
**ZÁSADY TRESTNÉHO
PRÁVA HMOTNÉHO –
TEORETICKÉ ASPEKTY**
ZBORNÍK Z MEDZINÁRODNEJ
VEDECKEJ KONFERENCIE

ZÁSADY TRESTNÉHO PRÁVA HMOTNÉHO – TEORETICKÉ ASPEKTY

ZBORNÍK Z MEDZINÁRODNEJ
VEDECKEJ KONFERENCIE

Tomáš Strémy, Lukáš Turay (eds.)

leges

Vzor citace:

Strémy, T. a L. Turay (eds.). *Zásady trestného práva hmotného – teoretické aspekty. Zborník z medzinárodnej vedeckej konferencie*. Praha: Leges, 2020. 151 s.

Recenzenti:

prof. JUDr. Jaroslav Klátik, PhD.

doc. JUDr. Miroslava Vráblová, PhD.

KATALOGIZACE V KNIZE – NÁRODNÍ KNIHOVNA ČR

Zásady trestného práva hmotného – teoretické aspekty (konferencie) (2020 : Bratislava, Slovensko)
Zásady trestného práva hmotného – teoretické aspekty : zborník z medzinárodnej vedeckej konferencie / Tomáš Strémy, Lukáš Turay (eds.). – Vydání první. – Praha : Leges, 2020. – 151 stran. – (Teoretik)

Částečně český text, české, slovenská a anglická resumé

Sborník příspěvků z konference pořádané Katedrou trestného práva, kriminologie, kriminalistiky Právnické fakulty Univerzity Komenského v Bratislavě dne 30. 10. 2020. – Obsahuje bibliografie a bibliografické odkazy

ISBN 978-80-7502-489-3 (brožováno)

* 343.2/.7 * (437.6) * (437.3) * (062.534)

– trestní právo hmotné

– trestní právo hmotné – Slovensko

– trestní právo hmotné – Česko

– sborníky konferencí

343 – Trestní právo [16]

Zborník príspevkov z medzinárodnej vedeckej konferencie usporiadanej Katedrou trestného práva, kriminológie, kriminalistiky Právnickej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave v rámci riešenia vedeckovýskumného projektu VEGA č. 1/0791/20 „Zásady trestného práva hmotného vo víre času – 15 rokov od re-kodifikácie trestných kódexov“. Zodpovedný riešiteľ projektu prof. JUDr. Tomáš Strémy, PhD. Konferencia sa uskutočnila 30. októbra 2020.

Vydalo Nakladatelství Leges, s. r. o., Lublaňská 4/61, Praha 2, v roce 2020 jako svou 690. publikaci.

Vydání první

Edice Teoretik

Návrh obálky Michaela Vydrová

Redakce Mgr. Mária Pavláková

Sazba Gradis

Tisk Tiskárna PROTISK, s. r. o., České Budějovice

www.knihyleges.cz

© Tomáš Strémy, Lukáš Turay (eds.) et al., 2020

ISBN 978-80-7502-489-3

PREDHOVOR

Vážení čitatelia,

rád by som poďakoval celému riešiteľskému kolektívu vedeckovýskumného projektu Vedeckej grantovej agentúry Ministerstva školstva, vedy, výskumu a športu Slovenskej republiky a Slovenskej akadémie vied (ďalej len „VEGA“) č. 1/0791/20 „Zásady trestného práva hmotného vo víre času – 15 rokov od re-kodifikácie trestných kódexov“. Konferencia s názvom „Zásady trestného práva hmotného – teoretické aspekty“ sa konala za finančnej podpory VEGA.

V súčasnosti sa nachádzame v prvej etape riešenia tohto projektu VEGA, ktorého obsah sa sústreďuje na problematiku teoretických aspektov zásad trestného práva hmotného. Práve na základe tejto uskutočnenej konferencie z 30. októbra 2020 sa vytvorila poznatková interdisciplinárna platforma z pohľadu trestnoprávneho, kriminologického a kriminalistického spektra na riešenie projektu. Odbornú garanciu nad medzinárodnou konferenciou prevzali prof. JUDr. Jozef Čentés, PhD., prof. JUDr. Lucia Kurilovská, PhD., prof. JUDr. Tomáš Strémy, PhD. Rád by som osobne poďakoval organizačnému výboru na čele s JUDr. Lukášom Turayom a JUDr. Stanislavom Mihálikom, PhD., a to nielen za neúnavnú organizačnú prácu, ale i za osobné nasadenie pri organizovaní konferencie.

Obsahové úlohy pre riešiteľov v roku 2020 boli sformulované takto:

Príspevky z medzinárodnej konferencie z 30. októbra 2020 (spolu 7): Teoreticko-metodologické východiská zásad trestného práva hmotného (prof. Strémy, JUDr. Janko), K problematike základných zásad trestného práva hmotného (doc. Fedorovičová), Zásady trestného práva hmotného – teoretický základ pre aplikačnú prax (doc. Laciak, JUDr. Turay), Základné zásady trestného práva hmotného – implicitná súčasť trestného zákona (JUDr. Lorco, Mgr. Tarabová), Aplikačný a interpretačný rámec základných zásad trestného práva hmotného s dôrazom na zásadu ne bis in idem (JUDr. Mihálik), Vymedzenie a význam základných zásad v trestnom práve hmotnom z teoreticko-právneho náhľadu (JUDr. Vincent), Efektivita postihu počítačovej kriminality (doc. Kordík, Mgr. Dražová).

Príspevky v iných časopisoch a zborníkoch (spolu 2): v časopise Právnik č. 10/2020 s názvom „Spáchanie trestného činu ako predbežná otázka“ (JUDr. Vojtuš) a príspevok v rámci Košických dní trestného práva s názvom

„Zásady ukladania trestov a ich vplyv na aplikačnú prax“ (JUDr. Vincent, JUDr. Mihálik).

Cieľom konferencie konanej 30. októbra 2020 s názvom „Zásady trestného práva hmotného – teoretické aspekty“ bola najmä analýza a popis teoretických poznatkov o problematike zásad trestného práva hmotného, pretože zásady trestného práva hmotného predstavujú elementárne piliere, na ktorých je budované trestné právo hmotné ako celok. To všetko prostredníctvom odbornej diskusie, ktorá môže prispieť nielen k relevantným legislatívnym zmenám, ale aj k návrhom smerujúcim k zabezpečeniu efektívnosti právnej úpravy v justičnej praxi. Sekundárnym cieľom (ale základným cieľom celého projektu) je analýza jednotlivých ustanovení Trestného zákona, v ktorých sa implicitne „skrývajú“ všeobecné zásady trestného práva hmotného. Podľa názoru riešiteľského kolektívu v súčasnosti môžeme hovoriť len o čiastočnom vyjadrení zásad v rámci trestného práva hmotného, a to iba vo vzťahu k ukladaniu jednotlivých sankcií. Ucelený pohľad na danú problematiku však do dnešných dní absentuje.

Esenciou celého projektu je analýza jednotlivých ustanovení Trestného zákona, v ktorých sa implicitne „skrývajú“ všeobecné zásady trestného práva hmotného a ich uplatňovanie v aplikačnej praxi. Na základe konkrétnych rozsudkov a stanovísk najvyšších súdnych autorít a v neposlednom rade ambíciou riešiteľského kolektívu je naformulovať paragrafové znenie zásad trestného práva hmotného a pokúsiť sa o ich implementáciu do Trestného zákona.

Dúfam, že konferencia naplnila očakávania a že bola podnetom pre tých, ktorí sa zaoberajú trestným právom, resp. konkrétne zásadami trestného práva hmotného. Možno bola aj odkazom pre tých, ktorí sa na vedu trestného práva pozerajú zvrchu, resp. ju podceňujú, a verím, že v budúcnosti bude pri novelách Trestného zákona a Trestného poriadku kladený väčší dôraz na vedecké názory a výskumy. K tvrdeniu, že „law in books“ a „law in action“ nie je možné navzájom prepojiť, bol na začiatku skeptický i John Braithwaite, celosvetovo uznávaný kriminológ.

Prof. JUDr. Tomáš Strémy, PhD.

OBSAH

Theoreticko-metodologické východiská zásad trestného práva hmotného <i>prof. JUDr. Tomáš Strémy, PhD., Mgr. Sebastián Janko, PhD.</i>	9
K problematike základných zásad trestného práva hmotného <i>doc. JUDr. Iveta Fedorovičová, CSc.</i>	29
Zásady trestného práva hmotného – teoretický základ pre aplikačnú prax <i>doc. JUDr. Ondrej Laciak, PhD., JUDr. Lukáš Turay</i>	39
Základné zásady trestného práva hmotného – implicitná súčasť trestného zákona? <i>JUDr. Jakub Lorko, PhD., Mgr. Nina Tarabová</i>	53
Theoretické východiská základných zásad trestného práva hmotného a princíp primeranosti v trestnom práve hmotnom <i>JUDr. Veronika Marková, PhD.</i>	67
Aplikačný a interpretačný rámec základných zásad trestného práva hmotného s dôrazom na zásadu ne bis in idem <i>JUDr. Stanislav Mihálik, PhD.</i>	81
Základní zásady trestního práva hmotného – jejich funkce, systematika a ústavní dimenze <i>JUDr. Jiří Mulák, Ph.D.</i>	95
Vplyv zásady zákonnosti trestu na zásadu personality trestu <i>prof. JUDr. Margita Prokeinová, PhD.</i>	119
Vymedzenie a význam základných zásad v trestnom práve hmotnom z theoreticko-právneho náhľadu <i>JUDr. Filip Vincent</i>	127
Náhrada nemajetkovej ujmy ako prostriedok ochrany voči nezákonnému postupu orgánov činných v trestnom konaní <i>Bc. Adam Petrušek</i>	143

TEORETICKO-METODOLOGICKÉ VÝCHODISKÁ ZÁSAD TRESTNÉHO PRÁVA HMOTNÉHO¹

prof. JUDr. Tomáš Strémy, PhD.

Mgr. Sebastián Janko, PhD.

*Právnická fakulta Univerzity Komenského v Bratislave,
Akadémia Policajného zboru v Bratislave*

Anotácia

Príspevok sa zameriava na teoretické vymedzenie pojmu právny princíp. Autori po vymedzení základného terminologického aparátu ponúkajú analýzu názorov domácich aj zahraničných predstaviteľov právnej teórie. Osobitnú pozornosť venujú rozdielnemu spôsobu riešenia rozporov medzi právnymi zásadami a právnymi normami, v čom vidia základný rozdiel medzi týmito kategóriami.

Kľúčové slová:

hodnoty, konflikt princípov, právne normy, právne regulatívy, právne zásady.

Summary

The paper is focused on theoretical approach to definition of term legal principle. Following the outline of basic terminological apparatus, the authors offer an analysis of domestic as well as foreign legal scholars' opinions regarding this subject-matter. Particular attention is paid to different approaches to settlement of conflicts between contradicting norms and principles, which is the core difference that sets these categories apart.

Key words:

values, conflict of principles, legal norms, legal rules, legal maxims.

Úvod

Otázky týkajúce sa podstaty právnych princípov sú posledných niekoľko desaťročí mimoriadne intenzívne diskutovanou témou medzi právnymi teore-

¹ Tento príspevok bol vypracovaný v rámci projektu VEGA č. 1/0791/20 „Zásady trestného práva hmotného vo víre času – 15 rokov od rekonštrukcie trestných kódexov“.

tikmi, ale nepochybne možno konštatovať aj nárast ich významu v praxi, či už legislatívnej (čo možno veľmi zreteľne dokumentovať na príklade ostatnej veľkej rekodifikácie týkajúcej sa civilného procesu, kým Občiansky súdny poriadok vo svojom texte základné zásady konania nezakotvoval, každý z trojice predpisov, ktoré ho nahradili,² tak robí), alebo aplikačnej, a to ako na strane súdov, tak aj v argumentácii účastníkov konania. Vzhľadom na uvedené nepochybne nie je prekvapujúca obšírnosť odbornej spisby od domácich, resp. českých, ako aj zahraničných autorov. Zároveň však rozhodne nemožno konštatovať, že by išlo o vyčerpanú tému, veď doposiaľ sa nepodarilo nájsť univerzálne akceptovanú, vyčerpávajúcu definíciu pojmu zásada (opomenúc síce všeobecne uznávané, ale značne lapidárne konštatovanie, že zásady sú vedúce právne idey určitého odvetvia, resp. právneho poriadku ako celku³). Cieľom predkladaného príspevku je teoretická analýza doterajšieho stavu poznania prezentovaného vybranými autormi domácej i zahraničnej proveniencie a následná syntéza získaných poznatkov do podoby charakteristiky pojmu právna zásada.

1 Terminologické aspekty

Dôsledkom už spomínanej šírky odbornej spisby k predmetnej téme je aj značná roztrieštenosť v otázke terminológie, ktorá je ešte zvýraznená rozdielmi v názoroch a jazykovými bariérami. Z tohto dôvodu je priam esenciálnou požiadavkou, aby sme sa ešte pred analýzou obsahu jednotlivých termínov venovali vymedzeniu ich vzájomných vzťahov (nadradenosť/podradenosť/synonymita/kontrapozícia) a vytvorili si tak pojmový strom, ktorý bude slúžiť ako terminologické východisko pre nadväzujúce časti práce. V literatúre pojednávajúcej na tému právnych princípov sú frekventovanými pojmami najmä právny/-a princíp, zásada, norma, pravidlo. V ich vzájomných vzťahoch možno identifikovať dva problematické aspekty:

1. Vzťah pojmov princíp a zásada – časť autorov tieto pojmy považuje za synonymné, iní ich viac či menej striktne oddeľujú. Ide však skôr o regionálne (t. j. slovenské, resp. české) špecifikum, pričom podrobná analýza

² Zák. č. 160/2015 Z. z. Civilný sporový poriadok.

Zák. č. 161/2015 Z. z. Civilný mimosporový poriadok.

Zák. č. 162/2015 Z. z. Správny súdny poriadok.

³ OLEJ, J. a kol. Trestné právo procesné, s. 15.

za tohto aspektu presahuje zameranie i rozsah predkladaného príspevku. V ďalšom texte teda uvedené pojmy nebudeme rozlišovať.

2. Vzťahy medzi pojmami princíp, norma, pravidlo – už zo skutočnosti, že ide o otázku komplexu vzťahov medzi tromi pojmami, vyplýva, že v tomto prípade bude do úvahy pripadať väčšia variabilita v postojoch. Robert Alexy⁴ za zastrešujúci pojem považuje pojem norma, pričom normy ďalej člení na princípy a pravidlá. Zhodné členenie presadzuje aj Joseph Raz⁵ a Ota Weinberger,⁶ hoci zhoda je len terminologická a podstatu týchto pojmov ponímajú odlišne ako Alexy. Tento prístup považujeme za nevyhovujúci našim podmienkam s ohľadom na relatívne ustálenú definíciu právnej normy ako všeobecne záväzného pravidla správania, ktorého dodržiavanie je vynúiteľné štátnou mocou.⁷ Na základe tejto definície môžeme usudzovať, že citovaní autori považujú pojem norma za užší ako pojem pravidlo, normou je len to pravidlo, ktoré spĺňa znaky uvedené v definícii. Tejto skutočnosti zrejme prispôbil svoju terminológiu J. Tryzna,⁸ keď pojem pravidla volí za zastrešujúci vo vzťahu k pojmu norma a princíp. Hoci podľa nášho názoru ide o nesporné logickejšie stanovisko, predsa len nemožno poprieť, že aj takéto usporiadanie pojmov môže do diskusií vniešť miesto poriadku len ďalšiu zmätočnosť. Totiž v niektorých prácach sa dokonca možno stretnúť so synonymizovaním pojmov norma a pravidlo.⁹ Preto navrhujeme za nadradený používať pojem, ktorý je už uvedeným obsahovo blízky, avšak menej „poznačený“ regionálnymi jazykovými zvyklosťami, napr. pojem regulatív alebo štandard preferovaný v teórii právnych princípov R. Dworkina.¹⁰ Pojem regulatív teda chápeme ako pojem nadradený pojmu právny princíp na jednej strane a taktiež aj pojmu právna norma na strane druhej. Pokiaľ sa však budeme opierať o diela iných autorov, rešpektujúc ich prácu zotrváme pri používaní pojmov tak, ako to zodpovedá terminológii toho-ktorého autora.

⁴ ALEXY, R. On the Structure of Legal Principles. Ratio Juris [online].

⁵ RAZ, J. Legal Principles and the Limits of Law. The Yale Journal of Law [online].

⁶ WEINBERGER, O. Norma a instituce. Úvod do teorie práva, s. 79 – 81.

⁷ BRÓSTL, A. a kol. Teória práva, s. 68.

OTTOVÁ, E. Teória práva, s. 211.

⁸ TRYZNA, J. Právní principy a právní argumentace: k vlivu právních principů na právní argumentaci při aplikaci práva, s. 123 – 124.

⁹ BOGUSZAK, J. Právní principy, hodnoty, finalita. In: BOGUSZAK, J. Právní principy – kolokvium, s. 25.

¹⁰ DWORKIN, R. Když se práva berou vážně, s. 43 a nasl.

2 Pojem a podstata právnych zásad

K otázke skúmania podstaty právnych zásad sa veľmi výstižne vyjadruje Bárány, keď tvrdí, že ide o pojem, ktorý sa nachádza v tajupnej hmle právnej vedy.¹¹ Vzhľadom na to zaiste neprekvapí rôznorodosť prístupov k skúmaniu tejto otázky a rovnako aj odpovedí, ktoré z nich jednotliví autori vyvodzujú. Možno však konštatovať, že každý z nich sa právnymi zásadami zaoberá predovšetkým prostredníctvom metódy komparácie s obsahom pojmu právna norma. Tento spoločný znak všetkých teórií je logickým vyústením dvoch skutočností:

1. právo ako regulatívny systém pozostáva práve z noriem a zásad,
2. obsah pojmu právna norma je v teórii značne ustálenejší, čo vyplýva z objektívne lepšej možnosti jeho poznateľnosti, pretože právne normy vykazujú menšiu mieru abstrakcie.

Aj napriek relatívne konzistentnej metodike skúmania sú však výstupy úvah jednotlivých autorov vo väčšej či menšej miere odlišné, čo len dosvedčuje náročnosť vystihnúť podstaty fenoménu právnych princípov. R. Alexy¹² celé spektrum názorov rozdeľuje do troch prúdov:

1. silná oddeľujúca téza – teórie spadajúce do tohto prúdu striktné diferencujú medzi pravidlom a princípom,
2. slabá oddeľujúca téza – podľa ktorej medzi princípmi a pravidlami existuje rozdiel, avšak nie sú striktné oddelené, ale skôr protipólmi na jednej škále,
3. ekvivalenčná téza – neuznáva existenciu rozdielu medzi zásadami a pravidlami.

¹¹ BÁRÁNY, E. Právne princípy medzi prirodzeným a pozitívnym právom. In: BOGUSZAK, J. Právni princípy – kolokvium, s. 53.

¹² ALEXY, R. Recht, Vernunft, Diskurs, s. 183 a nasl.

TONNIES, P. Éra používání právních principů – Ronald Dworkin a Robert Alexy. In: HAMULÁK, O., ed. Princípy a zásady v právu. Sborník z konference Olomoucké debaty mladých právníků 2010, s. 24.

3 Teória Ronalda Dworkina

Označiť R. Dworkina za jednu z najvplyvnejších osobností právneho myslenia 20. storočia¹³ je oprávnené predovšetkým vďaka jeho teórii právnych princípov, ktorou vyvolal dodnes trvajúce oživenie záujmu o túto otázku. Z hľadiska uvedenej klasifikácie môžeme jeho teóriu priradiť k striktno oddeľujúcim. Východiskovou ideou Dworkinovej teórie je kritický postoj voči právnemu pozitivizmu, najmä v podobe ako ho prezentoval H. L. A. Hart. Ten považuje právo za súbor výlučne právnych noriem, pričom to, čo je právnou normou, určuje striktno formálne pravidlo, tzv. *rule of recognition* (takéto pravidlo v našich podmienkach predstavuje zák. č. 400/2015 Z. z. o tvorbe právnych predpisov a o Zbierke zákonov Slovenskej republiky). V prípade, že pomocou aplikácie právnych noriem sudca nevie nájsť správne riešenie konkrétneho prípadu, uplatní svoju diskrečnú právomoc a vytvorí nové právo.¹⁴ Tieto dva postuláty Dworkin odmieta¹⁵ a vzniknuté vákuum podľa jeho názoru vyplňajú právne princípy,¹⁶ ktoré sú pre sudcu – ako súčasť právneho systému – záväzné a majú sa uplatniť práve v týchto tzv. obtiažnych prípadoch (*hard cases*). Dnes už notoricky známym¹⁷ (práve vďaka Dworkinovi) príkladom takéhoto prípadu je kauza riešená newyorským súdom v roku 1889 *Riggs vs. Palmer*. V tomto prípade súd odmietol priznať vlastnícke právo dedičovi uvedenému v testamente, pretože ten zavraždil poručiteľa práve preto, aby mohol po ňom dediť. Použitie tohto príkladu však zároveň poukazuje na určité aspekty Dworkinovej teórie, s ktorými sa celkom dostatočne nevyrovnal, a stali sa (opodstatneným) terčom kritiky jeho oponentov. Aj my sa im budeme ďalej venovať.

Právne princípy považuje Dworkin za fundamentálne odlišné od právnych noriem. Podstata tejto odlišnosti nemá obsahový charakter, teda len na základe znenia určitého štandardu nemožno *a priori* povedať, či ide o prin-

¹³ R. Dworkin je druhým najčastejšie citovaným americkým právnym teoretikom 20. storočia.

SHAPIRO, F. R. The Most-Cited Legal Scholars.

¹⁴ Dworkinova teória vychádza z reálií anglosaského typu právnej kultúry, pre ktorú je sudcovská normotvorba typickým znakom.

¹⁵ DWORKIN, R. Když se práva berou vážně, s. 69.

¹⁶ Pre úplnosť dodáme, že Dworkin rozlišuje medzi princípmi (*principles*) a politikami (*policies*), pričom politiky sú štandardy, ktoré vytyčujú ciele. Politik však vo svojej teórii nerozpracováva ani zďaleka tak dopodrobna a nebudeme sa im bližšie venovať ani v tejto práci.

¹⁷ Toto rozhodnutie citoval aj Najvyšší súd SR v rozsudku 1 Sžr 72/2011 zo 14. februára 2010.

cíp, alebo pravidlo.¹⁸ S týmto stanoviskom sa podľa nášho názoru možno stotožniť, čo sa dá ilustrovať na príklade právneho regulatívu „nikto nemôže mať prospech z vlastného protiprávneho jednanía“. Ten je v našej právnej kultúre prítomný už od rímskych čias v podobe princípu *nemo turpitudinem suam allegare potest*, ale taktiež je výslovne zakotvený v normatívnom texte Ústavy Slovenskej republiky, konkrétne v čl. 20 ods. 1 tretia veta: „Majetok nadobudnutý v rozpore s právnym poriadkom ochranu nepožíva.“ Pokiaľ by teda napr. súd v odôvodnení rozhodnutia použil tento regulatív, mohol by sa oň oprieť jednak ako o ústavnú normu, ale aj ako o všeobecne platný princíp. Keďže kritérium obsahu ako diferenciačné neobstojí, zvolil Dworkin iné, a to kritérium vnútornej logickej štruktúry. Práve v dôsledku jej rozdielnosti sa v procese aplikácie práva tieto dve kategórie štandardov správajú rozdielnym spôsobom.

Právne pravidlá sa aplikujú spôsobom všetko alebo nič.¹⁹ Teda ak skutkové okolnosti zodpovedajú hypotéze právnej normy, právna norma (konkrétne jej dispozícia) sa na daný skutkový stav uplatní, v opačnom prípade sa neuplatní. Je dôležité podotknúť, že Dworkin týmto poňatím nevyklučuje existenciu výnimiek – tie sú však samotným pravidlom predpokladané. Logickým dôsledkom takéhoto vnímania je skutočnosť, že pokiaľ sa dve pravidlá dostanú do konfliktu, uplatniť sa môže len jedno z nich, zatiaľ čo druhé musí ustúpiť.

Naproti tomu pri princípoch tento prístup (všetko alebo nič) nefunguje. Princíp totiž nediktuje riešenie priamo, ale skôr predstavuje ukazovateľ smerom k určitému rozhodnutiu.²⁰ V ich prípade je opodstatnené hovoriť ani nie tak o uplatňovaní, ako skôr o rešpektovaní určitého princípu. Platí pritom, že konkrétny princíp nemusí byť v každom prípade rešpektovaný absolútne, naopak, v rôznych prípadoch sa naň prihliada v rôznej miere alebo vôbec, čo však neznamená, že by princíp stratil platnosť. Túto vlastnosť Dworkin označuje za váhu (*weight*).²¹ V prípade konfliktu dvoch princíпов sudca musí prihliadnúť na ich relatívnu závažnosť a rozhodnúť tak, aby bolo rozhodnutie v súlade s princípom, ktorému prisúdi v danom prípade väčšiu váhu. V inom prípade môže váhu tých istých kolidujúcich princíпов posúdiť aj opačne. V tom možno badať slabinu Dworkinovej teórie – na jednej strane totiž kritizuje sudcovskú diskreáciu v teórii Harta, avšak na strane druhej

¹⁸ DWORKIN, R. Kedyž se práva berou vážně, s. 49.

¹⁹ DWORKIN, odk. 18, s. 46.

²⁰ DWORKIN, odk. 18, s. 59.

²¹ DWORKIN, odk. 18, s. 49.

čím, ak nie sudcovskou diskrepciou je považovanie princípov. Jediný posun v tomto ponímaní oproti Hartovi je teda podľa nášho názoru v tom, že pri považovaní princípov sudca volí medzi dvoma už existujúcimi regulatívmi (hoci ich obsah môže byť relatívne hmlistý) a nevytvára nové právo. Týmto diskrepciou len obmedzíme a nie odstránime. Ešte vypuklejší je obdobný nedoriešený problém, ktorý možno badať už v prípade *Riggs* – tu totiž nešlo o konflikt dvoch noriem, ani dvoch princípov, ale o konflikt normy a princípu. V uvedenom prípade totiž zákonná úprava dedenia nepamätala na možnosť vzniku takého skutkového stavu, ako nastal v uvedenom prípade a regulatív „nikto nesmie mať prospech z vlastného protiprávneho konania“ nemal žiadnu normatívnu oporu. Napriek tomu sudca nerozhodol podľa právnej normy, ale vylúčil možnosť jej uplatnenia s poukazom na existenciu právneho princípu. Potenciálne nebezpečenstvo je tu podľa nášho názoru očividné, totiž je jedna vec, keď princíp poslúži ako návod v obtiažnej situácii a vec iná, keď sudca na jeho základe rozhodne v rozpore s textom zákona. Ešte výraznejším sa tento problém stáva v prípade, ak ide o princíp vyjadrený implicitne, prípadne princíp s neustáleným obsahom. Toto nebezpečenstvo si uvedomuje aj Dworkin, „zažehnáva“ ho dvoma argumentmi:²²

1. nie každý princíp ospravedlňuje neakceptovanie právnej normy, dôležitosť niektorých princípov na to nepostačuje (ktorých, to Dworkin nešpecifikuje),
2. proti takémuto postupu stojí princíp nadradenosti legislatívy a doktrína precedensu (pozn. – pripomíname, že Dworkin vychádza z reálií anglo-amerického právneho prostredia).

Tieto argumenty podľa nášho názoru však nie sú dostatočné, totiž oba sú postavené na princípoch, resp. ich dôležitosti, ktorú pomeruje sudca. Možno sa domnievať, že vytknuté deficity sú menej výrazné v systéme *common law*, avšak v kontinentálnom type právnej kultúry, kde sa neuplatňuje doktrína precedensu (hoci určité prvky sú zreteľné), sú pomerne závažné. V kontexte zamerania témy konferencie tak možno dodať, že aj z tohto dôvodu považujeme explicitné zakotvenie základných zásad v Trestnom zákone za viac než žiaduce – do konfliktu by sa v takom prípade totiž dostala právna norma explicitne vyjadrená v zákone a právna zásada, taktiež explicitne vyjadrená v zákone.

²² DWORKIN, odk. 18, s. 63 – 64.

4 Teória Josepha Raza

V súvislosti s Dworkinovou teóriou sme okrem iného uviedli, že oživila diskusiu, čo sa týka problematiky právnych zásad. Diskusia nevyhnutne prináša aj opozičné názory, pričom najvýraznejším kritikom Dworkina je J. Raz. Ten zastáva odlišný názor v otázke podstaty rozdielu medzi princípom a pravidlom (pojem pravidlo v Razovej koncepcii zodpovedá pojmu norma v Dworkinovej). Raz spochybňuje opodstatnenosť diferenciačného kritéria spočívajúceho v rozdielnej logickej konštrukcii zmieňovaných regulatívov – konkrétne spochybňuje Dworkinovu tézu, že len pri princípoch má zmysel hovoriť o ich váhe a tvrdí, že aj pravidlá môžu kolidovať, a teda majú váhu. Ako príklad uvádza trestný čin *assault*²³ (resp. pravidlo zakazujúce spáchanie takéhoto činu) a pravidlo upravujúce inštitúty okolností vylučujúcich protiprávnosť (konkrétne nutnú obranu, krajnú núdzu a výkon zákonne vydaného rozkazu).²⁴ Tvrdenie, že aj pravidlá sa môžu ocitnúť v kolízii, však nijakým spôsobom neodporuje tomu, čo tvrdí Dworkin, práve naopak, aj on predpokladá, že normy môžu kolidovať.²⁵ Relevantná je teda len druhá časť Razovej námietky, a to, že pravidlá majú váhu. Tá však podľa našej mienky nijakým spôsobom nevyplýva zo skutočnosti, že pravidlá sa môžu dostať do konfliktu. Okrem toho postulát pravidiel s relatívnou váhou celkom neobstojí ani v samotnom Razom zvolenom prípade, nahráva skôr Dworkinovu ponímaniu – pokiaľ nastanú okolnosti, ktoré by opodstatňovali aplikáciu ustanovení o niektorej z okolností vylučujúcich protiprávnosť, uplatnia sa len tie a nepôjde o trestný čin *assault*, ale len o skutok inak trestný. Hovoriť o zvažovaní a pomernom uplatnení jednotlivých pravidiel, tu teda nie je na mieste.

Keďže Raz, hoci ako sme ukázali na základe pomerne labilných argumentov, spochybňuje Dworkinovo diferenciačné kritérium, navrhuje vlastné, ktorému bez ohľadu na skutočnosti zmienené v predchádzajúcom odseku

²³ V slovenskom právnom poriadku možno za ekvivalent tohto pojmu považovať nebezpečné vyhrážanie podľa § 360 TZ, hoci z hovorovej angličtiny sa tento výraz prekladá skôr ako útok alebo prepadnutie. Pre definíciu pojmu *assault* z hľadiska legálnej anglickej terminológie.

BURTON, W. C. *Burton's Legal Thesaurus* [online]. [cit. 2020-10-26]. Dostupné z: <http://legal-dictionary.thefreedictionary.com/assault>

²⁴ BURTON, odk. 23, s. 830 – 831.

²⁵ DWORKIN, odk. 18, s. 46.

Pre korektnosť je nutné podotknúť, že citované dielo bolo vydané neskôr ako diskutovaný článok J. Raza, avšak ten nepoukazuje na žiadnu inú publikáciu, v ktorej by Dworkin tvrdil, že normy sa nemôžu dostať do kolízie.

nemožno uprieť určitú mieru opodstatnenosti. Ide o kritérium miery určítosti, čím sa Raz zaraďuje k predstaviteľom slabej oddeľujúcej tézy (hoci prof. Holländer ho považuje za predstaviteľa ekvivalenčnej tézy²⁶). Raz totiž tvrdí, že pravidlo aj princíp (aspoň tak, ako ho vníma Dworkin) obsahujú príkaz správať sa určitým spôsobom. V prípade pravidiel je však toto správanie možné realizovať len veľmi špecifickým druhom konania, zatiaľ čo v prípade princípu je okruh konaní, ktorými možno realizovať v ňom obsiahnutý príkaz, resp. zákaz veľmi široký.²⁷ Vhodným príkladom je zákaz fajčenia na strane jednej (pravidlo zakazujúce – inak povedané prikazujúce zdržať sa – veľmi špecifického konania), proti princípu *neminem laedere* (z neho môže naopak v rôznych situáciách vyplývať široká paleta rôznorodých príkazov, resp. zákazov) na strane druhej. Za dôležitý dôsledok tohto tvrdenia Raz považuje skutočnosť, že princípy sa uplatňujú na zdôvodňovanie pravidiel (v podobe podporného argumentu), ale naopak tento vzťah neplatí.²⁸

5 Teória Roberta Alexyho

Pohľad tohto celosvetovo významného teoretika je z hľadiska predmetného príspevku obzvlášť významný aj preto, že je predstaviteľom nemeckej právnej vedy a kultúry, ktorá nielenže je kontinentálneho typu, ale z historického hľadiska bola a aj dnes ešte je častým zdrojom inšpirácií pre náš právny poriadok. Z obsahového hľadiska možno v jeho teórii badať množstvo znakov zhodných s Dworkinom – taktiež sa hlási k prirodzenoprávnomu ponímaniu právnych princípov a silnej oddeľujúcej téze.

Dôležitým postulátom Alexyho teórie je tzv. kolízna teoréma, ktorá predstavuje určitú formu kritiky Dworkinovho tvrdenia, že normy sa uplatňujú spôsobom všetko alebo nič. Podľa Alexyho totiž nie je možné v hypotéze postihnúť všetky možné výnimky.²⁹ Rozdiel medzi princípom a pravidlom sa podľa Alexyho prejaví v prípade konfliktu. Pokiaľ ide o konflikt pravidiel, vyrieši sa buď zavedením výnimky, alebo vyhlásením jedného z nich za ne-

²⁶ HOLLÄNDER, P. Deficit Dworkinovy a Alexyho koncepcie logického vymezování právních principů In: BOGUSZAK, J. Právní principy – kolokvium, s. 11 a 20.

²⁷ RAZ, J. Legal Principles and the Limits of Law. The Yale Journal of Law [online], vol. 81, 5/1972, s. 838.

²⁸ RAZ, odk. 27, s. 839.

²⁹ ALEXY, R. Recht, Vernunft, Diskurs, s. 193 a nasl. HOLLÄNDER, odk. 26, s. 11.

platné.³⁰ Naproti tomu pri riešení konfliktu medzi princípmi je jeho postoj v zásade zhodný s Dworkinovým.

Spôsob riešenia konfliktu ako odlišovacie kritérium považujeme za pomerne zaujímavé, no myslíme si, že je vhodnejšie zamerať sa na iný aspekt rozdielnosti konfliktov pravidiel a princíпов. Totiž, ak je konflikt noriem (v Alexyho ponímaní pravidiel) vyriešený vyhlásením jednej z nich za neplatnú, deje sa tak spravidla použitím interpretačných pravidiel (*lex specialis derogat legi generali* a pod.) a toto riešenie má rovnaký výsledok v každom jednom konflikte tých istých noriem – možno teda povedať, že aj riešenie konfliktu noriem má normatívnu povahu. Naproti tomu kolízia dvoch princíпов môže byť riešená v rôznych prípadoch s rôznym výsledkom (samozrejme, s ohľadom na princíp legitímneho očakávania).

Alexy považuje princípy aj pravidlá za príkazy, avšak s rozdielnym charakterom. Pravidlá predstavujú príkazy definitívne, teda uplatňujú sa absolútne (v prípade, že nenastane konflikt). Naproti tomu princípy sú príkazmi k optimalizácii – prikazujú, aby sa niečo realizovalo v čo najvyššej možnej miere, a to s ohľadom na právne, ako aj faktické možnosti.³¹

Ďalším významným posunom oproti Dworkinovi je skutočnosť, že Alexy svoju teóriu príkazov k optimalizácii vzťahuje aj na konflikty základných ľudských práv, čo demonštruje na viacerých kauzách riešených nemeckým spolkovým ústavným súdom, napr. kauze Lebach,³² kde boli v konflikte právo na šírenie informácií a ochrana osobnosti. Otázka, či základné práva možno považovať za princípy, je podľa nášho názoru prinajmenšom sporná, avšak je nutné uznať, že v praxi je tento prístup spôsobilý dopomôcť k nájdeniu riešenia aj v značne obtiažnych prípadoch (myslíme si, že v týchto situáciách ide skôr o kolíziu hodnôt, ktoré sú chránené základnými právami).

6 Názory zástupcov slovenskej a českej právnej vedy

Diskusia týkajúca sa témy právnych princíпов neobišla ani náš región a svoje názory v nich vyjadrila početná ekipa autorov. Je však nutné skonštatovať, že pomerne značnú časť týchto výstupov tvoria analýzy prác uvedených (ale aj ďalších) autorov a obdobne komplexné autentické ucelené teórie sú v našich podmienkach zriedkavejšie (azda s výnimkou neoінstitucionalizmu

³⁰ ALEXY, R. On the Structure of Legal Principles. *Ratio Juris* [online]. 3/2003, s. 295.

³¹ ALEXY, odk. 30, s. 300.

³² BVerfGE, 35, 202 [online]. Dostupné z: <http://www.servat.unibe.ch/dfr/bv035202.html>

O. Weinbergera, tá však princípy nekladie do centra svojej pozornosti, pozoruhodné sú aj monografické práce Z. Kühna a J. Tryznu). Z tohto dôvodu sa budeme slovenským a českým autorom venovať v jednej stati.

Podľa Prusáka sú právne princípy druhom právnych noriem s najvyššou mierou abstrakcie, ktoré určujú aplikáciu (t. j. subsumpciu a interpretáciu) právnych odvetví, zákonníkov, zákonov a jednotlivých častí právnych predpisov.³³

Bárány sa pokúša podstatu právnych princíпов vystihnúť syntézou postojov viacerých autorov. Konkrétne ich vymedzuje ako normy, ktoré možno realizovať veľmi rôznorodým konaním (podľa teórie J. Raza), týkajú sa relatívne veľkých častí pozitívneho práva (túto skutočnosť prízvukuje J. Čapek) a uskutočňujú sa v miere danej faktickými a právnymi možnosťami (Alexy).³⁴ Tento prístup treba považovať taktiež za prínosný, pretože poukazuje na skutočnosť, že teórie zástancov rôznych myšlienkových prúdov (spravidla iusnaturalizmus a pozitivizmus) nepredstavujú v každom ohľade vzájomne sa vylučujúce poňatia, skôr ide o iný uhol pohľadu na danú problematiku. Preto sa nazdávame, že práve spojením náhľadov viacerých autorov (samozrejme, tam, kde nie sú vo vzájomnom rozpore, v takých prípadoch je nutné prikloniť sa na jednu či druhú stranu, prípadne zaujať aj iné stanovisko) získame perspektívu, ktorá nám umožní viac sa priblížiť k odpovedi na otázku, čo sú právne princípy.

J. Boguszak právne princípy vníma ako právne pravidlá vyjadrené formou kondicionálnych viet (preto sa s nimi má pri aplikácii zaobchádzať rovnako ako s „bežnými“ právnymi normami t. j. formou subsumpcie), ktoré sú viacmenej spoločné pre právne poriadky rôznych krajín, resp. období, pokiaľ prislúchajú k tomu istému typu právnej kultúry. Taktiež v zásade nepodliehajú zmenám v dôsledku zmeny platnej právnej úpravy.³⁵

Naopak stanovisko O. Weinbergera k možnosti aplikácie princíпов pomocou subsumpcie je opačné, t. j. princípy sa na konkrétnu kauzu nijakým spôsobom neaplikujú, ale predstavujú normatívne stanovené hľadisko právneho hodnotenia, na ktoré je nutné prihliadať v hodnotiacej úvahe determinujúcej právne rozhodnutie. To znamená, že dva princípy môžu smerovať

³³ PRUSÁK, J. Právne princípy a pramene slovenského práva. Právny obzor 2003, č. 3, s. 266.

³⁴ BÁRÁNY, E. Právne princípy medzi prirodzeným a pozitívnym právom In: BOGUSZAK, J. Právní principy – kolokvium, s. 56.

³⁵ BOGUSZAK, J. Právní principy, hodnoty, finalita In: BOGUSZAK, J. Právní principy – kolokvium, s. 24 – 27. Obdobne sa citovaný autor vyjadruje aj v odbornom článku Pojetí, význam a druhy právních principů. Právny obzor 2003, č. 3, s. 241 – 244.

k dvom odlišným rozhodnutiam toho istého prípadu, avšak podľa Weinbergera vzhľadom na definíciu princípu ako hľadiska hodnotenia nejde o logický konflikt princíпов.³⁶

Z. Kühn konštatuje, že právne princípy sú pravidlá tvoriace základ určitého právneho poriadku alebo odvetvia tohto poriadku, ktoré sa vyznačujú väčšou mierou všeobecnosti v porovnaní s právnymi normami.³⁷

Spomedzi súčasných českých autorov podľa nášho názoru vyčnieva J. Tryzna, ktorý v rámci svojej obsiahlej monografie k danej problematike ponúka aj vlastný náhľad. Ten spočíva v odklone od tradičného chápania právnych princíпов ako pravidiel (v našej terminológii regulatívov) s kondicionálnou štruktúrou, t. j. štruktúra vyjadriteľná výrokom implikácie za použitia spojky ak-tak (\Rightarrow). Namiesto toho považuje princípy za pravidlá so štruktúrou finálnou, teda princípy vytyčujú cieľ, ktorý má byť dosiahnutý, nie prostriedky na jeho dosiahnutie.³⁸ Dôležitým aspektom Tryznovej následnej argumentácie obhajujúcej toto stanovisko je poukaz na skutočnosť, že o porušení princípu povahy finálneho pravidla nemožno hovoriť, ak nie je dosiahnutý cieľ chránený týmto princípom, ale vtedy, keď na dosiahnutie diktovaného cieľa nebolo vyvinuté dostatočné úsilie.³⁹ Tým podľa nášho názoru možno diferencovať princípy ponímané ako finálne regulatívy od teleologických noriem, ktoré sú porušené v prípade, že nedošlo k naplneniu nimi stanoveného cieľa (typickým príkladom je možnosť Európskej komisie iniciovať konanie pred Súdnyim dvorom Európskej únie, ak členský štát neimplementuje v lehote alebo nesprávne implementuje smernicu). Táto diferenciácia potom vytvára základ pre záver, že princípy je možné (a s porovnaním ponímania princípu ako regulatívu kondicionálneho podľa nás dokonca vhodnejšie) aplikovať v duchu Alexyho príkazov na optimalizáciu, k čomu aj práve tento Tryznov argument smeruje.⁴⁰ Okrem toho tento náhľad akcentuje aj imanentnú črtu právnych princíпов, a to ich úzke prepojenie s hodnotami. Práve k naplneniu určitej hodnoty totiž často smeruje právny princíp. Za najvyššiu hodnotu možno považovať ideu spravodlivosti, ku ktorej smeruje napr. zásada rov-

³⁶ WEINBERGER, O. Formální charakteristika právních a právně-politických principů In: BOGUSZAK, J. Právní principy – kolokvium, s. 40 – 41.

³⁷ KÜHN, Z. Pojem a role právního principu. In: BOGUSZAK, J. Právní principy – kolokvium, s. 93.

³⁸ TRYZNA, J. Právní principy a právní argumentace: k vlivu právních principů na právní argumentaci při aplikaci práva, s. 169.

³⁹ TRYZNA, odk. 38, s. 170.

⁴⁰ TRYZNA, odk. 38, s. 170.

nosti pred súdom, ale v konečnom dôsledku aj mnohé (teóriou uznávané) zásady trestného práva hmotného, napr. zásada primeranosti trestov.

7 Základné zásady trestného práva

Z vymedzenia účelu a funkcií trestného práva vychádzajú základné zásady trestného práva, ktoré určujú právne princípy, tvoriace právne idey, na ktorých je založené trestné právo hmotné. Základné zásady trestného práva vychádzajú z princípov právneho štátu, ktorý je základným ústavným princípom Slovenskej republiky. Na rozdiel od Trestného poriadku, ktorý upraňuje základné zásady v ustanovení § 2 TP, Trestný zákon neupravuje zásady v ustanoveniach, resp. ich výslovne nedefinuje. Triedenie základných zásad má veľmi blízko k typológii. To znamená, že ich triedenie netreba vykladať dogmaticky.

Význam základných zásad v trestnom práve hmotnom možno chápať ako viacúrovňový. Rozoznávame:

- a) poznávací – zásady trestného práva pomáhajú pochopiť zmysel, funkciu a v konečnom dôsledku i podstatu trestného práva ako celku a zároveň napomáhajú pochopiť i cieľ dosiahnutý aplikáciou trestnoprávnych noriem,
- b) interpretačný – uplatňuje sa najmä pri výklade zákona, príp. jeho inštitútov v sporných prípadoch, kde je podkladom pre výklad jednotlivých situácií spadajúcich pod trestné právo,
- c) aplikačný – základné zásady trestného práva slúžia v procese aplikácie trestnoprávnych noriem ako určité smernice uplatňujúce sa pri riešení už konkrétnych otázok, ktoré sa v trestnom práve hmotnom vyskytnú ako sporné,
- d) normatívny – vyjadruje požiadavku jednotnosti princípov a jednotnosti systému vychádzajúcom zo základných zásad, na ktorom je založený Trestný zákon, ako aj požiadavku, aby jednotlivé inštitúty trestného práva základné zásady rešpektovali a vychádzali z nich.

Za súčasného rozvoja trestnoprávnej vedy možno uviesť, že k základným zásadám trestného práva patria:

1. zásada *nullum crimen sine lege, nulla poena sine lege* (žiadny trestný čin bez zákona, žiadny trest bez zákona),
2. zásada humanizmu,
3. zásada subsidiarity represie,

4. zásada zodpovednosti za zavinenie,
5. zásada individuálnej zodpovednosti za spáchaný trestný čin.

1. Zásady ***nullum crimen sine lege a nulla poena sine lege*** (žiadny trestný čin bez zákona a žiadny trest bez zákona) sú pravidlami v ústavnoprávnej rovine, ktoré sú v ustanovení čl. 39 Listiny základných práv a slobôd vyjadrené týmito slovami: „Len zákon stanoví, ktoré konanie je trestným činom a aký trest, prípadne aké iné ujmy na právach alebo majetku možno za jeho spáchanie uložiť.“

Pri zásade ***nullum crimen sine lege*** je potrebné spomenúť štyri atribúty, ktoré uvedené zásady konkretizujú, ide o:

- ***nullum crimen sine lege scripta*** (požiadavka zákonnej formy pre trestnoprávny predpis, t. j. prameňom trestného práva môže byť len zákon a nie obyčajové právo),
- ***nullum crimen sine lege certa*** (požiadavka určitosti trestnoprávnej normy, t. j. zákaz neurčitosti),
- ***nullum crimen sine lege stricta*** (zákaz analógie v neprospech páchatela),
- ***nullum crimen sine lege praevia*** (zákaz retroaktivity v neprospech páchatela).

Zásada ***nullum crimen sine lege scripta*** stanovuje, že prameňom trestného práva nemôže byť obyčaj, pretože trestné právo je zákonné a iba napísaný zákon môže stanoviť, čo je trestným činom a aký trest možno uložiť za jeho spáchanie. Ide o požiadavku zákonnej formy pre trestnoprávne predpisy, pretože podmienky a stupeň trestnej zodpovednosti musia byť stanovené zákonom.

Zásada ***nullum crimen sine lege certa*** predstavuje požiadavku určitosti trestnoprávnych noriem, t. j. Trestný zákon musí obsahovať nielen výpočet všetkých trestných činov podľa ich názvov, ale musí obsahovať aj dostatočne určité a presné definície.

Zásada ***nullum crimen sine lege stricta*** znamená subsumovanie prípadu pod zákonné ustanovenie, ktoré upravuje podobný prípad. Z uvedného vyplýva, že analógiou sa vyplňajú medzery v zákonoch a v konečnom dôsledku sa tak riešia prípady, ktoré zákonodarca nepredpokladal. Zároveň však analógiou nemožno vytvárať nové skutkové podstaty trestných činov a zavádzať nové druhy trestnoprávnych sankcií.

Zásada ***nullum crimen sine lege praevia*** vyjadruje, že trestnosť činu sa posudzuje a trest sa ukladá podľa zákona účinného v dobe, keď bol spá-

chaný. Podľa neskoršieho zákona to môže byť len vtedy, ak je to pre páchatela priaznivejšie.

2. Zásada **humanizmu** je vyjadrená tým, že zahrňuje ochranu spoločnosti, jej humanitné hodnoty a potenciálne obeť pred trestnými činmi. Taktiež sa zameriava na problematiku resocializácie páchatelov, ukladanie trestov, ochranných opatrení a ich výkon. Zároveň však nemožno páchatelovi dať neopodstatnenú tolerantnosť, na základe ktorej by mu bol poskytnutý prehnaný liberalizmus. Exemplárnym prejavom uplatnenia tejto zásady bolo v našom trestnom práve zrušenie trestu smrti v roku 1990.

Sankcie sa ukladajú v súlade so zásadou humanizmu a taktiež rešpektovaním ľudskej dôstojnosti. Podľa ustanovenia čl. 7 ods. 2 Listiny základných práv a slobôd sú zakázané kruté, neludzské a ponižujúce tresty. So zásadou humanizmu úzko súvisí aj požiadavka primeranosti trestu z hľadiska jeho druhu a výmery. Trest, ktorý by prinášal vyššiu ujmu ako je potrebné, by tak strácal účinnosť, a preto trestná represia musí byť aplikovaná v rozumnej miere. Na druhej strane však nemožno humanizáciu trestného práva stotožňovať s miernosťou.

3. Zásada **subsidiarity represie** vychádza z postavenia trestného práva ako prostriedku poslednej inštancie, tzv. *ultima ratio*. Ako najprisnejší prostriedok, ktorý má štát k dispozícii, trestné právo poskytuje ochranu určitým trestným zákonom taxatívne vymedzeným spoločenským vzťahom a iným záujmom v prípade, ak prostriedky iných právnych odvetví, či už právne, alebo mimoprávne, nie sú dostatočne účinné na ochranu týchto záujmov. Má doplnujúci charakter, t. j. prostriedky trestného práva sa použijú vtedy, ak ochranu spoločenským vzťahom a záujmom nemožno zabezpečiť miernejšími prostriedkami alebo by sa takéto miernejšie riešenie minulo účinkom. Subsidiárna povaha trestného práva predpokladá použitie jeho inštitútov na protiprávne konanie až v krajných prípadoch, keď je to nevyhnutné na ochranu demokratickeho spoločenského zriadenia, práv a slobôd jednotlivcov a záujmov spoločnosti.
4. Zásada **zodpovednosti za zavinenie** je úzko spätá so subjektívnou stránkou trestného činu a na základe tejto skutočnosti potom hovoríme o zavinení úmyselnom alebo nedbanlivostnom. Trestná zodpovednosť však závisí od splnenia viacerých zákonom predpokladaných podmienok. Jednou z podstatných okolností trestnej zodpovednosti je vnútor-

ný psychický vzťah páchatela ku skutočnostiam, ktoré zakladajú trestný čin.

5. Zásada **individuálnej zodpovednosti za spáchaný trestný čin** je vyjadrená v § 19 až 23. Podľa uvedených ustanovení páchatelom trestného činu je ten, kto trestný čin spáchal sám a zároveň ním môže byť fyzická osoba. Realita súčasného právneho stavu (*de lege lata*) túto zásadu relativizuje. Zmenou v oblasti ekonomickej kriminality v Slovenskej republike, ktorá nakoniec bola prijatá, bola snaha o zavedenie trestnej zodpovednosti právnických osôb. Išlo tu o prelomenie starorímskej zásady *societas delinquere non potest*, z ktorej je odvodená v Slovenskej republike zaužívaná zásada individuálnej trestnej zodpovednosti. Predstava, že tento princíp platí v európskom kontinentálnom prostredí, je mylná, pretože trestné stíhanie kolektívnych subjektov ako boli obce, cechy, gildy, náboženské sekty, spolky a pod., boli prirodzené už v staroveku a stredoveku. Trestná zodpovednosť právnických osôb existovala súbežne spolu s individuálnou trestnou zodpovednosťou fyzických osôb.

Ministerstvo spravodlivosti Slovenskej republiky predložilo na rokovanie Národnej rady Slovenskej republiky návrh týkajúci sa zavedenia nepravnej trestnej zodpovednosti právnických osôb, ktorý bol schválený 27. apríla 2010 s účinnosťou od 1. septembra 2010. Týmto návrhom sa zaviedli nové trestnoprávne sankcie v podobe ochranných opatrení voči právnickým osobám. Legitímnym zámerom pri postihu právnických osôb za trestné činy fyzických osôb je generálna prevencia. Ak sa pozrieme na doterajšie pokusy o zavedenie trestnej zodpovednosti právnických osôb (z rokov 2004 a 2006), možno konštatovať, že Slovenská republika sa vydala kompromisnou cestou nepravnej trestnej zodpovednosti právnických osôb podľa španielskeho vzoru. V niektorých štátoch Európskej únie sa nepravá trestná zodpovednosť právnických osôb rieši práve touto tzv. pseudotrestnou zodpovednosťou právnických osôb, ktorá je upravená v trestnom zákone s tým, že sankcie nenazývajú trestami (napríklad Španielsko). Medzinárodné záväzky Slovenskej republiky explicitne neurčujú typ sankcie z pohľadu trestného práva, a preto Slovenská republika zvolila model nepravnej trestnej zodpovednosti právnických osôb, v rámci ktorej sú využité trestné sankcie v podobe ochranných opatrení, a to zhabanie určenej výšky finančných prostriedkov, zhabanie majetku.⁴¹

⁴¹ MAŠLANYOVÁ, D. Trestné právo hmotné. Všeobecná a osobitná časť, s. 17 – 19.

Záver

Na základe prezentovanej analýzy dostupnej literatúry sa v závere príspevku pokúsime podať charakteristiku ťažiskových aspektov pojmu právny princíp, resp. právna zásada. Podobne ako Bárány zvolíme metódu syntézy, pretože každý z analyzovaných názorov obsahuje podnetné a správne postrehy, hoci v iných aspektoch sa môže javiť ako diskutabilný. Za najvýznamnejšie atribúty právnych princípov podľa nášho názoru možno považovať tieto:

a) rozdielna logická štruktúra v porovnaní s právnymi normami. Ako sme už naznačili, prikláňame sa k ponímaniu Tryznu, teda že princípy sú z hľadiska logickej štruktúry finálne regulatívy. Z tohto postulátu potom vyplýva rozdielny spôsob ich aplikácie, resp. riešenia ich konfliktu. Riešenie konfliktu pre všetky jednotlivé prípady kolízie dvoch konkrétnych noriem je identické a vyplýva zo stabilných interpretačných pravidiel – *lex specialis derogat legi generali* a pod. Na druhej strane kolízie právnych princípov, hoci aj tých istých môžu byť vyriešené v jednotlivých prípadoch rozdielnym spôsobom.

b) vyššia miera všeobecnosti v porovnaní s právnymi normami – aj tento znak možno pripísať finálnej povahe princípov, pretože princíp ako finálny regulatív neurčuje spôsob svojho naplnenia.

Z predchádzajúcich bodov sa môže javiť, že princípy od noriem vymedzujeme z pozície silnej aj slabšej oddeľujúcej tézy. Toto tvrdenie by však nezodpovedalo skutočnosti. Prikláňame sa totiž k silnej téze – za primárny a podstatný považujeme rozdiel v logickej štruktúre a až jeho dôsledkom je rozdiel v miere určitosti.

c) previazanosť princípov s hodnotami – právne princípy možno považovať za premostenie medzi právnou normou a hodnotou chránenou právom, viac k tejto problematike uvedieme v súvislosti s funkciami princípov.

d) relatívna nemennosť princípov – pojmom relatívna máme na mysli nemennosť v porovnaní s právnymi normami – zmena právnej normy nemá nevyhnutne vplyv na obsah právneho princípu, naopak, princípy často determinujú podobu noriem (v tejto súvislosti sa hovorí o normotvornej funkcii právnych zásad), to však neznamená, že obsah právneho princípu sa časom nemôže meniť, prípadne, že nemôžu vzniknúť nové princípy.

Literatúra

1. BĀRĀNY, E. Právne princípy medzi prirodzeným a pozitívnym právom. In: BOGUSZAK, J. *Právni princípy – kolokvium*. Pelhřimov: Vydavatelství 999, 1999. ISBN 80-901064-5-5.
2. BOGUSZAK, J. Právni princípy, hodnoty, finalita. In: BOGUSZAK, J. *Právni princípy – kolokvium*. Pelhřimov: Vydavatelství 999, 1999. ISBN 80-901064-5-5.
3. BOGUSZAK, J. Pojetí, význam a druhy právních principů. *Právny obzor* č. 3/2003.
4. BRÖSTL, A. *Teória práva*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2013. ISBN 978-80-7380-425-1.
5. DWORKIN, R. *Když se práva berou vážně*. Praha: Oikoymenh, 2001. ISBN 80-7298-022-X.
6. HOLLÄNDER, P. Deficit Dworkinovy a Alexyho koncepcie logického vymezování právních principů. In: BOGUSZAK, J. *Právni princípy – kolokvium*. Pelhřimov: Vydavatelství 999, 1999. ISBN 80-901064-5-5.
7. KÜHN, Z. Pojem a role právního principu. In: BOGUSZAK, J. *Právni princípy – kolokvium*. Pelhřimov: Vydavatelství 999, 1999. ISBN 80-901064-5-5.
8. MAŠLANYOVÁ, D. *Trestné právo hmotné. Všeobecná a osobitná část*. 3. vyd. Plzeň: Aleš Čeněk, 2019. ISBN 978-80-7380-772-6.
9. OLEJ, J. a kol. *Trestné právo procesné*. Košice: UPJŠ, 2013. ISBN 978-80-7097-5.
10. OTTOVÁ, E. *Teória práva*. 3. vyd. Šamorín: Heuréka, 2010. ISBN 978-8089122-59-2.
11. PRUSÁK, J. Právne princípy a pramene slovenského práva. *Právny obzor* č. 3/2003.
12. TONNIES, P. Éra používání právních principů – Ronald Dworkin a Robert Alexy. In: HAMULÁK, O., ed. *Princípy a zásady v právu. Sborník příspěvků z konference Olomoucké debaty mladých právníků 2010*. Praha: Leges, 2010. ISBN 978-80-87212-59-2.
13. TRYZNA, J. *Právni princípy a právní argumentace: k vlivu právních principů na právní argumentaci při aplikaci práva*. Praha: Auditorium, 2010. ISBN 978-80-87284-01-8.
14. WEINBERGER, O. *Norma a instituce*. Brno: Masarykova univerzita, 1995. ISBN 80-210-1123-8.
15. WEINBERGER, O. Formální charakteristika právních a právně-politických principů. In: BOGUSZAK, J. *Právni princípy – kolokvium*. Pelhřimov: Vydavatelství 999, 1999. ISBN 80-901064-5-5.

Elektronické dokumenty

1. ALEXY, R. On the Structure of Legal Principles. *Ratio Juris* [online]. 3/2003 [cit. 2016-10-16]. Dostupné z: <https://www.scribd.com/document/139620080/Robert-Alexy-On-the-Structure-of-Legal-Principles>

2. RAZ, J. Legal Principles and the Limits of Law. *The Yale Journal of Law* [online], vol. 81, 5/1972 [cit. 2016-10-16]. Dostupné z: <https://www.scribd.com/document/197262409/Legal-Principles-and-the-Limits-of-the-Law-Raz-pdf>
3. SHAPIRO, F. R. The Most-Cited Legal Scholars. *The Journal of Legal Studies* [online], vol. 29, No. S1 [cit. 2020-10-25]. Dostupné z: http://www.jstor.org/stable/10.1086/468080?seq=1#page_scan_tab_contents

Súdne rozhodnutia

1. Rozsudok NS SR sp. zn. 1 Sžr 72/2011 zo 14. februára 2010.

Kontaktné údaje autorov:

prof. JUDr Tomáš Strémy, PhD.

Právnická fakulta Univerzity Komenského v Bratislave

Šafárikovo nám. 6

810 00 Bratislava

Slovenská republika

Mgr. Sebastián Janko, PhD.

Akadémia Policajného zboru v Bratislave

Sklabinská 1

835 17 Bratislava

Slovenská republika

K PROBLEMATIKE ZÁKLADNÝCH ZÁSAD TRESTNÉHO PRÁVA HMOTNÉHO¹

doc. JUDr. Iveta Fedorovičová, CSc.

Právnická fakulta Univerzity Komenského v Bratislave

Anotácia

Vychádzajúc z historického vývoja nášho štátu a spoločnosti po rozdelení Československej republiky, zrodu samostatnej Slovenskej republiky cez Ústavu Slovenskej republiky ako základný zákon štátu, jej význam a vplyv na budovanie trestného zákonodarstva a taktiež rekodifikáciu trestného práva – autorka upriamuje pozornosť na vedu trestného práva v spojitosti s kriminológiou a v naznačených súvislostiach na problematiku tvorby základných zásad trestného práva hmotného a ich explicitné vyjadrenie v Trestnom zákone.

Kľúčové slová:

kriminológia, právna istota, právna stabilita, právny poriadok, právny štát, rekodifikácia, Trestný poriadok, Trestný zákon, ústava, veda trestného práva, zásady trestného práva hmotného.

Summary

Based on the historical development of our state and society after the division of the Czechoslovak Republic, the birth of an independent Slovak Republic through the Constitution of the Slovak Republic as a basic law of the state, its importance and influence on building criminal law and recodification of criminal law – the author draws attention to criminal law and in the indicated contexts on the issue of creating the basic principles of substantive criminal law and their explicit expression in the Criminal Code.

Key words:

criminology, legal certainty, legal stability, legal order, rule of law, recodification, science of criminal law, criminal order, constitution, principles of substantive criminal law.

¹ Tento príspevok bol vypracovaný v rámci projektu VEGA č. 1/0791/20 „Zásady trestného práva hmotného vo víre času – 15 rokov od rekodifikácie trestných kódexov“.

Úvod

Vo víre času sme sa ani nenazdali, že od rekodifikácie trestnoprávných noriem uplynulo celých dlhých pätnásť rokov a znovu nadišiel ten čas, keď je potrebné vrátiť sa späť, prehodnotiť uplynulé obdobie, ako i stav *de lege lata* v trestnoprávnej oblasti a zamyslieť sa nad tým, akým smerom sa uberať do budúcnosti.

1 Od vzniku právneho štátu do výsledku rekodifikácie

V súvislosti s možno všeobecnejšie koncipovanou témou môjho príspevku mi nedá nevrátiť sa tak trochu do čias vzniku Slovenskej republiky, konkrétne do obdobia po roku 1993. Ide o obdobie účinnosti Ústavy Slovenskej republiky,² v našich podmienkach už teda charakterizované aj používaním pojmu právny štát,³ ale, samozrejme, i tých pojmov, ktoré vyjadrovali a boli späť s demokratickou podstatou našej ústavy ako základného zákona nášho štátu a spoločnosti.

Je zrejmé, že z univerzálne platného – prvého článku ústavy (v rámci ktorého je naša republika definovaná ako demokratický, zvrchovaný a právny štát) vyplývajú všetky ústavné princípy, ako aj články druhej hlavy ústavy

² Ústava Slovenskej republiky. Ústavný zákon č. 460/1992 Zb. v znení neskorších predpisov.

³ V kontexte s uvedeným treba zvýrazniť, že myšlienka i teória právneho štátu je dielom nemeckého právneho pozitivizmu 19. storočia. Z historického aspektu predstavuje víťazstvo nad štátom policajným, v ktorom štátna moc je, opierajúc sa o byrokratický a represívny aparát, sústredovaná v rukách jednotlivca alebo úzkej skupiny ľudí. Jedným z jeho základných predpokladov fungovania a súčasne aj jedným z jeho najvýznamnejších implicitných znakov je zákonnosť (legalita), ktorá znamená v skutočnosti to, že zákonom štátu vychádzajúcim z hodnôt humanizmu a demokracie sa jednoducho musia podrobiť bez rozdielu všetci občania i štátne orgány. Ide o štát zasahujúci do sféry ľudských a občianskych práv a slobôd iba natoľko, koľko je nevyhnutné, obmedzujúc slobodu človeka v minimálnej miere. V týchto súvislostiach treba tiež zvýrazniť, že základy právneho štátu majú aj ekonomický podklad spočívajúci v tom, že práva a slobody občanov nemajú význam bez ekonomickej slobody. Základom takéhoto štátu sú teda vzťahy medzi občanom a štátom a sebaobmedzenie štátu právom, v simplifikovanej podobe povedané – jeho podriadenie sa zákonom, ktoré sám vydáva.

PRUSÁK, J., P. HOLLÄNDER a A. KRŠKOVÁ. Slovník politických a právných pojmov súčasnosti, s. 25 – 28;

OTTOVÁ, E. a N. VACULÍKOVÁ. Úvod do štúdia práva, s 97 – 101.

OTTOVÁ, E. Právny a totalitárny štát. In: Acta Facultatis Iuridicae Universitatis Comenianae, Tomus XXIII, s. 87 – 95.

(čl. 12 – 54) dotýkajúce sa jednotlivých základných (resp. ľudských) práv a slobôd, ktorých ochrana okrem iných, najmä však s využitím regulatívnej funkcie práva ako takého, je doménou jednotlivých odvetví práva v právnom poriadku (systéme) našej republiky vrátane práva trestného v kontinuite jeho dvoch odvetví – trestného práva hmotného a naň nadväzujúceho trestného práva procesného.

Samozrejme, že predmetný článok ústavy má svoj zrejmy dosah a premieta sa aj do ostatných článkov (upravených v nasledujúcich hlavách ústavy) jednoznačne majúciich vplyv aj na samotnú aplikačnú prax, t. j. aplikačnú prax konkrétnych orgánov podieľajúcich sa na ochrane uvedených práv a slobôd našich občanov.

Úroveň premietnutia jednotlivých článkov ústavy do nášho trestného zákonodarstva v podstate zodpovedalo vtedajšej dobe a v porovnaní s minulosťou aj skutočne zásadným spoločensko-ekonomickým a politickým zmenám, ktoré sa v našom štáte a spoločnosti po roku 1989 udiali, pričom možno konštatovať, že do trestnoprávných noriem boli premietnuté všetky nosné – či už humanistické, alebo demokratické zásady charakterizujúce našu republiku ako právny štát.

Treba podčiarknuť, že v zásade išlo hlavne o to, aby základné (ľudské) práva a slobody neboli ústavne (a zároveň v právnych normách jednotlivých odvetví práva vrátane práva trestného) iba deklarované, ale predovšetkým o to, aby ich štátne orgány vo svojej činnosti aj bezpodmienečne rešpektovali a aby práve toto ich rešpektovanie sa v skutočnosti aj stalo neoddeliteľnou súčasťou právnej istoty našich občanov v právnom štáte.

Možno zhrnúť, že išlo celospoločensky, ako aj ekonomicky o pomerne ťažké a zložité obdobie charakterizované zrušením socialistického vlastníctva výrobných prostriedkov, prechodom na trhový mechanizmus, ale aj prudkým nárastom kriminality a vzniku nových foriem trestnej činnosti, čo sa napokon premietlo aj do právnej oblasti prijímaním množstva právnych predpisov v rámci jednotlivých odvetví práva, ktoré si vyžiadala na strane jednej potreba a na strane druhej i samotný výsledok spoločensko-ekonomických a politických zmien.

Pokiaľ ide o oblasť trestnoprávnu, *de facto* už v tomto – tzv. prechodnom období – neboli ojedinelé hlasy z radov odbornej verejnosti i aplikačnej praxe požadujúce rekodifikáciu právnych noriem v trestnoprávnej, t. j. v hmotnoprávnej a na ňu nadväzujúcej procesnoprávnej oblasti. Úvahy o rekodifikácii trestnoprávných noriem sa napokon stali realitou. Po pomerne dlhom, viac než desaťročnom časovom intervale intenzívnych prác rekodifikačnej

komisie,⁴ uzreli v roku 2005 svetlo sveta dva nové právne predpisy, a to nový Trestný zákon (zákon č. 300/2005 Z. z.) a v kontinuite s ním aj nový Trestný poriadok (zákon č. 301/2005 Z. z.), obidva účinné od 1. januára 2006. Tieto zákony predstavovali teda komplexnú rekodifikáciu a nahradenie dovtedy platných a mnohokrát novelizovaných trestnoprávných predpisov (Trestného zákona, uverejneného pod. č. 140/1961 Zb. a Trestného poriadku, uverejneného pod. č. 141/1961 Zb.), avšak s tým rozdielom, že základné zásady trestného konania v porovnaní so základnými zásadami trestného práva hmotného boli v predmetnom zákone aj explicitne vyjadrené.⁵

Na záver tejto časti príspevku si ešte dovoľím jednu zásadnú poznámku, a to, že rekodifikácia trestného práva hmotného sa uskutočnila bez akýchkoľvek zásadnejších kriminologických výskumov, čo považujem za jednoznačne nesprávny postup, pretože práve kriminológia je podľa môjho názoru tou vedou, ktorá by mala byť na podklade svojich výskumov základom pre legislatívnu činnosť v danej oblasti.

2 Poznámky k tvorbe základných zásad trestného práva hmotného a ich právnej úprave

Tvorba jednotlivých zásad, na platforme ktorých je budované naše trestné právo, vždy bola doménou vedy trestného práva hmotného, ako aj procesného a možno povedať, že dodnes je priestorom pre vedeckú a odbornú činnosť na tomto úseku, pretože v rámci rozvoja vedy je vždy potrebné určité oblasti precizovať v súlade s oboma právnymi odvetviami. Tak je to aj v prípade základných zásad ako určitých právnych ideí, na základe ktorých je budované naše trestné právo, avšak s tým rozdielom, že výslednica tvorby základných zásad, na platforme ktorých je budované súčasné trestné právo procesné, bola na rozdiel od hmotného trestného práva prenesená aj do samotného zákona, zastrešujúceho toto odvetvie práva.

⁴ Ministerstvo spravodlivosti SR: Rekodifikácia trestného práva – jej základné zásady a ciele. Zborník z konferencie, ktorá sa konala pod záštitou ministra spravodlivosti SR. Trenčianske Teplice 22. – 24. september 1999.

MATHERN, V. Rekodifikácia trestného práva (úvodný referát). In: Rekodifikácia trestného práva. Zborník príspevkov z celoštátnej konferencie s medzinárodnou účasťou konanej 17. mája 2004, s. 5 – 18.

⁵ Ustanovenie § 2 Trestného poriadku.

Predmetom skúmania vedy trestného práva hmotného sú určité okruhy zákonitostí spoločenského charakteru viažuce sa predovšetkým na najdôležitejší objekt skúmania tejto vedy – spoločenské vzťahy vznikajúce na úseku páchania trestnej činnosti, presnejšie povedané trestnoprávne (hmotnoprávne) vzťahy, ktorých všeobecným predpokladom vzniku je existencia platnej a účinnej právnej normy zakomponovanej do rámca určitého právneho predpisu (zákona), v našom prípade – Trestného zákona (pričom z uvedeného vyplýva, že konkrétnym predpokladom vzniku takéhoto vzťahu bude logicky porušenie, resp. ohrozenie záujmu v nej chránenom, t. j. protiprávne zavineným konaním spáchaný trestný čin.

V daných súvislostiach len poznamenám, že následne je potom predmetom tohto odvetvia trestného práva úprava zabezpečujúca reguláciu týchto vzťahov (mám na mysli vzťahov vznikajúcich v súvislosti s páchaním trestných činov), a tým *de facto* spätne zabezpečujúca ochranu práv a oprávnených záujmov nielen fyzických, ale aj právnických osôb, záujmy spoločnosti, ústavné zriadenie našej republiky, ako aj záujmy Európskej únie pred trestnými činmi, ktoré sú taxatívne uvedené v základnom právnom predpise tohto odvetvia, a to tým, že:

- určuje, čo je trestný čin,
- upravuje podmienky trestnej zodpovednosti,
- upravuje aj jednotlivé druhy sankcií a spôsob ich ukladania.

V naznačených súvislostiach – zvyrazňujúc ochrannú funkciu trestného práva som presvedčená o tom, že by bolo vhodné opätovne zakomponovať do úvodných ustanovení Trestného zákona aj jeho účel tak, aby každému, kto si zákon otvorí, bolo zrejmé, že tento ho aj chráni. V ustanovení § 1 súčasného Trestného zákona je totižto prezentovaná len regulatívna funkcia trestného práva hmotného, pričom toto ustanovenie možno ponímať len ako čisté legislatívne vyjadrenie toho, čo predmetný zákon upravuje. A teda i napriek skutočnosti, že význam regulatívnej funkcie je zrejмый a podľa môjho názoru aj primárny, žiada sa v zákone vyjadriť aj účel tejto regulácie.

Nechcem však odbočovať od témy príspevku, vrátim sa preto ešte opäť k vede trestného práva, predovšetkým v kontinuite s vedou kriminologickou, čím určitým spôsobom nadviažem aj na jeho úvodnú časť.

Veda trestného práva sa zaoberá predovšetkým štúdiom platného trestného práva, tiež jeho výkladom, pričom súbežne sa snaží aj o poskytnutie určitých optimálnych modelov budúcej trestnoprávnej úpravy. V intenciách uvedeného považujem za potrebné zvyrazniť, že pre rozvoj trestného práva hmotného (a to nielen v rovine vedy) jednoznačne čoraz väčší význam v sú-

časnosti nadobúdajú poznatky súvisiacich vedných disciplín a odborov. Zo všetkých z nich by som upriamila pozornosť predovšetkým na kriminológiu ako vedu o zločinnosti v tom najširšom zmysle slova, ktorá má – vychádzajúc zo svojho vlastného predmetu skúmania – k hmotnému trestnému právu najbližšie.

Vymedzenie jej predmetu totižto určuje styčné body medzi trestným právom a ňou samotnou. Na rozdiel od trestného práva hmotného skúmajúceho problematiku trestného činu predovšetkým z aspektu trestnej zodpovednosti, protiprávnosti, spoločenskej závažnosti, tiež jednotlivých pojmov trestného práva, systému sankcií, ich ukladania a výkonu – „kriminológia skúma sociálno-politickú a biopsychickú podstatu kriminality, odкрýva kauzálne vzťahy medzi trestnou činnosťou a kriminogénnymi faktormi, určuje ich hodnotu a formuluje prostriedky, formy a metódy ich obmedzovania a vyradovania z interakcií“⁶ t. j. že okrem iného je jej poslaním formulovanie systému preventívnych opatrení. „Trestné právo realizuje trestnoprávne prostriedky proti konkrétnemu páchatelovi – kriminológia zovšeobecňuje empirické poznatky získané na základe empirických výskumov, spracúva ich induktívno-deduktívnou metódou a poskytuje hypotézy, teórie i konkrétne, praktické odporúčania orgánom, ktoré sa zaoberajú sociálnou, zákonodarnou politikou, orgánom činným v trestnom konaní a súdom, orgánom nápravnej výchovy, ale aj vede trestného práva a iným vedám o spoločnosti.“⁷

Snahy o izolovanie poznatkov kriminológie od tvorby trestného práva považujem preto za viac než škodlivé.

V danom kontexte treba zvýrazniť, že nielen veda trestného práva, ale najmä zákonodarná a aplikačná prax sú závislé od poznatkov mnohých vedných disciplín, pričom práve na úrovni ich interdisciplinárneho prepojenia môže veda trestného práva formulovať princípy, zásady, obsah konkrétnych právnych inštitútov a fakticky ovplyvňovať aj interpretačné pravidlá ako určitý metodologický základ určujúci smerovanie praxe orgánov činných v trestnom konaní a súdov pri aplikácii sankcií v duchu právnej ochrany spoločnosti. Popri tom však nemožno opomínať skutočnosť, že ochrana spoločnosti môže byť garantovaná len na základe dôsledne uskutočňovanej prevencie.

Je zrejmé, že koncepcné zmeny v podobe rekodifikácií, resp. čiastkové zmeny v podobe novelizácií sa vždy odvíjajú, resp. sú závislé od úrovne poznania tých javov, ktoré danú právnu úpravu evokujú. Je preto podľa môjho názoru skutočne potrebné seriózne zvážiť, akou cestou sa pri riešení prob-

⁶ ČIČ, M. Teoretické otázky československého socialistického trestného práva, s. 19.

⁷ ČIČ, odk. 6, s. 19.

lematiky základných zásad trestného práva⁸ uberať. Naskytajú sa dve možnosti:

1. prvá, jednoduchšia: cestou ďalšej novelizácie Trestného zákona, ktorou by sme v podstate dosiahli zosúladenie obidvoch kódexov v otázke explicitného vyjadrenia jednotlivých zásad, čo by, samozrejme, bol tiež určitý posun vpred alebo
2. druhá, zložitejšia: cestou komplexnej rekodifikácie,
3. od možnosti tretej – ponechať riešenie problematiky základných zásad len v rovine vedy trestného práva hmotného tak, ako to bolo doteraz, t. j. bez ich následného vyjadrenia priamo v zákone, ktorá mi bola najbližšia – som postupom času vzhľadom na poznatky získané v priebehu niekoľkých desaťročí upustila.

Záver

V poslednom období sme, bohužiaľ, akosi čoraz častejšie a do istej miery i vďaka médiám jednoznačne výraznejším spôsobom svedkami toho, že právne predpisy a v nich upravené právne normy sa v našich rýdzo slovenských podmienkach v mnohých smeroch nedodržiavajú, a to nielen zo strany našich občanov, ale – čo je podľa môjho názoru dosť podstatné, ani zo strany samotných štátnych orgánov..., čo nepovažujem za dobrý signál do budúcnosti.

V týchto súvislostiach je preto potrebné v právnom štáte (za aký sa považujeme) akcentovať význam práva pri usmerňovaní spoločenských vzťahov a s ním súvisiacu potrebu jeho sústavného zdokonaľovania, zvyšovania jeho efektivity a domnievam sa, že v naznačenej línii aj určitého zintenzívnenia normotvornej činnosti, ako aj jej plánovania.

Vychádzajúc teda z právneho štátu, jeho postulátov a zo zvýraznenia významu práva v ňom sa domnievam, i keď nie som ústavným právnikom, že nadišiel už možno aj čas na prijatie novej Ústavy Slovenskej republiky pod dohľadom odborníkov (nie politických strán či určitých skupín subjektov presadzujúcich svoje záujmy).

Je totiž potrebné komplexne prehliť stabilitu nášho právneho poriadku, čo by sa následne prejavilo aj normotvornou činnosťou v jednotlivých odvetviach práva vrátane práva trestného, ktoré je k dnešnému dňu poznače-

⁸ MENCEROVÁ, I., L. TOBIÁŠOVÁ, Y. TURAYOVÁ a kol. Trestné právo hmotné. Všeobecná časť, s. 18 – 23.

né množstvom noviel. Iste mi dáte za pravdu, že by sa tým prehĺbila právna istota našich občanov a opätovne sa posilnila určitá viera v právo a jeho vy-
možiteľnosť.

V kontinuite s prijatím novej ústavy (taktiež pomerne často za takmer dvadsať rokov svojej existencie menenej) sa prihovám súbežne aj za to, aby sa pristúpilo k opätovnej rekodifikácii trestnoprávných noriem tak v oblasti trestného práva hmotného, ako i procesného. Isteže, je to len moja vízia, ktorej realizácia by určite trvala viac rokov, než si v tejto chvíli vôbec vieme predstaviť.

Pokiaľ ide o trestné právo hmotné som presvedčená, že v procese jeho zdokonaľovania a zvyšovania jeho účinnosti je potrebné nasmerovať sa primárne predovšetkým k stanoveniu základných príčin, podmienok a faktorov trestnej činnosti; k poznaniu jej jednotlivých foriem, ako aj k stavu, štruktúry a dynamiky jej vývoja, čo osobne považujem za absolútny základ zabezpečenia dôsledného riešenia týchto spoločensky najzávažnejších negatívnych javov dnešnej spoločnosti. Vychádzajúc z ideí právneho štátu, sa preto jednoznačne prihovám za zriadenie kriminologického ústavu, resp. ústavu so širšou pôsobnosťou, ktorý by okrem iného spracúval súbežne aj ucelenú, jednotnú štatistiku týkajúcu sa trestnej činnosti tak, aby výsledky jeho činnosti mohli byť patrične zúročené predovšetkým v legislatívnej činnosti, ktorá je od rozdelenia Československej republiky o zásadné poznatky kriminológie viac než ochudobnená.

Následne v rámci novej právnej úpravy trestného práva hmotného by bolo vhodné:

- vychádzajúc z fundamentálneho významu základných zásad trestného práva hmotného najmä v rovine normotvornej, interpretačnej, aplikačnej, ale aj poznávacej – explicitne zakotviť všetky tieto v paragrafovom znení v úvodných ustanoveniach Trestného zákona tak, aby sme ich nenachádzali roztrúsené na rôznych miestach zákona (v predmetnom zákone máme v súčasnosti upravené zásady ukladania trestov a ochranných opatrení), t. j. ako určitý, vzhľadom na budúci rozvoj otvorený, systém základných zásad trestného práva hmotného;
- pri tejto príležitosti sa obdobne ako o opätovné zakotvenie účelu zákona prihovám aj o zakotvenie účelu trestu v samostatnom ustanovení (pretože nepovažujem jeho súčasnú právnu úpravu v rámci zásad ukladania trestov za správnu);
- následne sprecizovať jednotlivé ustanovenia všeobecnej a osobitnej časti v súčasnosti platného a účinného Trestného zákona vrátane konštrukcií

skutkových podstat trestných činov upravených v jednotlivých dispozíciách trestnoprávných noriem, a to predovšetkým v kontexte s ustanovenými trestnými sadzbami za konkrétne spáchaný trestný čin;

- zväžiť, samozrejme, vhodnosť budúcej právnej úpravy vôbec, najmä pri tých trestných činoch, ktoré vykazujú spoločensky pomerne malú spoločenskú závažnosť, resp. po mnohých rokoch už stratili svoje opodstatnenie a naopak.

Literatúra

1. ČIČ, M. *Teoretické otázky československého socialistického trestného práva*. Bratislava: Veda, Vydavateľstvo SAV, 1982.
2. MATHERN, V. *Rekodifikácia trestného práva (úvodný referát)*. In: *Rekodifikácia trestného práva. Zborník príspevkov z celoštátnej konferencie s medzinárodnou účasťou konanej 17. mája 2004*. Bratislava: Akadémia Policajného zboru v Bratislave, Katedra trestného práva, 2004.
3. MENCEROVÁ, I., L. TOBIÁŠOVÁ, Y. TURAYOVÁ a kol. *Trestné právo hmotné. Všeobecná časť*. Šamorín: Vydavateľstvo Heuréka, 2013. ISBN 978-80-89122-86-8.
4. OTTOVÁ, E. a N. VACULÍKOVÁ. *Úvod do štúdia práva*. Bratislava: Vydavateľské oddelenie Právnickej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave, 1988.
5. OTTOVÁ, E. *Právny a totalitárny štát*. In: *Acta Facultatis Iuridicae Universitatis Comenianae. Tomus XXIII*. Bratislava: Vydavateľstvo Univerzity Komenského v Bratislave, 2005.
6. PRUSÁK, J., P. HOLLÄNDER a A. KRŠKOVÁ. *Slovník politických a právnych pojmov súčasnosti*. Bratislava: Akadémia vzdelávania, 1990.
7. ŠTIFT, P., ed. *Rekodifikácia trestného práva – jej základné zásady a ciele: Zborník z konferencie, ktorá sa konala pod záštitou ministra spravodlivosti. Trenčianske Teplice 22. – 24. septembra 1999*. Bratislava: Ministerstvo spravodlivosti Slovenskej republiky, 1999.

Právne predpisy

1. Trestný poriadok (zákon č. 301/ 2005 Z. z. v znení neskorších predpisov).
2. Trestný zákon (zákon č. 300/2005 Z. z. v znení neskorších predpisov).
3. Ústava Slovenskej republiky (Ústavný zákon č. 460/1992 Zb. v znení neskorších predpisov).

Kontaktné údaje:

Doc. JUDr. Iveta Fedorovičová, CSc.

Právnická fakulta Univerzity Komenského v Bratislave

Šafárikovo nám. 6

810 00 Bratislava

Slovenská republika

ZÁSADY TRESTNÉHO PRÁVA HMOTNÉHO – TEORETICKÝ ZÁKLAD PRE APLIKAČNÚ PRAX¹

doc. JUDr. Ondrej Laciak, PhD.

JUDr. Lukáš Turay

Právnická fakulta Univerzity Komenského v Bratislave

Anotácia

Zásady trestného práva hmotného by mali predstavovať vedúce idey, na ktorých je postavený náš Trestný zákon a podľa ktorých pri aplikácii Trestného zákona postupujú aj orgány činné v trestnom konaní a súd. Zároveň by mali tvoriť teoretický základ všetkých policajtov, prokurátorov a sudcov. V príspevku sa zameriavame predovšetkým na zásadu subsidiarity trestnej represie a na postavenie zásad trestného práva hmotného v aplikačnej praxi.

Kľúčové slová:

orgány činné v trestnom konaní, subsidiarita trestnej represie, súd, ultima ratio.

Summary

The principles of substantive criminal law should be the leading ideas on which our Criminal Code is based and according to which the law enforcement agencies and the court also proceed in the application of the Criminal Code. At the same time, they should form the theoretical basis of all police officers, prosecutors and judges. In this paper, we focus primarily on the principle of subsidiarity of criminal repression and the position of the principles of substantive criminal law in application practice.

Key words:

the law enforcement agencies, subsidiarity of criminal repression, court, ultima ratio.

Úvod

Zásady trestného práva hmotného by mali predstavovať vedúce myšlienky, na ktorých je koncipovaný celý Trestný zákon. Preto len s veľkým nepocho-

¹ Tento príspevok bol vypracovaný v rámci projektu VEGA č. 1/0791/20 „Zásady trestného práva hmotného vo víre času – 15 rokov od rekonštrukcie trestných kódexov“.

pením možno sledovať, ako zákonodarca do dnešných dní opomenul ich legislatívne vyjadrenie, či už formou článkov (ako je to napríklad v zákone č. 311/2001 Z. z. Zákonník práce v znení neskorších právnych predpisov a noviel) alebo v rámci paragrafov (napríklad § 2 zákona č. 301/2005 Z. z. Trestný poriadok v znení neskorších právnych predpisov a noviel). Tvoria určitý nevyhnutný základ, na ktorom je postavená koncepcia trestnej zodpovednosti, systém trestných sankcií a určujú šírku a koncepciu trestnoprávnej ochrany spoločenských vzťahov.² Z praktického hľadiska majú zásady trestného práva nezastupiteľnú úlohu. Ich úloha spočíva predovšetkým v:

1. **Sú určitým východiskom normotvorby** – zákonodarca musí pri prijímaní noviel Trestného zákona dodržiavať určité limity a idey a zároveň slúžia ako teoretický komplex pre zákonodarcu.
2. **Sú interpretačným nástrojom** – predstavujú určité výkladové pravidlá, na základe ktorých sa má subjekt vykladajúci trestnoprávnu normu riadiť.
3. **Gnozeologický význam** – prostredníctvom zásad sa formuje právne vedomie týkajúce sa práva.
4. **Aplikačný význam** – pri aplikácii trestnoprávnej normy treba jednoznačne vychádzať aj zo zásad trestného práva hmotného.³

1 Zásada subsidiarity trestnej represie

Predchádzajúci zákon č. 140/1961 Trestný zákon v znení neskorších právnych predpisov a noviel (ďalej len „starý Trestný zákon“ alebo „starý TZ“) vychádzal z formálno-materiálneho vymedzenia trestného činu s akcentom na materiálne ponímanie. Táto definícia trestného činu bola vyjadrená v § 3 ods. 1 starého TZ: „*Trestným činom je pre spoločnosť nebezpečný čin, ktorého znaky sú uvedené v tomto zákone.*“

V roku 2005 prijala Národná rada Slovenskej republiky dva zásadné kódexy, ktoré redefinovali vnímanie trestnej politiky a trestného práva v Slovenskej republike. Dňa 1. januára 2006 nadobudli účinnosť nové trestné kódexy, zákon č. 300/2005 Z. z. Trestný zákon v znení neskorších právnych predpi-

² IVOR, J., P. POLÁK a J. ZÁHORA. Trestné právo hmotné. Všeobecná časť, s. 27.

³ MENCEROVÁ, I., L. TOBIÁŠOVÁ, Y. TURAYOVÁ a kol. Trestné právo hmotné. Všeobecná časť, s. 12.

IVOR, J., P. POLÁK a J. ZÁHORA. Trestné právo hmotné. Všeobecná časť, s. 27.

ŠÁMAL, P. a kol. Trestní právo hmotné, s. 41 – 46.

sov a noviel (ďalej len „Trestný zákon“ alebo „TZ“) a zákon č. 301/2005 Z. z. Trestný poriadok v znení neskorších právnych predpisov a noviel (ďalej len „Trestný poriadok“ alebo „TP“). Z dôvodovej správy sa dozvedáme, že reko-difikácia sa niesla predovšetkým na nasledujúcich myšlienkach:

1. Prehĺbiť diferenciaciu a individualizáciu trestnej zodpovednosti fyzic-kých osôb a právnych dôsledkov tejto zodpovednosti.
2. Zaviest' trestnú zodpovednosť právnických osôb na základe striktné vy-medzených podmienok, ktorá sa bude uplatňovať popri trestnej zodpo-vednosti fyzických osôb (z tejto zodpovednosti bude vyňatý štát).
3. Upraviť trestnú zodpovednosť mladistvých tak, aby boli zohľadnené najnovšie (interdisciplinárne) vedecké poznatky z oblasti pedagogiky, sociológie, pedopsychológie a pedopsychiatrie v súlade s novou práv-nou úpravou v ďalších relevantných oblastiach nášho právneho poriad-ku.
4. Zmeniť celkovú filozofiu ukladania trestných sankcií, v rámci ktorej bude treba predovšetkým zmeniť hierarchiu sankcií tak, aby v jej rámci bol trest odňatia slobody chápaný ako *ultima ratio*, a to najmä v prípa-de menej závažných trestných činov. V rámci tejto filozofie bude klade-ný dôraz na individuálny prístup pri riešení trestných vecí na základe širokej možnosti využitia alternatívnych sankcií a odklonov tak, aby sa v najširšej miere zaistila pozitívna motivácia páchatela.
5. Dosiagnúť takú úroveň kodifikácie, aby bola zrovnateľná s úrovňou trestného práva hmotného európskeho štandardu, pri plnom rešpekto-vaní medzinárodných záväzkov Slovenskej republiky a požiadaviek vy-plývajúcich z integračných procesov.

Ak by sme sa zamerali na výsledok uvedeného úmyslu zákonodarcu, mož-no konštatovať, že ani jeden z bodov sa nepodarilo úplne naplniť. Napríklad zaviesť trestnú zodpovednosť právnických osôb sa podarilo až v roku 2016, a to 10 rokov po reko-difikácii trestného práva v Slovenskej republike. Uplat-ňovanie trestu odňatia slobody ako inštitútu *ultima ratio* sa tak isto nepoda-rilo naplniť, pretože trest odňatia slobody je najčastejšie ukladaným trestom (hoci v jeho podmieničnej podobe). Pri trestnej zodpovednosti mladistvých zákonodarca zlyhal už v počiatkoch, keď zníženie hranice trestnej zodpo-vednosti z 15 na 14 rokov nebolo konzultované s odborníkmi z oblasti psy-chológie.⁴

⁴ STRÉMY, T., J. BALOGH a L. TURAY. Trestná politika v Slovenskej republike. Minulosť, súčasnosť, budúcnosť, s. 35.

Napriek uvedenej skutočnosti tieto kódexy zaviedli niekoľko nových inštitútov a medzi tie najvýznamnejšie z nášho pohľadu bolo prijatie novej definície trestného činu, ktorá je upravená v § 8 TZ: „*Trestný čin je protiprávny čin, ktorého znaky sú uvedené v tomto zákone, ak tento zákon neustanovuje inak.*“

Definícia trestného činu obsiahnutá v Trestnom zákone je založená v princípe na formálnom poňatí. Teda trestným činom je čin, ktorého znaky sú uvedené v Trestnom zákone, ak Trestný zákon neustanovuje inak. Formuláciu „v princípe“ používame z toho dôvodu, že materiálna stránka trestného činu vyjadrená v definícii trestného činu predchodcu dnešného Trestného zákona pod pojmom „spoločenská nebezpečnosť“ sa ani zo súčasného Trestného zákona úplne nevytratila. Pojem „spoločenská nebezpečnosť“ bol nahradený pojmom „závažnosť“ trestného činu. Závažnosť trestného činu sa tak stala obligatórnym predmetom skúmania pri právnej kvalifikácii a následnom vyšetrovaní prečinov ako jedného z dvoch druhov trestných činov. Pre úplnosť je potrebné dodať, že závažnosť zločinu je potrebné rovnako v rámci dokazovania v trestnom konaní ustáliť, avšak pri zločinoch ako vyššej kategórii trestných činov je ich závažnosť automaticky prítomná bez možnosti toho, že by s ohľadom na ňu mohol byť prijatý záver o tom, že skutok nie je trestným činom. Túto skutočnosť je možné logicky argumentačne zdôvodniť tým, že pri spáchaní skutku, ktorý naplňuje znaky skutkovej podstaty niektorého zo zločinov (ak Trestný zákon neustanovuje inak) uvedeného v osobitnej časti Trestného zákona, je jeho závažnosť vždy daná aspoň v tom rozsahu, ktorý v zmysle zásady *ultima ratio* odôvodňuje vyvodenie trestnoprávnych následkov.

2 Subsidiarita trestnej represie a pohľad aplikačnej praxe

V súčasnosti možno takmer na dennej báze pozorovať, že v spoločnosti prevláda určitá punitivnosť a preceňovanie trestného práva ako „všielieku“. Toto deklaroval aj Ústavný súd Slovenskej republiky, ktorý vo svojom náleze PL. ÚS. 106/2011 uviedol: *Podľa názoru ústavného súdu by v záujme rešpektovania požiadavky primeranosti trestu bolo žiaduce, aby sa do budúcnosti zákonodarca vysporiadal so všeobecne rozšírenou zjednodušenou mylnou predstavou, v zmysle ktorej prísne trestanie predstavuje zaručený recept na zníženie kriminality, pričom páchatel by v podstate mal byť potrestaný nie ako občan majúci základné práva a slobody, ale ako nepriateľ spoločnosti. Je*

totiž neospravedlňiteľné, aby právo páchatela na primeraný trest zodpovedajúci jeho trestnému činu bolo obetované kolektívnemu spoločenskému záujmu bezpečnosti, pričom zahraničné kriminologické a penologické výskumy navyše celkom presvedčivo preukazujú, že neprimerané sprísňovanie trestnej represie, ktoré obvykle (pod vplyvom médií a vysokej miery punitivity obyvateľstva) predstavuje produkt emocionálnej a populistickej trestnej politiky, neprispieva k dosiahnutiu žiadneho pozitívneho výsledku v podobe zníženej kriminality, ale jeho jediným preukázateľným efektom sú chronicky preplnené väznice a rastúci index väzenskej populácie. Zákonodarca ani v rámci boja s kriminalitou nesmie opúšťať základné dlhodobé konštanty moderného demokratického právneho štátu rešpektujúceho a chrániaceho základné ľudské práva a slobody (vrátane základných ľudských práv a slobôd páchatela trestného činu), a to predovšetkým požiadavku primeranosti, zásadu pomocnej úlohy trestného práva a poňatie trestného práva ako prostriedku ultima ratio, ako aj princíp humanitu trestného práva.^{5, 6}

V súvislosti s § 10 ods. 2 TZ, § 95 ods. 2 TZ a § 4 ods. 3 ZoTZPO je závažnosť prečinu nevyhnutné ustáliť pri každom skutku vykazujúcom ostatné znaky skutkovej podstaty niektorého z prečinov uvedeného v osobitnej časti Trestného zákona. Skutočnosť, že závažnosť prečinu ako materiálneho znaku je vyššia než nepatrná, resp. vyššia než malá, by malo byť podľa nášho názoru riadne zdôvodnené už v odôvodneniach prvotných rozhodnutí orgánov činných v trestnom konaní. Pri určení toho, či je materiálny znak prečinu pri konkrétnom skutku naplnený alebo nie, je potrebné posudzovať viaceré kritéria vymedzené v § 10 ods. 2 TZ, a to jednotlivo a následne v ich vzájomnej súvislosti, keďže rozsah naplnenia týchto kritérií je z prípadu na prípad odlišný.

Pri určení materiálneho znaku prečinu (materiálneho korektívu) sa skúma:

a) spôsob vykonania činu a jeho následok

Spôsob vykonania činu, ktorý by podľa nášho názoru mohol vylučovať nenaplnenie materiálneho znaku prečinu, by mohol byť daný vždy, ak je

⁵ Nález Ústavného súdu PL. ÚS. PL.US 106/2011.

⁶ KRÁSNA, P. Páchatel trestnej činnosti optikou restoratívnej justície a kriminológie. In: Kriminológia ako samostatný vedný odbor v rovine vedeckovýskumnej a akademickej výučby na vysokých školách v Slovenskej republike, Českej republike a Poľskej republike. Zborník z medzinárodnej vedeckej konferencie, s. 180.

čin vykonaný závažnejším spôsobom konania podľa § 138 TZ. Rovnako tak, ak následok činu je nenapraviteľný alebo len ťažko napraviteľný.

b) okolnosti, za ktorých bol čin spáchaný

Okolnosťami, za ktorých bol čin spáchaný, ktoré by podľa nášho názoru mohli zapríčiňovať naplnenie materiálneho znaku prečinu, by mohli byť tie, že čin bol spáchaný na chránenej osobe podľa § 139 ods. 1 TZ.

c) miera zavinenia a pohnútka páchatela

Pri miere zavinenia páchatela by mala byť najmä skúmaná príčinná súvislosť medzi jeho konaním, resp. opomenutím a následkom činu. Domnievame sa, že ak páchatel spácha čin na objednávku, z pomsty alebo v úmysle zakryť alebo uľahčiť iný trestný čin, tak by § 10 ods. 2 TZ nemal byť aplikovaný.

Na uplatnenie materiálneho korektívu môže vplývať aj recidíva páchatela, resp. jeho minulosť. V tejto súvislosti by sme poukázali na rozsudok Okresného súdu v Námestove sp. zn. 6T/34/2020. V predmetnej veci išlo o páchatela, ktorému bol v roku 2017 trestným rozkazom Okresného súdu Malacky sp. zn. OT/86/2017 z 2. októbra 2017, ktorý nadobudol právoplatnosť 2. októbra 2017, uložený podmienený trest odňatia slobody a trest zákazu činnosti viesť motorové vozidlá po dobu 3 rokov. Tento páchatel však napriek tomu, že mal vedomosť o tom, že toho času má uložený trest zákazu činnosti, si chcel spraviť autoškolu, kde absolvoval aj jazdy. Pri jednej z týchto jazd bol však zastavený hliadkou policajného zboru. V rámci rozsudku sa súd zaoberal aj uplatnením materiálneho korektívu: *Podľa § 10 ods. 2 Tr. zákona základným predpokladom trestnej zodpovednosti za prečin je bezpečné zistenie, či konanie nesie nielen všetky formálne znaky trestného činu – prečinu, ale i toho, či ide o prečin aj v intenciách § 10 ods. 2 Tr. zákona, to znamená, že vzhľadom na spôsob vykonania činu a jeho následky, okolnosti, za ktorých bol čin spáchaný, mieru zavinenia a pohnútku páchatela, je jeho závažnosť nie nepatrná (materiálny korektív). V súdnej veci mal súd preukázané naplnenie materiálneho korektívu jednak samotným objektom súdeného prečinu, ktorým je záujem spoločnosti na dodržiavaní rozhodnutí súdov a iných orgánov verejnej moci vo vzťahu k uloženým trestom, resp. sankciám zákazu činnosti a tiež osobou páchatela a okolnosťami, spáchaného trestného činu. V danom prípade súd poukazuje na osobu obžalovaného, jeho kriminálnu minulosť, obžalovaný už bol v minulosti opakovane súdom trestaný aj pre obdobný trestný čin, v tejto súvislosti súd poukazuje na rozsudok Okresného súdu Námestovo*

sp. zn. NO 2T 77/02 zo dňa 11. 10. 2002. Obžalovaný tak svojím opakovaným konaním odignoroval rozhodnutia o zákaze činností viesť motorové vozidlá. V rámci materiálneho korektívu je teda potrebné prihliadať aj na minulosť páchatela.

K princípu *ultima ratio* sa vyjadril aj Najvyšší súd Slovenskej republiky vo svojom stanovisku: „Ak páchatel svojím konaním naplní zákonné znaky skutkovej podstaty trestného činu, je povinnosťou orgánov činných v trestnom konaní a súdu vyvodiť trestnoprávnu zodpovednosť postupom podľa Trestného poriadku. Pravidlo ‚ultima ratio‘ možno uplatniť jedine prostredníctvom materiálneho korektívu v rozsahu § 10 ods. 2 Tr. zák., teda v zmysle platnej a účinnej zákonnej úpravy, len pri prečinoch.“⁷

My sa s uvedeným stanoviskom nestotožňujeme a podľa nášho názoru princíp *ultima ratio* nemožno aplikovať výlučne len prostredníctvom materiálneho korektívu. Stanovisko Najvyššieho súdu Slovenskej republiky vychádza z nesprávneho pochopenia princípu *ultima ratio* trestného práva v kontinentálnom právnom poriadku. Predmetné stanovisko namiesto zovšeobecnenia, opierajúc sa o právne doktríny ustálené v európskom právnom priestore (v rámci Rady Európy a práva Európskej únie), nesprávne zúžilo aplikáciu všeobecného princípu kontinentálneho práva len na právnu kvalifikáciu skutku, ktorej pravidlá sú ustanovené v „národnej“ právnej norme. Nie je možné znemožniť aplikáciu princípu *ultima ratio* len napríklad tým, že je kvantifikovaná výška škody (prospechu alebo hodnoty transakcie) vyššia ako 266 eur, hoci za normálnych okolností by sa predmetná právna vec mohla riešiť nástrojmi správneho práva v správnom alebo daňovom konaní. Ako ukázkový príklad sú trestné konania pre „daňové trestné činy“, ktoré často sú kvalifikované ako trestné činy len z dôvodu výšky splatnej alebo vypočítanej dane správcom dane. Nehovoriac o tom, že v praxi často badať aj nesystémové paralelné vedenie daňového konania a v tom istom čase aj trestného konania za ten istý skutok, hoci by bolo možné (ak sa preukáže porušenie daňových právnych noriem) účinne a efektívne sankcionovať daňový subjekt aj v rámci správneho konania. Výnimkou sú, samozrejme, závažné formy páchania úmyselných daňových trestných činov, napr. veľké schémy daňových podvodov (tzv. karuselov) a podobne, kde prostriedky správneho (daňového) práva nestačia.

K princípu *ultima ratio* sa v minulosti otvorene prihlásil aj Ústavný súd Slovenskej republiky, napríklad v rozhodnutí IV. ÚS 55/2009 konštatoval,

⁷ Stanovisko Najvyššieho súdu Slovenskej republiky uverejnené v Zbierke stanovísk Najvyššieho súdu SR 6/2014.

že prípadnú kompenzáciu ujmy sťažovateľa (poškodeného) dostatočne zabezpečujú príslušné občianskoprávne inštitúty a napríklad v náleze I. ÚS 316/2011 konštatoval, že podľa zásady pomocnej úlohy trestnej represie (zásady subsidiarity) má byť trestné právo použité len ako najkrajnejší prostriedok a len v typovo najzávažnejších porušeníach spoločenských vzťahov, kde iné možnosti nie sú dostatočné, resp. vyčerpané. Je však nutné zvýrazniť aj to, že aplikácie princípu *ultima ratio* a zásady subsidiarity trestnej represie má svoje mantinely a nie je možné ich zneužívať v prípadoch, keď ide o závažné excesy v súkromnoprávných a obchodných vzťahoch, ktoré už zjavne vybočujú z rámca bežných vzťahov tohto druhu, presahujú ich rámec, a tak v konečnom dôsledku naplňajú znaky konkrétnej skutkovej podstaty trestného činu.“⁸

Ústavný súd Slovenskej republiky v rozhodnutí IV. ÚS 55/2009 právny názor na zásadu *ultima ratio* formuloval tak, že trestnoprávnu kvalifikáciu určitého konania (ktoré má súkromnoprávny základ) ako trestného činu treba preto považovať za *ultima ratio*, teda za krajný právny prostriedok, ktorý má, ako už bolo uvedené, význam v prvom rade z hľadiska ochrany základných spoločenských hodnôt. Spravidla ním však nemožno suplovať ochranu práv a právnych záujmov fyzických osôb alebo právnických osôb v oblasti súkromnoprávných vzťahov, kde je kladený dôraz najmä na ich individuálnu aktivitu v tom zmysle, aby sa starali o svoje práva, ktorým má poskytovať ochranu súdna moc.

Zaujímavú interpretáciu zásady *ultima ratio* vyjadril Ústavný súd Slovenskej republiky aj v náleze I. ÚS 316/2011, v ktorom konštatoval, že trestné právo je prostriedkom *ultima ratio* (ide o poslednú a najkrajnejšiu možnosť), čo sa podľa právnej teórie, ako aj súdnej praxe chápe aj ako zásada pomocnej úlohy trestnej represie (zásada subsidiarity). Podľa tejto zásady má byť trestné právo použité len ako najkrajnejší prostriedok a len pri typovo najzávažnejších porušeníach spoločenských vzťahov, záujmov a hodnôt, teda len tam, kde iné možnosti, hlavne prostriedky ostatných právnych odvetví, nie sú dostatočné, teda už boli vyčerpané, sú neúčinné alebo zjavne nie sú vhodné. V oblasti aplikácie a interpretácie trestného práva potom – z takto chápaného prostriedku *ultima ratio* – musia byť akcentované právne princípy a zásady, ktoré primárne súvisia s posudzovaním trestnosti činu, napr. zásada *nulum crimen, nulla poena sine lege* (pozri čl. 49 ústavy) či zásada *in dubio pro reo* (pozri čl. 50 ods. 2 ústavy).

⁸ Dostupné z: <https://obcan.justice.sk/content/public/item/e0f6cf12-2c32-43a7-ac19-43cb0-cc3af4b>

V zmysle nálezu Ústavného súdu Českej republiky I. ÚS 558/01 právny poriadok, aj keď je vnútorne diferencovaný, tvorí jednotu a ako s takým je nutné s ním zaobchádzať pri aplikácii jednotlivých ustanovení a inštitútov. Preto pokiaľ ide o naplnenie objektívnych znakov trestného činu pri použití princípu trestnoprávnej represie ako posledného prostriedku – *ultima ratio* – nemôže byť ignorovaná obchodnoprávna stránka veci.

V tejto súvislosti je vhodné odcitovať aj nález Ústavného súdu Českej republiky IV. ÚS 469/04 z 2. júna 2005: „*Při trestněprávním posuzování jednání, které má z občanskoprávního pohledu podobu sporu o existenci užívacího práva, nutno na věc primárně nahlížet z pohledu práva občanského a zvažovat, zda jsou dány podmínky pro nasazení krajního právního prostředku – trestního práva. Za ústavně souladný lze z hlediska ustanovení čl. 36 odst. 1 a násl. Listiny označit jen takový aplikační postup soudu, který jasně a přesvědčivě vyloučí, že stíhané jednání, označené jako protiprávní svémoc, by např. nemohlo být v civilním řízení posouzeno jako výkon práva. Ústavní soud opakovaně upozorňuje na ústavní aspekty trestního práva jako prostředku ‚ultima ratio‘ [srov. například nález ze dne 8. 11. 2001 sp. zn. IV. ÚS 564/2000, Sbíрка nálezů a usnesení Ústavního soudu (dále jen ‚Sb. n. u.‘), svazek 24, nález č. 169, str. 255, nález ze dne 25. 11. 2003 sp. zn. I. ÚS 558/01, Sb. n. u., svazek 31, nález č. 136, str. 205, nález ze dne 2. 3. 2004 sp. zn. I. ÚS 180/03, Sb. n. u., svazek 32, nález č. 32, str. 293, či nález ze dne 29. 4. 2004, sp. zn. IV. ÚS 469/02, Sb. n. u., svazek 33, nález č. 61, str. 113]. Z ústavního hlediska totiž žádný soud nemůže přehlížet zjevnou skutečnost, že nástroje, pomocí nichž se realizuje trestněprávní ochrana, omezují základní práva či svobody a jen důsledně respektování principu ‚ultima ratio‘ (chápaného z ústavního hlediska) zaručuje, že takové omezení bude možno ještě považovat za proporcionální s účelem sledovaným trestním řízením (ve smyslu čl. 1 odst. 1 Ústavy České republiky a čl. 4 odst. 4 Listiny). Účastníci občanskoprávního vztahu, mezi nimiž je spor ohledně splnění podmínek zániku užívacího práva, mají dostatek možností jak vyřešit tento spor prostředky občanského práva. Princip subsidiarity trestní represe přitom vyžaduje, aby stát uplatňoval prostředky trestního práva zdrženlivě, tj. především v těch případech, kde jiné právní prostředky selhávají nebo nejsou efektivní. Trestní postih má místo pouze tam, kde jiné prostředky ochrany práv fyzických a právnických osob jsou vyčerpány nebo jsou neúčinné či nevhodné.“⁹*

⁹ HASSAN, J. K subsidiarite trestnoprávnej represie.

Pre komplexnosť je vhodné uviesť aj judikované právne závery Európskeho súdu pre ľudské práva¹⁰ najmä v prípadoch *Kokkinakis vs. Grécko* a *Catoni vs. Francúzsko*. Európsky súd pre ľudské práva konštatoval, že pravidlá liberálneho demokratického právneho štátu vyžadujú, aby vina páchatela bola autoritatívne konštatovaná len vo veci takého konania, o ktorom mohol páchatel v dobe, keď sa ho dopúšťal, dôvodne predpokladať, že ide o konanie trestné, a to s ohľadom na obsah vtedy účinného zákona alebo tam, kde je to treba s ohľadom na ustálenú a všeobecne dostupnú judikatúru všeobecných súdov.

V súčasnosti sa opätovne vynára otázka znovuzavedenia materiálneho ponímania trestného činu, od ktorého Slovenská republika upustila po rekodifikácii trestného práva. Uvedený cieľ je možné dosiahnuť v zásade dvoma spôsobmi:

- a) znovuzavedenie formálno-materiálneho ponímania s akcentom na materiálne ponímanie trestného činu,
- b) zaviesť zásadu subsidiarity trestnej represie, ktorá by bola doplnená formálno-materiálnym trestným činom, tak ako je to v súčasnosti.

Zavedenie zásady subsidiarity trestnej represie (navrhovaný čl. 3) neznamená nevyhnutné zavedenie formálneho ponímania (teda vypustenie § 10 ods. 2 TZ, § 95 ods. 2 TZ a § 4 ods. 3 ZoTZPO), pretože táto zásada nemá slúžiť len orgánom činným v trestnom konaní (ďalej len „OČTK“) a súdom, ale aj zákonodarcovi pri novelizácii Trestného zákona.

Zásada subsidiarity trestnej represie alebo materiálny korektív má veľký význam aj v aplikačnej praxi OČTK a súdu, aj v rámci trestného práva procesného. Jeden z najčastejšie sa vyskytujúcich nedostatkov v aplikačnej praxi orgánov činných v trestnom konaní, najmä policajta, je minimálna aplikácia právnej normy upravená v § 10 ods. 2 TZ a v § 95 ods. 2 TZ. Ak policajt kvalifikuje skutok osoby, či je, alebo nie je trestným činom, musí prihliadať na materiálny korektív, resp. závažnosť činu. Neslobodno opomenúť, že závažnosť činu rozlišujeme rozdielne u dospelých páchatelov a inú u mladistvých páchatelov. Časté pochybenia v praxi najmä zo strany policajtov ako orgánu činného v trestnom konaní spočívajú v neaplikovaní materiálneho korektívu pri posudzovaní činu, či ide o trestný čin, alebo nie. Policajt ako orgán činný v trestnom konaní sa v praxi veľmi často len uchýľuje ku kvalifikácii činu podľa formálnych znakov tej-ktorej skutkovej podstaty osobitnej

¹⁰ Kokkinakis vs. Grécko (14307/88 § 52) a Cantoni vs. Francúzsko (17862/91 § 29).

časti Trestného zákona. Trestný čin ako určitú právnu konštrukciu vymedzuje Trestný zákon uzavretým komplexom presne definovaných objektívnych a subjektívnych znakov, ktoré v súhrne vytvárajú skutkovú podstatu trestného činu. Ako sa skutok prejavuje vo vonkajšom svete, definuje predovšetkým objektívna stránka skutkovej podstaty, ktorá je tvorená súhrnom znakov charakterizujúcich konanie, a následok vrátane kauzálneho vzťahu medzi nimi. V európskej právnej kultúre je trestné právo prostriedkom *ultima ratio* (ide o poslednú a najkrajnejšiu možnosť), čo sa podľa právnej teórie, ako aj súdnej praxe chápe aj ako zásada pomocnej úlohy trestnej represie (zásada subsidiarity). Podľa tejto zásady má byť trestné právo použité len ako najkrajnejší prostriedok a len pri typovo najzávažnejších porušeníach spoločenských vzťahov, záujmov a hodnôt, teda len tam, kde iné možnosti, hlavne prostriedky ostatných právnych odvetví, nie sú dostatočné, teda už boli vyčerpané, sú neúčinné alebo zjavne nie sú vhodné. V oblasti aplikácie a interpretácie trestného práva potom – z takto chápaného prostriedku *ultima ratio* – musia byť akcentované právne princípy a zásady, ktoré primárne súvisia s posudzovaním trestnosti činu, napr. zásada *nullum crimen, nulla poena sine lege* či zásada *in dubio pro reo*.¹¹

Rovnako sa stáva, že vyšetrovatelia a prokurátori sú pomyselnými „väzňami“ právnej kvalifikácie skutku. Starý Trestný zákon umožňoval OČTK a súdu prihliadať na špecifiká skutku nielen prostredníctvom definície trestného činu, ale aj prostredníctvom § 88 starého Trestného zákona: „*Na okolnosť, ktorá podmieňuje použitie vyššej trestnej sadzby, prihliadne sa len vtedy, keď pre svoju závažnosť podstatne zvyšuje stupeň nebezpečnosti trestného činu pre spoločnosť.*“ Materiálne chápanie trestného činu, z ktorého starý Trestný zákon dôsledne vychádzal, sa týmto ustanovením rozšírilo aj na okolnosti podmieňujúce použitie vyššej trestnej sadzby.¹²

Záver

Napriek skutočnosti, že zásada subsidiarity trestnej represie sa v podmienkach Slovenskej republiky stáva frekventovaným pojmom najmä v rámci teórie, tak OČTK a súdy túto zásadu často prehliadajú, resp. zľahčujú. V prí-

¹¹ Nález ústavného súdu Slovenskej republiky sp. zn. ÚS 316/2011.

LACIAK, O. Právo na obhajobu v trestnom konaní [vedecká monografia], s. 77.

¹² ČENTĚŠ, J., J. ŠANTA a M. KRAJČOVIČ. Aplikačné poznatky k ukladaniu trestov v trestnom konaní. In: ČENTĚŠ J., L. KURILOVSKÁ a N. HANGÁČOVÁ. Sankcie, s. 73.

spevku sme poukázali na niektoré rozhodnutia Európskeho súdu pre ľudské práva a nálezy Ústavného súdu Slovenskej republiky, ktoré by mali tvoriť odrazový mostík pre aplikačnú prax. Základom však musí byť aj teória, ktorá sa zásade subsidiarity trestnej represie a princípu *ultima ratio* venuje, opierajúc sa o ustálené právne doktríny typické pre európsku právnu kultúru.

Literatúra

1. ČENTĚŠ, J., J. ŠANTA a M. KRAJČOVIČ. Aplikčné poznatky k ukladaniu trestov v trestnom konaní. In: ČENTĚŠ J., L. KURILOVSKÁ a N. HANGÁČOVÁ. *Sankcie*. Bratislava: Wolters Kluwer, 2018. ISBN 978-80-8168-973-4.
2. IVOR, J., P. POLÁK a J. ZÁHORA. *Trestné právo hmotné. Všeobecná časť*. Bratislava: Wolters Kluwer, 2016. ISBN 978-80-8168-509-5.
3. KRÁSNA, P. Páchatel trestnej činnosti optikou restoratívnej justície a kriminológie. In: *Kriminológia ako samostatný vedný odbor v rovine vedeckovýskumnej a akademickej výučby na vysokých školách v Slovenskej republike, Českej republike a Poľskej republike. Zborník z medzinárodnej vedeckej konferencie*. Bratislava: Akadémia Policajného Zboru SR.
4. LACIAK, O. *Právo na obhajobu v trestnom konaní* [vedecká monografia]. Bratislava: Wolters Kluwer, 2019. ISBN 978-80-571-0018-8.
5. MENCEROVÁ, I., L. TOBIÁŠOVÁ, Y. TURAYOVÁ a kol. *Trestné právo hmotné. Všeobecná časť. 2. aktualizované a prepracované vydanie*. Šamorín: Heuréka, 2014. ISBN 978-80-8173-057-3.
6. STRÉMY, T., T. BALOGH a L. TURAY. *Trestná politika v Slovenskej republike. Minulosť, súčasnosť, budúcnosť*. Bratislava: C. H. Beck, 2020. ISBN 978-80-89603-81-7.
7. ŠÁMAL, P. a kol. *Trestní právo hmotné*. 8. vyd. Praha: Wolters Kluwer ČR, 2016. ISBN 978-80-7552-358-7.

Elektronické dokumenty

1. HASSAN, J. K subsidiarite trestnoprávnej represie [online]. Dostupné z: <http://www.pravnelisty.sk/rozhodnutia/a60-k-subsidiarite-trestnopravnej-represie>

Súdne rozhodnutia

1. Nález Ústavného súdu Českej republiky I. ÚS 558/01.
2. Nález Ústavného súdu Slovenskej republiky sp. zn. IV. ÚS 55/2009.
3. Nález Ústavného súdu Slovenskej republiky sp. zn. ÚS 316/2011.
4. Rozsudok Európskeho súdu pre ľudské práva *Cantoni vs. Francúzsko* (17862/91 § 29).
5. Rozsudok Európskeho súdu pre ľudské práva *Kokkinakis vs. Grécko* (14307/88 § 52).

Kontaktné údaje:

Doc. JUDr. Ondrej Laciak, PhD.

Katedra trestného práva, kriminológie a kriminalistiky

Právnická fakulta Univerzity Komenského

Šafárikovo nám. 6, P.O.BOX 313

810 00 Bratislava

JUDr. Lukáš Turay

Katedra trestného práva, kriminológie a kriminalistiky

Právnická fakulta Univerzity Komenského

Šafárikovo nám. 6, P.O.BOX 313

810 00 Bratislava

ZÁKLADNÉ ZÁSADY TRESTNÉHO PRÁVA HMOTNÉHO – IMPLICITNÁ SÚČASŤ TRESTNÉHO ZÁKONA?¹

JUDr. Jakub Lorko, PhD.

Mgr. Nina Tarabová

Právnická fakulta Univerzity Komenského v Bratislave

Anotácia

Predkladaný článok sa zameriava na analýzu základných zásad trestného práva hmotného, na ich podstatu a význam. V článku sa preto zaoberáme trestnoprávnou definíciou základných zásad, ich okruhom a zdôvodnením ich významu. Autori v článku identifikujú aj konkrétny aplikačný problém v kontexte aplikácie vybraných základných zásad a formulujú závery vo vzťahu k otázke vyjadrenia základných zásad v Trestom zákone.

Kľúčové slová:

mladistvý, trest domáceho väzenia, trestné právo hmotné, základné zásady.

Summary

This article focuses on the analysis of the fundamental principles of substantive criminal law, their nature and meaning. Therefore, in the article we deal with the definition of fundamental principles, their scope and justification of their meaning. The authors in the article also identify a specific application problem in the context of the application of selected basic principles and formulate conclusions in relation to the issue of enshrining basic principles in the Criminal Code.

Key words:

juvenile, home imprisonment, substantive criminal law, fundamental principles.

Úvod

Trestné právo v podmienkach právneho poriadku Slovenskej republiky je od roku 2006 kodifikované v dvoch samostatných trestnoprávných kódexoch,

¹ Tento príspevok bol vypracovaný v rámci projektu VEGA č. 1/0791/20 „Zásady trestného práva hmotného vo víre času – 15 rokov od rekonštrukcie trestných kódexov“.

hmotnoprávna časť v zákone č. 300/2005 Z. z. Trestný zákon v znení neskorších predpisov (ďalej len „Trestný zákon“ alebo „TZ“) a procesná časť v zákone č. 301/2005 Z. z. Trestný poriadok v znení neskorších predpisov (ďalej len „Trestný poriadok“ alebo „TP“). Z hľadiska zakotvenia základných zásad v predmetných kódexoch trestného práva je však situácia v Trestnom zákone a Trestnom poriadku diametrálne odlišná. Kým Trestný poriadok obsahuje explicitné vymedzenie základných zásad trestného práva procesného ucelene na jednom mieste v ustanovení § 2 TP zloženom z dvadsaťjeden odsekov pod názvom Základné zásady trestného konania, Trestný zákon explicitné vymedzenie základných zásad nevymedzuje.

Cieľom predmetného článku je priblížiť východiská právnej teórie k základným zásadám trestného práva hmotného, vymedziť okruh základných zásad pre trestné právo hmotné a poukázať na normotvorné a aplikačné komplikácie súvisiace so základnými zásadami trestného práva hmotného.

1 Základné zásady trestného práva hmotného

Základné zásady trestného práva sú v dostupnej literatúre pomerne zhodne definované ako „určité právne princípy, základné právne idey, na ktorých je budované trestné právo hmotné“.² Aj keď z hľadiska významu danej definície nie je podľa nášho názoru dobre možné povedať, čo predstavujú základné zásady trestného práva hmotného, možno dedukovať, že z hľadiska teoretickoprávnej dišputy³ rozlišovania alebo naopak nerozlišovania medzi „princípami“ a „zásadami“, možno konštatovať, že trestné právo sa danou definíciou prikláňa k právnym odvetviam stotožňujúcim právne princípy a zásady, poťažmo aj právne idey.

V kontexte profilácie základných zásad trestného práva ako „oporných pilierov“ (z uvedenej definície „na ktorých je budované trestné právo“) považujeme za dôležitejšie, ako rozlišovať medzi pojmami „zásada“ a „princíp“, ohraničenie výpočtu základných zásad a vysvetlenie ich významu.

² MENCEROVÁ, I., L. TOBIÁŠOVÁ, Y. TURAYOVÁ a kol. Trestné právo hmotné. Všeobecná časť, s. 18.

³ GÁBRIŠ, T. Princípy a/alebo zásady? [online].

1.1 Okruh základných zásad trestného práva hmotného

V úvode príspevku sme konštatovali, že základné zásady trestného práva hmotného nemajú explicitné ukotvenie v Trestnom zákone, preto ich identifikáciu a vymedzenie považujeme za kľúčové. Pri identifikácii jednotlivých základných zásad si nevystačíme len s Trestným zákonom, kde výskyt základných zásad možno abstrahovať z jednotlivých ustanovení obsahujúcich základné zásady len implicitne, ale je rovnako potrebné analyzovať zákon č. 460/1992 Zb. Ústava Slovenskej republiky (ďalej len „Ústava SR“) a rovnako aj medzinárodné dokumenty, najmä Dohovor o ochrane ľudských práv a základných slobôd⁴ (ďalej len „dohovor“).

Napriec odbornou literatúrou neexistuje jednotný názor na ohraničenie okruhu základných zásad trestného práva hmotného,⁵ avšak na účely daného článku budeme vychádzať z väčšinového názoru⁶ trestnoprávnej vedy, ktorý medzi základné zásady trestného práva zaraďuje:

- a) zásadu zákonnosti,
- b) zásadu subsidiarity trestnej represie,
- c) zásadu individuálnej trestnej zodpovednosti,
- d) zásadu zodpovednosti za zavinenie a
- e) zásadu humanizmu.

Ad a) Zásada zákonnosti, resp. jej latinský ekvivalent *nullum crimen sine lege* predstavuje elementárnu podmienku na vyvodenie trestnej zodpovednosti, teda *bez zákona niet trestného činu*. Predmetná zásada vyplýva najmä z čl. 49 a 50 Ústavy SR, z čl. 17 dohovoru, čl. 39 Listiny základných práv a slobôd,⁷ z čl. 15 Medzinárodného paktu o občianskych a politických právach⁸ či

⁴ Oznámenie Federálneho Ministerstva zahraničných vecí č. 209/1992 Zb.

⁵ Možno sa s stretnúť aj s názorom, ktorý člení základné zásady trestného práva hmotného na základné zásady trestnej zodpovednosti a základné zásady trestania.

FERENČÍKOVÁ, S., J. MIHALOV A M. VOLANSKÁ. Normotvorň, aplikačný a interpretačný význam základných zásad trestného práva hmotného. *STUDIA IURIDICA Cassoviensia*. 2013, roč. 1., č. 1, s. 21 – 37.

⁶ IVOR, J. Trestné právo hmotné 1., s. 27.

MENCEROVÁ, I., L. TOBIÁŠOVÁ, Y. TURAYOVÁ a kol. Trestné právo hmotné. Všeobecná časť, s. 19.

⁷ Ústavný zákon č. 23/1991 Zb., ktorým sa uvádza Listina základných práv a slobôd ako ústavný zákon federálneho zhromaždenia Českej a Slovenskej Federatívnej republiky.

⁸ Vyhláška Ministerstva zahraničných vecí č. 120/1976 Zb.

z čl. 49 Charty základných práv Európskej únie⁹ a implicitne najmä v § 8 TZ. Zásada zákonnosti sa skladá zo štyroch atribútov:

- „*nullum crimen sine lege scripta*“ – požiadavka zákonnej formy pre trestnoprávnu úpravu, najmä vo vzťahu k podmienkam trestnej zodpovednosti, k trestnoprávnym sankciám a samotnému výpočtu trestných činov;
- „*nullum crimen sine lege certa*“ – požiadavka určitosti trestnoprávnej normy, s akcentom na princíp *ignorantia legis neminem excusat*, t. j. neznalosť zákona neospravedlňuje,¹⁰ podľa nej by mali byť trestnoprávne ustanovenia formulované jasne a zrozumiteľne, aby každý vedel predvídať trestnoprávne následky svojho konania, ide o veľmi dôležitý atribút danej zásady najmä vo vzťahu k normotvornej funkcii základných zásad;
- „*nullum crimen sine lege stricta*“ – vyjadruje zákaz analógie v trestnom práve hmotnom, pričom daný zákaz nie je absolútny a existujú z neho výnimky, a to v prípade *per analogiam legis in bona partem*, teda analógie v prospech páchatela, ktorá je prípustná;
- „*nullum crimen sine lege praevia*“ – vyjadruje zákaz retroaktivity v trestnom práve, ktorý zamedzuje spätnému pôsobeniu Trestného zákona, rovnako však ako pri zásade analógie pri danom zákaze taktiež existujú výnimky, ak ide o zmenu zákona, ktorá je na prospech páchatela, čo explicitne vyplýva aj z § 2 ods. 1 TZ.

Ad b) Subsidiarita trestnej represie reprezentuje požiadavku na využitie trestného práva ako prostriedku poslednej inštancie tzv. *ultima ratio*, ktorý nasleduje až po právnej regulácii v mimotrestnoprávnej rovine (prostriedky občianskeho práva, obchodného práva či správneho práva), pričom platí, že daný princíp by sa mal uplatňovať najmä v zákonodarnej rovine¹¹ a v aplikačnej rovine je využitie danej zásady späté najmä¹² s materiálnym korektívom explicitne obsiahnutým u dospelých páchatelov v § 10 ods. 2 TZ a u mladis-

⁹ Charta základných práv Európskej únie 2012/C 326/02 nadobudla účinnosť 1. decembra 2009 spoločne s Lisabonskou zmluvou. Je právne záväzná vo všetkých členských štátoch Európskej únie.

¹⁰ V Trestnom zákone sa daná požiadavka prejavuje napr. v ustanovení § 16 písm. b) TZ upravujúcom nevedomú nebanalnosť.

¹¹ Daný predpoklad však silno naruša častá novelizácia Trestného zákona súvisiaca najmä s pridávaním nových skutkových podstát trestných činov, a to napriek dekriminalizačnej deklarácii vyjadrenej pri rekodifikácii trestných kódexov.

¹² SYROVÝ, I. Medze princípu *ultima ratio* v trestnom práve. Justičná revue. 2013, roč. 65, č. 8 – 9, s. 1131 – 1139.

tvých v § 95 ods. 2 TZ, ale rovnako implicitne vyplývajúcim napr. z ustanovenia § 117 ods. 2 TZ o možnosti uložiť nepodmienečný trest odňatia slobody mladistvému.

Ad c) Zásada individuálnej trestnej zodpovednosti implicitne vyplýva z ustanovenia § 19 ods. 1 TZ, podľa ktorého je *páchatel ten, kto trestný čin spácha sám*, pričom je však dôležité, že od 1. júla 2016 od účinnosti zákona č. 91/2016 Z. z. o trestnej zodpovednosti právnických osôb a o zmene a doplnení niektorých zákonov (ďalej len „ZoTZPO“) je možné vyvodiť trestnú zodpovednosť aj voči právnickej osobe, čo vyplýva aj z § 19 ods. 2 TZ, v zmysle ktorého *páchatelom trestného činu môže byť fyzická osoba a právnická osoba*. Je dôležité dodať, že nejde o prelomenie zásady individuálnej trestnej zodpovednosti, pretože trestná zodpovednosť právnických osôb nie je kolektívnou zodpovednosťou, ale uvedená zásada sa prijatím trestnoprávnej zodpovednosti modifikuje na formu individuálnej trestnej zodpovednosti fyzickej osoby a právnickej osoby s prívlastkom, že ide o trestnú zodpovednosť paralelnú a nezávislú.¹³

Ad d) Zásada trestnej zodpovednosti za zavinené protiprávne konanie je vyjadrením subjektívnej zodpovednosti, na ktorej je trestné právo postavené, a odmietaní objektívnej zodpovednosti. Zavinenie ako obligatórny znak subjektívnej stránky podmieňuje naplnenie skutkovej podstaty trestného činu, a teda aj vyvodenie trestnej zodpovednosti. Implicitné vyjadrenie potreby zavinenia pri vyvodení trestnej zodpovednosti za akýkoľvek trestný čin možno vyvodíť len pod podmienkou zavineného konania páchatela, čo vyplýva z § 17 TZ, podľa ktorého, ak aj v skutkovej podstate nie je explicitne uvedená forma vyžadovaného zavinenia, je potrebné úmyselné zavinenie.

Ad e) Zásada humanizmu podľa dostupných zdrojov vyjadruje ochranu najvýznamnejších záujmov prostriedkami trestného práva, avšak danému tvrdeniu si dovoľíme oponovať tým, že danú funkciu zásady napĺňa už princíp *ultima ratio* spätý so zásadou zákonnosti. Kde však vidíme význam a vyjadrenie zásady humanizmu je trestnoprávne sankcionovanie, pričom najvýraznejším prejavom danej zásady je zákaz trestu smrti zakotvený napr. aj v čl. 15 Ústavy SR. Pri danej zásade polemizujeme, či je vhodné jej zaradenie

ŠAMKO, P. Princíp ultima ratio; významné interpretačné pravidlo alebo prehnaný súdny aktivizmus bez opory v zákone a judikatúre? Justičná revue. 2013, roč. 65, č. 2, s. 174 – 183.

¹³ V zmysle § 4 ods. 4 ZoTZPO trestná zodpovednosť právnickej osoby nie je podmienená vyvodením trestnej zodpovednosti voči fyzickej osobe uvedenej a nie je podmienená ani zistením, ktorá konkrétna fyzická osoba konala.

medzi základné zásady trestného práva hmotného, alebo či nie je skôr zásadou výlučne orientovanou na trestnoprávne sankcionovanie, kde je predsa len špecificky zameraná tak na druhy trestnoprávnych sankcií, určovanie ich výmery a rovnako aj na ich výkon.

Okrem uvádzaných základných zásad však podľa nášho názoru v trestnom práve hmotnom možno rozlišovať ďalšie zásady, ktoré sa so základnými zásadami prelínajú alebo z nich priamo vyplývajú, alebo sú špecifické pre trestnoprávne sankcionovanie, ide o:

- a) zásady ukladania trestov – explicitne ustanovené v § 34 TZ,
- b) zásady ukladania ochranných opatrení – explicitne ustanovené v § 35 TZ,
- c) zásady trestnej zodpovednosti právnických osôb – vyplývajúce z ustanovení ZoTZPO, pričom celý koncept tzv. pravej trestnej zodpovednosti právnických osôb je postavený na pričítaní trestného činu právnickej osobe,¹⁴ z čoho možno vyvodiť, že kľúčovú zásadu predstavuje zásada pričítania trestného činu právnickej osobe, ktorú možno abstrahovať najmä z ustanovenia § 4 ZoTZPO,
- d) zásadu „*ne bis in idem*“ – uvedená zásada má podľa nášho názoru väčší význam v procesnoprávnej úprave v spojení so zákazom dvojitého „konnania“ v tej istej veci vyjadrenom v § 2 ods. 8 TP a § 9 TP, pričom v trestnom práve hmotnom predstavuje zákaz pričítania tej istej skutočnosti (či už v prospech, alebo v neprospech) páchatelovi vyjadrený v § 38 ods. 1 TZ¹⁵ a
- e) zásadu „*in dubio pro reo*“ – ďalšia zásada, ktorej význam prioritizujeme v procesnoprávnej úprave¹⁶ v súvislosti so zásadou prezumpcie nevinny vyjadrenou v § 2 ods. 4 TP, avšak Ústavný súd Slovenskej republiky vidí aj spojitost predmetnej zásady so zásadou subsidiarity trestnej represie.¹⁷

1.2 Význam základných zásad trestného práva hmotného

Základné zásady trestného práva hmotného určujú rozsah a koncepciu trestnoprávnej ochrany spoločenských vzťahov a tvoria základ pre právnu úpravu

¹⁴ ČENTĚŠ, J. a J. LORKO. Trestná zodpovednosť právnickej osoby, založená na pričítaní trestného činu. Justičná revue. 2016, roč. 68, č. 11, s. 1178 – 1192.

¹⁵ R 1/2017.

¹⁶ REPA, O. Nad možnosťou prokurátora využiť zásadu „*in dubio pro reo*“ [online].

¹⁷ Nález ÚS SR sp. zn. I. ÚS 316/2011.

trestnej zodpovednosti a trestnoprávných sankcií. Hlavný význam základných zásad možno vnímať v štyroch samostatných rovinách, ide o význam:

- a) poznávací
- b) interpretačný
- c) aplikačný a
- d) normotvorný.¹⁸

Ad a) Poznávací význam spočíva v skutočnosti, že základné zásady trestného práva hmotného tvoria jeho základ, na ktorom stojí. Základné zásady tak umožňujú pochopiť zmysel, podstatu, ciele a funkcie trestného práva ako celku, ale aj jeho jednotlivých právnych inštitútov, podmienok trestnej zodpovednosti či jednotlivých trestnoprávných sankcií a opatrení a v neposlednom rade aj skutkových podstát trestných činov.

Ad b) Použitie základných zásad pri interpretácii trestnoprávných noriem predstavuje kľúč k výkladu jednotlivých ustanovení Trestného zákona, a to nielen pri výklade jednotlivých ustanovení osobitne, ale najmä pri ich možnej konkurencii či sporných otázkach čo do významu konkrétneho ustanovenia. Pričom výklad jednotlivých ustanovení by mal vždy smerovať k naplneniu účelu Trestného zákona.

Ad c) Aplikačný význam už priamo súvisí s aplikáciou trestnoprávných noriem v praxi, najmä v kontexte aplikačných problémov, a to najmä zo strany súdov a orgánov činných v trestnom konaní, pri ktorých by mali byť základné zásady trestného práva „barličkou“, ale rovnako aj „mantinelmi“ pri riešení konkrétnej trestnej veci.

Ad d) Trestný zákon reguluje trestnoprávne vzťahy tým, že upravuje základy trestnej zodpovednosti, druhy trestov, druhy ochranných opatrení, ich ukladanie a skutkové podstaty trestných činov budované na základných zásadách trestného práva hmotného, na ktoré v dynamicky sa vyvíjajúcej spoločnosti je potrebné reagovať vo forme legislatívnych zmien. Normotvorný význam základných zásad trestného práva hmotného vytvára záväzok pre zákonodarcu predmetné zásady rešpektovať a akúkoľvek zmenu Trestného zákona vykonať v súlade s nimi.

Domnievame sa, že najmä normotvorný význam základných zásad je pri pomerne častých zmenách Trestného zákona zo strany zákonodarcu opomínaný a vznikajú zmeny právnej úpravy s potenciálnymi aplikačnými prob-

¹⁸ IVOR, J. Trestné právo hmotné 1, s. 26

MENCEROVÁ, I., L. TOBIÁŠOVÁ, Y. TURAYOVÁ a kol. Trestné právo hmotné. Všeobecná časť, s. 19.

lémami, ktorých riešením môže byť aj ďalšie využitie základných zásad trestného práva hmotného, a to obzvlášť v kontexte ich aplikačného či interpretačného významu.

2 Aplikačná otázka „zásadného“ charakteru

V zmysle Trestného zákona aj trestnoprávnej teórie by mala platiť premisa, že mladiství sú oproti dospelým páchatelom postihovaní miernejšie a účel ich trestania je oproti dospelým páchatelom odlišný. Na účely diferenciacie tejto vekovo odlišnej skupiny páchatelov zákonodarca zakotvil v Trestnom zákone v jeho všeobecnej časti osobitné ustanovenia o stíhaní mladistvých, ktoré predstavujú inkorporovanú parciálnu, špeciálnu právnu úpravu vo vzťahu k podmienkach trestnej zodpovednosti, trestnoprávnemu sankcionovaniu a využívaniu jednotlivých inštitútov trestného práva oproti ustanoveniam Trestného zákona vzťahujúcu sa na dospelých páchatelov.

Našu argumentáciu miernejšieho trestnoprávneho postihu mladistvých okrem odbornej literatúry¹⁹ možno podporiť aj priamo ustanoveniami Trestného zákona, konkrétne napr.:

- koncepcia relatívnej trestnej zodpovednosti mladistvých do 15. roku veku obsiahnutá v § 95 ods. 1 TZ,
- benevolentnejšie medze materiálneho korektívu u mladistvých podľa § 95 ods. 2 TZ,
- či užšie, resp. kratšie vymedzenia sadzieb trestov v zmysle § 111 a nasl. TZ.

Pri podrobnejšej verifikácii hypotézy miernejšieho postihu mladistvých sme však identifikovali konkrétnu diskrepanciu pri možnostiach ukladania trestu domáceho väzenia mladistvým, ktorú približujeme v nasledujúcej časti príspevku.

Trest domáceho väzenia (ďalej len „TDV“) za posledné štyri roky prešiel podstatnými legislatívnymi zmenami a od 1. augusta 2019 je možné ho v zmysle § 53 TZ uložiť až na 4 roky a aj za zločin, čím ho možno považovať nielen za alternatívu voči najčastejšie ukladanému trestu – podmienenčnému odkladu výkonu trestu, ale aj za potenciálnu možnosť k uloženiu najprísnejšieho trestu – nepodmienenčnému trestu odňatia slobody. U mladistvých je však TDV v zmysle § 116a TZ možné uložiť najviac na jeden rok, čo značne

¹⁹ BURDA, E., J. ČENTĚŠ, J. KOLESÁR, J. ZÁHORA a kol. Trestný zákon. Všeobecná časť. Komentár. I. diel, s. 609 – 610.

oklieštuje možnosti súdu uložiť mladistvému TDV za závažnejšie zločiny iný trest ako trest odňatia slobody.

TDV u mladistvých je možné uložiť až od roku 2016, teda ide o rovnaký čas, v akom sa začali zmeny TDV u dospelých, ale na rozdiel od TDV u mladistvých, kde sa udiala len jedna legislatívna zmena za posledné štyri roky, tak za rovnaký čas sa ustanovenia TDV u dospelých páchatelov menili trikrát (pozri tabuľku 1 ďalej).

Tabuľka 1 Legislatívne zmeny TDV u mladistvých a dospelých páchatelov od roku 2016 v kontexte maximálnej možnej výmery trestu TDV

	od 01. 01. 2016 ²⁰	od 01. 01. 2019 ²¹	od 01. 01. 2019 ²²
§ 53 ods. 1 TZ	až na 2 roky	až na 2 roky ²³	až na 4 roky
§ 116a ods. 1 TZ	až na 1 rok	až na 1 rok	až na 1 rok

Na účely komparácie možností súdu pri výbere druhu trestu sme si určili trestný čin usmrtenia podľa § 149 ods. 3 TZ. Pri danej kvalifikovanej skutkovej podstate trestného činu je *dolná hranica trestnej sadzby 4 roky a horná hranica 10 rokov*. Z hľadiska závažnosti trestného činu tak ide o zločin, čo vylučuje uloženie viacerých druhov trestov, a to z dôvodu samotného obmedzenia ich „uložitelnosti“ v rámci ustanovení konkrétneho druhu trestu (§ 54 ods. 1 TZ pri treste povinnej práce) a v kontexte zásad ukladania trestov (§ 34 ods. 6 TZ), keďže *za trestný čin, ktorého horná hranica trestnej sadzby trestu odňatia slobody ustanovená v osobitnej časti Trestného zákona prevyšuje päť rokov, musí súd uložiť trest odňatia slobody, ak Trestný zákon neustanovuje inak*. Práve posledná časť druhej vety § 34 ods. 6 TZ umožňuje súdu neuložiť trest odňatia slobody, ak tak Trestný zákon ustanoví. Odpoveď na otázku, kedy Trestný zákon umožňuje súdu neuložiť trest odňatia slobody, nájdeme v dôvodovej správe k zákonu č. 214/2019 Z. z. ktorým sa mení a dopĺňa zákon č. 300/2005 Z. z. Trestný zákon v znení neskorších predpisov a ktorým sa menia a dopĺňajú niektoré zákony. Ide o rovnakú novelizáciu, ktorá umožňuje súdu uložiť TDV namiesto 2 rokov až na 4 roky, pričom v § 53 ods. 2 TZ

²⁰ Trestný zákon účinný od 1. januára 2016 na základe 444/2015, 398/2015, 87/2015, 397/2015, 78/2015, 440/2015.

²¹ Trestný zákon účinný od 1. januára 2019 na základe 321/2018.

²² Trestný zákon účinný od 1. augusta 2019 na základe 214/2019.

²³ Iné zmeny TDV v ustanovení § 53 ods. 5 TZ.

ustanovuje, za ktorý trestný čin je možné uložiť TDV, ide o trestné činy s maximálnou hornou hranicou trestnej sadzby ustanovenej Trestným zákonom neprevyšujúcou desať rokov. Ak by zákonodarca nenovelizoval ustanovenie § 34 ods. 6 TZ, súd by síce mohol ukladať TDV vo výmere až 4 rokov, ale len za trestné činy, ktorých horná hranica trestnej sadzby ustanovenej Trestným zákonom by nepresahovala 5 rokov, takže len za prečiny. Zákonodarca preto bol nútený paralelne novelizovať § 53 TZ a § 34 ods. 6 TZ, aby nedošlo ku konkurencii dvoch ustanovení, ktoré by zužovali možnosť uložiť TDV s výmerou 4 roky len na prečiny.

Zároveň však zákonodarca podobne „vhodne“ nereagoval pri danej novelizácii vo vzťahu k ustanoveniach o mladistvých. Osobitné ustanovenia o stíhaní mladistvých zakotvené v § 94 a nasl. TZ predstavujú špeciálnu právnu úpravu regulujúcu podmienky trestnej zodpovednosti, trestanie a ďalšie právne inštitúty s ohľadom na danú vekovú kategóriu páchatelov, pričom, samozrejme, nejde o komplexnú trestnoprávnú úpravu, ale ak niektoré ustanovenia daná hlava Trestného zákona neobsahuje, použijú sa subsidiárne v zmysle § 94 ods. 2 TZ na mladistvého ostatné ustanovenia Trestného zákona. U mladistvých TDV obsahuje parciálnu právnu úpravu v § 116a TZ. Predmetné ustanovenie osobitne pri TDV upravuje maximálnu sadzbu pre mladistvých, podmienku súhlasu zákonného zástupcu a možnosť uložiť popri TDV aj výchovné opatrenia, ale v splnení ďalších podmienok odkazuje na všeobecné ustanovenia TDV zakotvené v § 53 TZ.

V ustanovení § 53 ods. 1 a ods. 2 TZ sú zakotvené nasledujúce podmienky, ktoré je potrebné naplniť pri uložení TDV:

- a) uloženie tohto trestu postačuje vzhľadom na povahu trestného činu, osobu a pomery páchatela,
- b) bol daný písomný sľub páchatela, že sa v určenom čase bude zdržiavať v obydlí na určenej adrese a pri výkone kontroly poskytne potrebnú súčinnosť,
- c) boli splnené podmienky výkonu kontroly technickými prostriedkami podľa osobitného predpisu,²⁴
- d) spáchanie trestného činu s hornou hranicou sadzby ustanovenej Trestným zákonom neprevyšujúcou 10 rokov,
- e) výmera TDV musí byť najmenej na dolnej hranici trestnej sadzby trestu odňatia slobody ustanovenej Trestným zákonom.

²⁴ Zákon č. 78/2015 Z. z. o kontrole výkonu niektorých rozhodnutí technickými prostriedkami a o zmene a doplnení niektorých zákonov v znení neskorších právnych predpisov.

Kľúčová vo vzťahu k rozdielu medzi TDV ukladaným mladistvým a dospelým páchatelom je podmienka uvedená v písmene e). V kontexte danej podmienky je dôležité, že maximálna výmera TDV zároveň určuje výpočet trestných činov, pri ktorých spáchaní je možné TDV uložiť. Daná podmienka vytvára pravidlo, že maximálna výmera trestu je zároveň maximálnou hodnotou dolnej hranice trestnej sadzby trestu odňatia slobody ustanovenej Trestným zákonom, čo u mladistvých predstavuje 1 rok a u dospelých páchatelov 4 roky. U dospelých páchatelov je tak možné TDV uložiť v maximálnej výmere pri zločinoch s trestnou sadzbou ustanovenou Trestným zákonom s maximálnou dolnou hranicou 4 roky a s maximálnou hornou hranicou 10 rokov. U mladistvých však je možné TDV uložiť v maximálnej výmere pri zločinoch s trestnou sadzbou ustanovenou Trestným zákonom s maximálnou dolnou hranicou 1 rok a s maximálnou hornou hranicou 10 rokov.²⁵

Paradoxne tak u mladistvých je možné uložiť alternatívny trest vo forme TDV v oveľa nižšom počte prípadov zločinov spáchaných mladistvými, ako to je u dospelých páchatelov. Daná skutočnosť by nebola taká alarmujúca, ak by namiesto TDV bolo možné uložiť iný trest nespojený s trestom odňatia slobody. Domnievame sa však, že v prípade už spomenutého trestného činu usmrtienia podľa § 149 ods. 3 TZ s trestnou sadzbou 4 až 10 rokov bude možné mladistvému uložiť výlučne trest odňatia slobody, aj keď s možnosťou podmieneného odkladu výkonu trestu odňatia slobody podľa § 49 TZ alebo s podmieneným odkladom výkonu trestu odňatia slobody s probačným dohľadom podľa § 51 TZ.²⁶

Na záver analýzy možností uloženia TDV mladistvému v komparácii s dospelým páchatelom sa opätovne vrátíme k premise a významu osobitných ustanovení o stíhaní mladistvých, z ktorých vyplýva, že mladiství by sa mali trestať miernejšie a trest odňatia slobody by mal predstavovať prostriedok *ultima ratio*. Z nášho pohľadu daný problém vnímame ako dôsledok absencie rešpektovania, resp. opomenutia normotvorného významu základných zásad trestného práva a „*de facto*“ nepozornosti zákonodarcu. Ostáva však nezodpovedanou otázkou, či aplikačný význam základných zásad trestného práva hmotného by dokázal odstrániť daný nedostatok, alebo je daný nedo-

²⁵ Uvedená „najprisnejšia“ sadzba trestu odňatia slobody je v Trestnom zákone prítomná len v dvoch prípadoch, a to pri trestnom čine spolupráca s nepriateľom podľa § 390 TZ a trestnom čine ohrozenie mieru podľa § 417 TZ.

²⁶ To však len, ak súd neodsudzuje páchatela za úmyselný trestný čin spáchaný v skúšobnej dobe podmieneného odsúdenia alebo v skúšobnej dobe podmieneného prepustenia z výkonu trestu odňatia slobody v zmysle § 49 ods. 2 TZ.

statok nutné riešiť ďalšou novelizáciou. Je na zváženie, či by v danom prípade nebola prípustná analógia *legis* v prospech páchatela, ktorá by umožnila uložiť TDV mladistvému v prípadoch, ak by jedinou alternatívou bol nepodmienečný trest odňatia slobody.²⁷

Záver

Trestné právo hmotné by malo stáť na základných zásadách trestného práva hmotného. Domnievame sa však, že absencia ich explicitného legálneho vymedzenia v Trestnom zákone vedie k viacerým situáciám, ktoré koncept základnej zásady ako stavebného prvku do istej miery narúšajú. V prvom rade²⁸ ide o posilnenie významu základných zásad trestného práva. Ako z nami doteraz uvedeného vyplýva, vnímanie normotvorného významu môže byť prehliadané zákonodarcom a rozsah aplikačného významu je v praxi sporný. Ak zákonodarcu pri vývoji Trestného zákona precízne nereflektuje základné zásady, vedie to k potenciálnym aplikačným problémom, keďže jednotlivé ustanovenia Trestného zákona si odporujú alebo ich výklad je nejasný. Potom je rovnako aj poznávací a interpretačný význam základných zásad rovnako devalvovaný, ak je v trestnoprávnej úprave diskrepancia takého rozmeru, že ju nie je možné vysvetliť ani za pomoci základných zásad, čo v konečnom dôsledku vedie k sťaženej predvídateľnosti práva, čo nás opätovne dovedie ku konfliktu so základnými zásadami, konkrétne so zásadou zákonnosti vo vzťahu k atribútu požiadavky na určitosť právnej normy.

Netvrdíme, že explicitné vymedzenie a zakotvenie základných zásad trestného práva hmotného v Trestnom zákone vyrieši všetky aplikačné problémy, ale dovoľíme si tvrdiť, že minimálne odbúra časť pochybení v normotvorbe a napomôže riešeniu niekoľkých aplikačných problémov, ktoré pramenia práve z nejasného aplikačného významu základných zásad trestného práva hmotného.

²⁷ R 44/2017.

²⁸ V neposlednom rade absencia explicitného zakotvenia základných zásad v Trestnom zákone podľa nášho názoru vedie aj k menšiemu záujmu odbornej verejnosti o danú problematiku a nižšej početnosti odbornej publikačnej činnosti, čo sme postrehli pri príprave predkladaného príspevku. To by samo osebe nemuselo byť negatívnym aspektom, ale v prípade aplikačných problémov je absencia trestnoprávnej teórie citelná.

Literatúra

1. BURDA, E., J. ČENTĚŠ, J. KOLESÁR, J. ZÁHORA a kol. *Trestný zákon. Všeobecná časť. Komentár. I. diel.* 1. vydanie. Praha: C. H. Beck, 2010. ISBN 978-80-7400-324-0.
2. ČENTĚŠ, J. a J. LORKO. Trestná zodpovednosť právnickej osoby, založená na pričítaní trestného činu. *Justičná revue.* 2016, roč. 68, č. 11, s. 1178 – 1192. ISSN 1335-6461.
3. FERENČÍKOVÁ, S., J. MIHALOV a M. VOLANSKÁ. Normotvorný, aplikačný a interpretačný význam základných zásad trestného práva hmotného. *STUDIA IURIDICA Cassoviensia.* 2013, roč. 1., č. 1, s. 21 – 37. ISSN 1339-3995.
4. GÁBRIŠ, T. *Princípy a/alebo zásady?* [online]. [cit. 2020-10-29]. Dostupné z: <https://www.pravnenoviny.sk/principy-a-alebo-zasady>
5. IVOR, J. *Trestné právo hmotné 1.* Bratislava: Wolters Kluwer, (Iura Edition), 2010. ISBN 978-80-8078-308-2.
6. MENCEROVÁ, I., L. TOBIÁŠOVÁ, TURAYOVÁ a kol. *Trestné právo hmotné. Všeobecná časť.* Šamorín: Heuréka, 2013. ISBN 978-80-89122-86-8.
7. SYROVÝ, I. Medze princípu ultima ratio v trestnom práve. *Justičná revue.* 2013, roč. 65, č. 8 – 9, s. 1131 – 1139. ISSN 1335-6461.
8. ŠAMKO, P. Princíp ultima ratio; významné interpretačné pravidlo alebo prehnaný súdny aktivizmus bez opory v zákone a judikatúre? *Justičná revue.* 2013, roč. 65, č. 2, s. 174 – 183. ISSN 1335-6461.

Elektronické dokumenty

1. REPA, O. *Nad možnosťou prokurátora využiť zásadu „in dubio pro reo“* [online]. [cit. 2020-10-29]. Dostupné z: <https://www.najpravo.sk/clanky/nad-moznostou-prokuratora-vyuzit-zasadu-in-dubio-pro-reo.html#Citácie%20a%20vysvetlivky>

Právne normy a predpisy

1. Dohovor o ochrane ľudských práv a základných slobôd. (Oznámenie Federálneho ministerstva zahraničných vecí č. 209/1992 Zb.).
2. Charta základných práv Európskej únie 2012/C 326/02.
3. Listina základných práv a slobôd. (Ústavný zákon č. 23/1991 Zb., ktorým sa uvádza Listina základných práv a slobôd ako ústavný zákon Federálneho zhromaždenia Českej a Slovenskej Federatívnej republiky).
4. Medzinárodný pakt o občianskych a politických právach. (Vyhláška Ministerstva zahraničných vecí č. 120/1976 Zb.).

5. Zákon č. 460/1992 Zb. Ústava Slovenskej republiky.
6. Zákon č. 300/2005 Z. z. Trestný zákon v znení neskorších predpisov.
7. Zákon č. 301/2005 Z. z. Trestný poriadok v znení neskorších predpisov.

Súdne rozhodnutia

1. Nález ÚS SR, sp. zn. I. ÚS 316/2011.
2. R 1/2017.
3. R 44/201.

Kontaktné údaje:

JUDr. Jakub Lorko, PhD.
Katedra trestného práva, kriminológie a kriminalistiky
Právnická fakulta Univerzity Komenského
Šafárikovo nám. 6, P.O.BOX 313
810 00 Bratislava

Mgr. Nina Tarabová
Katedra trestného práva, kriminológie a kriminalistiky
Právnická fakulta Univerzity Komenského
Šafárikovo nám. 6, P.O.BOX 313
810 00 Bratislava

TEORETICKÉ VÝCHODISKÁ ZÁKLADNÝCH ZÁSAD TRESTNÉHO PRÁVA HMOTNÉHO A PRINCÍP PRIMERANOSTI V TRESTNOM PRÁVE HMOTNOM¹

JUDr. Veronika Marková, PhD.²
Akadémia Policajného zboru v Bratislave

Anotácia

Príspevok sa zameriava na teoretické východiská základných zásad trestného práva so zameraním na zásady trestného práva hmotného. Autorka sa venuje otázke, ktoré zásady je potrebné vnímať ako nevyhnutné pre poznanie inštitútov trestného práva hmotného a osobitne sa venuje princípu primeranosti a jeho miestu medzi základnými zásadami trestného práva v kontexte princípu *ultima ratio* a primeranosti trestov.

Kľúčové slová:

princípy, základné zásady trestného práva, zásada, zásada primeranosti, zásada zákonosti.

Summary

The paper deals with the theoretical basis of the basic principles of criminal law with a focus on the principles of substantive criminal law. The author deals with the question of which principles need to be perceived as necessary for the knowledge of the institutes of substantive criminal law and pays special attention to the principle of proportionality and its place among the basic principles of criminal law in the the context of the principle of *ultima ratio* and proportionality of penalties.

Key words:

principle, basic principles of criminal law, fundamental, principle of proportionality, principle of legality.

¹ Tento príspevok vznikol s podporou Agentúry na podporu výskumu a vývoja č. APVV-17-0217 – „Služobné zákroky príslušníkov Policajného zboru a aplikácia zásady primeranosti z trestnoprávneho a aplikácia administratívnoprávneho hľadiska.“

² Autorka je spoluriešiteľom grantu APVV č. APVV-17-0217.

Úvod

Slovenská republika, ako navonok prezentovaný moderný a demokratický právny štát, vo svojich právnych dokumentoch vychádza z viacerých prameňov, na základe ktorých je kreovaná sústava právnych predpisov. Ako demokratický právny štát je Slovenská republika definovaná aj Ústavou SR č. 460/1992 Zb. v znení neskorších ústavných zákonov (ďalej len „Ústava SR“). Právne predpisy, ktoré vychádzajú z Ústavy Slovenskej republiky stanovujú základné hodnoty prostredníctvom vymedzenia príslušných inštitútov a procesov, ktoré sú nevyhnutné na fungovanie demokratického právneho štátu. Z pohľadu reprezentácie štátu, ako právneho štátu je nevyhnutné zdôrazniť predovšetkým zásadu legality, ktorá je základným princípom v koncepcii príslušnej regulácie práv a povinností subjektov právnych vzťahov. Na účely riadneho fungovania spoločnosti v podmienkach právneho štátu je nevyhnutné nastaviť v príslušných právnych predpisoch príslušnú právnu reguláciu tak, aby zohľadňovala súčasné požiadavky spoločnosti, aby súbor právnych predpisov dostatočne reguloval a upravoval nielen práva a povinnosti, ale zároveň aj právne nástroje na možné postihovanie toho, ak sa tieto práva a povinnosti nedodržiavajú.

1 Základné zásady trestného práva hmotného ako nevyhnutná súčasť právneho poriadku?

Pri regulácii určitých právnych vzťahov je spravidla nevyhnutné, aby právne vzťahy mali stanovené princípy, na ktorých budú fungovať. Základným princípom v sústave právnych predpisov je princíp legality – zákonnosti, ktorý je základným predpokladom fungovania právneho štátu. Ústava SR v rámci svojho čl. 1 ods. 1³ vymedzuje základný predpoklad kvalitného štátu, v zmysle čoho ide o prepojenie troch základných znakov – zvrchovanosť Slovenskej republiky, demokratickosť a právnosť. Na základe ústavného vymedzenia je možné sa stotožniť s judikatúrou ústavného súdu,⁴ v zmysle ktorej je potrebné rozlišovať dva základné princípy právneho štátu – princíp právnej istoty a princíp spravodlivosti. Samotná právnosť štátu je práve definovaná princípom legality, pričom v zmysle Ústavy SR je vymedzené, že každý môže konať

³ Čl. 1 ods. 1 Ústavy SR: „Slovenská republika je zvrchovaný, demokratický a právny štát. Neviaže sa na nijakú ideológiu ani náboženstvo.“

⁴ Nález Ústavného súdu SR sp. zn. I US 17/1999.

to, čo nie je zákonom zakázané a nikoho nie je možné nútiť, aby konal niečo, čo zákon neukladá. Z takto upraveného ústavného princípu vyplýva, že každé konanie, ktorého výsledkom má byť určitá regulácia právneho vzťahu, ktorú je možné následne sankcionovať príslušným právnym odvetvím, je nevyhnutné upraviť zákonom. Z toho vyplýva požiadavka, aby práva a povinnosti boli upravené zákonom a zároveň, aby štátna moc ochraňovala záujmy všetkých na území Slovenskej republiky. V tomto zmysle sú základom právneho štátu vzťahy medzi občanom a štátom v zmysle „*limited government*“, teda sebaobmedzenie štátnej moci právom – jeho podriadenie sa zákonom, ktoré sám vydáva.⁵ Zákonnosť je dôležitý prvok štátnej moci, ktorá má práve prostredníctvom zákonom upraviť/regulovať právne vzťahy. Zároveň je nevyhnutné, aby štátna moc mala legitimitu, čiže oprávnenosť konať a zároveň aj akceptáciu zo strany spoločnosti. Ak je spôsob vykonávania legitímnej štátnej moci v súlade s právnym poriadkom, je táto štátna moc vykonávaná zákonne – legitímne.

Základné zásady trestného práva je možné definovať ako právne princípy, na ktorých je vybudované trestné právo, či už trestné právo hmotné, alebo aj trestné právo procesné. V prípade trestného práva hmotného ide predovšetkým o vymedzenie základných princípov, na ktorých sú vybudované podmienky trestnej zodpovednosti, čo v sebe zahŕňa širokú oblasť úpravy právnych vzťahov od definície trestného činu, cez okolnosti, ktoré vylučujú protiprávnosť činu, zánik trestnosti činu, druhy sankcií či samotné skutkové podstaty trestných činov. Princípy, na ktorých je trestné právo budované, v sebe zahŕňajú požiadavky, aké sú kladené na toto právne odvetvie tak, aby sa účinným spôsobom mohla realizovať trestná politika štátu. Základnou a nevyhnutnou požiadavkou na trestné právo ako oblasť verejného práva je, aby aj toto právo vychádzalo z princípov právneho štátu, v rámci ktorého je predpokladom zásada zákonnosti. Táto je teda aj v trestnom práve jeho imanentnou súčasťou. Jej základné vymedzenie súvisí s čl. 49 Ústavy SR: „*Len zákon ustanoví, ktoré konanie je trestným činom a aký trest, prípadne iné ujmy na právach alebo majetku možno uložiť za jeho spáchanie.*“ Ide o základný princíp, na ktorom je trestné právo založené a vyjadruje to, že nie je možné konanie právne posúdiť ako trestný čin, ak to nie je vyslovene uvedené v zákone – v našom prípade v Trestnom zákone.⁶ Po prvýkrát sa táto zá-

⁵ ČENTĚŠ, J. Legalita, legitimita a proporcionalita odpočúvania a zaznamenávania telekomunikačnej prevádzky [online]. Magister Officiorum, 2012, č. 2.

⁶ Tu je však namieste nevyhnutné skonštatovať, že v minulosti nie všetky trestné činy boli obsiahnuté v ustanoveniach Trestného zákona, ale v niektorých prípadoch boli súčasťou

sada objavila v zákone, ktorý upravoval oblasť trestného práva, v roku 1787. Išlo o **Všeobecný zákonník o zločinoch a trestoch** vypracovaný pod vplyvom Jozefa II., ktorý využíval poznatky osvietenскеj filozofie a ktorý nahradil Trestný zákon z roku 1768 *Constitutio Criminalis Theresiana* z dielne Márie Terézie.⁷

Uvedená zásada teda nie je súčasťou Trestného zákona, ale jej vyjadrením v Ústave Slovenskej republiky je zdôraznená nevyhnutnosť právnej úpravy protiprávneho konania, ktoré je označené ako trestný čin, len v príslušnom zákone. V porovnaní s právnou úpravou v Českej republike sa zákonodarcovia rekodifikáciou trestného práva hmotného – zákonom č. 40/2009 Sb. s účinnosťou od 1. januára 2010 rozhodli uvedenú zásadu uviesť aj v ustanoveniach tohto právneho predpisu.⁸ Okrem zásady zákonnosti sa v Českej republike rozhodli pre uvedenie v trestnoprávnej norme aj zásadu subsidiarity trestnej represie, pričom obidve zásady uvádzajú pri vymedzení trestnej zodpovednosti. Ostatné zásady trestného práva hmotného (obdobne ako v našom právnom poriadku) už právnou normou definované nie sú, ale je možné konštatovať, že ich vyjadrenie je možné nájsť v príslušných ustanoveniach.

Trestnoprávne vymedzenie zásady zákonnosti teda konštatuje, že len právnou normou, ktorá má charakter zákona, je možné stanoviť, čo je to trestný čin.

Zásada zákonnosti má teda v trestnoprávných normách nasledujúce vyjadrenie:

- ***nullum crimen sine lege, nulla poena sine lege*** – uvedenú zásadu je nevyhnutné v kontexte jej znenia chápať v štyroch základných požiadavkách:
 - *Nullum crimen sine lege scripta* – predstavuje požiadavku, v zmysle ktorej môže byť prameňom trestného práva len právo, ktoré má svoju písomnú formu, čiže uvedené v zákonoch či iných právnych predpisoch. Predovšetkým podmienky trestnej zodpovednosti, ako aj sankcie musia byť vymedzené zákonom. Prameňom trestného práva nie je právna obyčaj, ale taktiež nie je prameňom trestného práva

osobitných zákonov, napr. trestný čin na ochranu mieru bol do rekodifikácie trestného práva v roku 2005 uvedený v zákone č. 165/1950 Zb. – zákon na ochranu mieru. Zároveň je možné napr. uviesť aj trestný čin nedovoleného prerušenia tehotenstva ktorý sa stal súčasťou Trestného zákona (zákona č. 140/1961 Zb.) až v roku 1961 – inak bol uvedený v osobitnom zákone č. 68/1957 Zb. o umelom prerušení tehotenstva.

⁷ MALÝ, K. Poznámky k obecné časti zákoníku Marie Terezie [online]. *Constitutio Criminalis Theresiana*.

⁸ § 12 zákona č. 40/2009 Sb., trestní zákoník.

ani súdne rozhodnutie. V tomto smere môže byť súdne rozhodnutie ako zdroj výkladu určitého postupu či definície pri nejednoznačnosti v rámci rozhodovania súdov, ale nemôžu byť súdnym rozhodnutím menené či rozširované podmienky trestnej zodpovednosti.

- *Nullum crimen sine lege certa* – uvedená požiadavka predstavuje, že trestné činy musia byť určité, čiže vyjadrené v zákone presne, jasne a zrozumiteľne tak, aby nebolo možné trestný čin vykladať iným spôsobom, ale len tým, ako stanovil zákonodarca pri prijatí príslušného zákona. V zmysle podmienok trestnej zodpovednosti ide aj o to, aby príslušná právna norma dostatočne upravila znenie zákona tak, aby bolo možné odlíšiť trestný čin od priestupku. Zároveň s určitosťou právnej normy je konštatovaný aj princíp poznania právnej normy, čím štát dáva každému jednotlivcovi možnosť predvídať následky, ktoré hrozia v prípade porušenia povinností, ktoré z právnej normy vyplývajú. Je však potrebné z dôvodu právnej istoty, aby nedochádzalo k častým zmenám trestnoprávnej normy, aby sa jednotlivec vedel orientovať v súčasnom systéme. Táto skutočnosť je však v trestnom práve pomerne často porušovaná, pretože od rekodifikácie boli normy trestného práva hmotného menené už približne 40-krát. V minulosti boli napr. v rozpore s požiadavkou určitosti právnej normy niektoré ustanovenia prvej hlavy osobitnej časti Trestného zákona č. 140/961 Zb. (Trestné činy proti republike), čo umožňovalo prispôbovanie skutkovej podstaty spôsobom, aký vyhovoval vtedajšej štátnej moci.⁹
- *Nullum crimen sine lege stricta* – v danom prípade ide o požiadavku, aby sa pri vymedzení podmienok trestnej zodpovednosti vychádzalo len z ustanovení príslušných trestnoprávných zákonov, ktoré nebudú pripúšťať analógiu v neprospech páchatela. Analógiu v trestnom práve nie je možné vytvárať skutkové podstaty trestných činov, ani riešiť podmienky trestnej zodpovednosti.
- *Nullum crimen sine lege praevia* – ide o požiadavku týkajúcu sa zákažu retroaktivity trestných noriem v neprospech páchatela. Uvedená podmienka je vyslovene upravená aj v ustanoveniach § 2 TZ (Časová pôsobnosť). Ide o vymedzenie právnej istoty, že nikto nebude posudzovaný za čin, ktorý nepoznal zákon v čase spáchania skutku. Právna istota je totiž základným predpokladom právneho štátu.

⁹ JELÍNEK, A. a kol. Trestní právo hmotné. Obecná část. Zvláštní část, s. 31.

Druhá časť základnej zásady – *nulla poena sine lege* – stanovuje, že páchatela trestného činu je možné postihnúť len tým trestom, ktorý je vyslovene uvedený v ustanoveniach zákona – v podmienkach Slovenskej republiky ide predovšetkým o zákon č. 300/2005 Z. z. a zákon č. 91/2016 Z. z. o trestnej zodpovednosti právnických osôb a o zmene a doplnení niektorých zákonov. Porušením uvedenej zásady by bolo, ak by v zákone boli uvedené tresty, ktoré by neboli určité, napr. by bolo uvedené, že sa páchatel potrestá primerane. Takúto právnu úpravu však v podmienkach Slovenskej republiky nemáme.

Medzi ostatné zásady, ktoré však z hľadiska rozsahu príspevku už nebudeme podrobnejšie rozvádzať, patria:¹⁰

- **Zásada humanizmu** – Uvedená zásada zvyrazňuje v trestnom práve zvýšenú pozornosť ochrane ľudských práv a slobôd garantovaných ústavou a medzinárodnými normami. Ide v podstate o širšie vyjadrenie zásady humanizmu a v zmysle tohto širšieho vymedzenia ide o ochranu demokratických a humanitných hodnôt spoločnosti, ktoré Trestný zákon chráni a upravuje v jednotlivých hlavách osobitnej časti Trestného zákona (ide predovšetkým o život, zdravie, osobnú slobodu, dôstojnosť človeka, majetok, ústavné zriadenie a pod.). Humanizmus trestného práva je však veľmi úzko naviazaný na tresty, ktoré je možné páchatelom uložiť za spáchaný trestný čin, pretože spôsob ich vykonania v zmysle čl. 16 Ústavy SR nemôže byť trest krutý, neludský či ponižujúci a taktiež musí byť naplnená aj požiadavka primeranosti trestu. V súvislosti so zásadami humanizmu a ukladaním trestu majú veľký význam aj tzv. alternatívne tresty, ktoré z tohto pohľadu majú účinnejšie zabezpečovať účel samotného trestu a predstavujú menšie zásahy do jednotlivých práv a slobôd osoby ako trest odňatia slobody. V minulosti bolo významným zlomovým bodom v oblasti humanizmu zrušenie trestu smrti v roku 1990.
- **Zásada subsidiarity trestnej represie – princíp *ultima ratio***. Ide o vyjadrenie toho, že trestné právo v právnom poriadku Slovenskej republiky predstavuje najkrajnejšiu a poslednú možnosť nápravy chránených spoločenských vzťahov v prípade, že právne prostriedky ostatných právnych disciplín nezabezpečujú ich dostatočnú ochranu.
- **Zásada zodpovednosti za zavinenie (bez zavinenia niet trestného činu)** – uvedená zásada súvisí so základnou požiadavkou trestného práva v zmysle znakov skutkovej podstaty trestného činu, kde jednu zo zlo-

¹⁰ MARKOVÁ, V. a T. STRÉMY. Trestné právo hmotné. Všeobecná časť, s. 13.

ziek tvorí subjektívna stránka, ktorej základným znakom je zavinenie. Zákon v tomto smere konštatuje, že pre trestnosť činu spáchaného fyzickou osobou je potrebné zavinenie úmyselné, ak Trestný zákon vyslovene neustanovuje, že stačí zavinenie z nebanlivosti. Uvedená zásada je po prijatí trestnej zodpovednosti právnickej osoby modifikovaná konceptom pričítateľnosti.

- **Zásada individuálnej zodpovednosti fyzickej osoby za spáchaný trestný čin** – z uvedenej zásady vyplýva základná zákonná požiadavka, že páchatelom trestného činu je ten, kto trestný čin spáchal sám (§ 19 ods. 1 TZ). Uvedená zásada je následne doplnená ďalšou zásadou trestného práva, ktorá súvisí s prijatím zákona o trestnej zodpovednosti právnickej osoby, pričom však základom trestného práva Slovenskej republiky zostáva trestná zodpovednosť fyzickej osoby, ktorá môže byť páchatelom každého trestného činu, ktorý je uvedený v osobitnej časti Trestného zákona.
- **Zásada trestnej zodpovednosti právnickej osoby za podmienok stanovených osobitným zákonom** – do 30. júna 2016 bolo trestné právo založené len na trestnej zodpovednosti fyzickej osoby, ktorá ako jediný subjekt mohla byť trestne zodpovedná. Po prijatí zákona č. 91/2016 Z. z. sa okrem fyzickej osoby stala aj právnická osoba trestne zodpovednou, pričom z jej trestnej zodpovednosti zároveň vyplynuli ďalšie zásady, ktoré sa súčasne stávajú zásadami trestného práva hmotného:
 - a) zásada súbežnej a nezávislej trestnej zodpovednosti fyzických a právnických osôb,
 - b) zásada pričítateľnosti činu právnickej osobe,
 - c) zásada prechodu zodpovednosti právneho nástupcu právnickej osoby.

2 Vyjadrenie princípů proporcionality medzi základnými zásadami trestného práva hmotného

Princíp primeranosti nie je typickým princípom trestného práva hmotného. Ak však vychádzame z charakteristiky primeranosti, ktorá vyjadruje vzťah medzi dvomi či viacerými prvkami nejakého systému, je možné konštatovať, že nielen v teórii trestného práva procesného dochádza k stretu dvoch záujmov – záujmov orgánov činných v trestnom konaní a súdu pri naplňovaní účelu trestného konania a osobou (jej chránených práv), ktorá sa mala do-

pustiť trestného činu, ale aj v podmienkach trestného práva hmotného môžeme konštatovať, že pri ochrane spoločnosti dochádza k stretu dvoch alebo viacerých záujmov – na jednej strane záujmov, ktoré sú chránené trestným právom a záujmami osoby, ktorá sa mala protiprávneho konania dopustiť. V tomto smere je teda nevyhnutné, aby sa primeranosť uplatnila spôsobom, ktorý garantuje jeden z princípov – princíp *ultima ratio* (alebo princíp subsidiarity trestnej represie). V tomto smere môžeme konštatovať uplatnenie primeranosti v dvoch smeroch:

- a) použitie trestnoprávnej represie až ako krajné riešenie – *ultima ratio*,
- b) primeranosť trestnej sankcie, ktorá páchatelovi hrozí.

Ad a) Princíp *ultima ratio* predstavuje dôležitý prvok medzi zásadami trestného práva, v minulosti bol tento princíp uvádzaný aj ako zásada pomocnej úlohy trestnej represie.¹¹ V tomto čase sa už tiež začali prejavovať snahy o zvýšenie preventívnej činnosti v boji proti zločinnosti, čiže sa snažili trestným činom predovšetkým predchádzať za využívania iných prostriedkov ako prostriedkov trestného práva a ak tieto nestačili, využívať prvky trestnoprávnej prevencie – generálnej a individuálnej, ktorá vychádza z účelu trestu. Jednotliví autori túto časť označovali aj ako ekonómia trestnej represie.¹² Pri posudzovaní otázky možného zásahu do základných práv a slobôd prostriedkami trestného práva je vždy nevyhnutné riešiť otázku, či neexistuje primeranejší a vhodnejší prostriedok za využitia právnych nástrojov iného právneho odvetvia – napr. občianskeho práva, obchodného či správneho práva. Trestné právo v porovnaní s prostriedkami týchto právnych disciplín totiž disponuje oveľa závažnejšími prostriedkami – prostriedkami štátneho donútenia, ktorých uplatnenie otvára možnosti zásadných zásahov do práv a slobôd ľudí, pričom tieto zásahy sú skutočne už neodkladné vzhľadom na charakter protiprávneho činu, ktorý už nie je možné vyriešiť mimotrestnými prostriedkami. Princíp *ultima ratio* by mal byť princípom, ktorý budú uplatňovať jednak zákonodarcovia pri prijímaní trestných noriem, čiže nevytvárať skutkové podstaty trestných činov, lebo si to vyžaduje spoločenská situácia, ale mal by sa v zákonodarnej oblasti uplatňovať určitý typ kriminologického výskumu, resp. činnosť zákonodarcov by mala vychádzať z kriminologických výskumov, ktoré by svojimi údajmi dokázali vyriešiť otázku, či je trestnoprávne represívne riešenie daného porušenia právneho stavu skutoč-

¹¹ ČIČ, M. a kol. Trestné právo hmotné, s. 19.

MATYS, K. Trestní zákon. Komentár, s. 20.

¹² ČIČ, odk. 11.

ne nevyhnutné, alebo je možné nájsť nejaké iné riešenie. Týmto spôsobom by sme sa totiž dokázali následne vyhnúť častým zmenám trestných kódexov. Zároveň by sa princíp krajného riešenia mal uplatňovať aj v aplikačnej činnosti orgánov činných v trestnom konaní a súdov. Táto skutočnosť bola napr. v minulosti odmietaná zo strany Najvyššieho súdu Slovenskej republiky, ktorý až v roku 2013 pripustil možnosť uplatnenia princípu *ultima ratio* ako princípu aplikačného a interpretačného.¹³

Skutočnosť, že trestné právo by malo mať subsidiárny charakter, je vyvodzovaná aj z toho, že je závislé od iných právnych odvetví, čiže trestné právo chráni spoločenské vzťahy, ktoré majú svoju právnu úpravu vyjadrenú v iných právnych odvetviach, pričom toto právne odvetvie už nedisponuje prostriedkami na ochranu práv a povinností, ktoré z nich vyplývajú a zákonnosť použitia trestného práva je nevyhnutná pre ochranu týchto právnych odvetví. Primeranosť využívania trestného práva by sa teda v toto smere mala vzťahovať na to, že by trestné právo nemalo zasahovať do práv a oprávnených záujmov spoločnosti a jednotlivcov a nemalo by nahrádzať iné právne odvetvia. Zároveň by sa jednotlivec nemal spoliehať na to, že trestné právo bude dohliadať na právne vzťahy v súkromnom sektore. Často sa totiž stáva, že sa podávajú trestné oznámenia zo strany občanov na riešenie súkromnoprávných sporov, pretože po podaní oznámenia je úlohou orgánov činných v trestnom konaní (v zmysle zásady oficiality), aby o danej veci konali a rozhodli. Týmto spôsobom sú následne prostriedky trestného práva zneužívané napr. tak, že samotná činnosť orgánov činných v trestnom konaní nahradí získavanie dôkazov samotného poškodeného v rámci civilného procesu – napr. orgán činný v trestnom konaní pri preverovaní trestného oznámenia zistí skutočnosť, ktoré následne poškodený využije v civilnom procese a ktoré by si inak musel zadovážiť sám.

V predchádzajúcej právnej úprave bol princíp *ultima ratio* v trestnom práve naviazaný aj na materiálne vyjadrenie trestného činu, keď sa za trestný čin považoval čin nebezpečný pre spoločnosť, ktorého znaky boli uvedené v Trestnom zákone,¹⁴ pričom samotná nebezpečnosť činu pre spoločnosť bola určovaná najmä významom chráneného záujmu, ktorý bol činom dotknutý, spôsobom vykonania činu a jeho následkami, okolnosťami, za ktorých bol čin spáchaný, osobou páchatela, mierou jeho zavinenia a jeho pohútkou. Stupne nebezpečnosti činu pre spoločnosť boli v tomto zákonomnom znení uvedené vzhľadom na jednotlivé inštitúty trestného práva, pričom stu-

¹³ ŠAMKO, P. Základné východiská princípu *ultima ratio* [online].

¹⁴ Zákon č. 140/1961 Zb. § 3.

peň nebezpečnosti činu pre spoločnosť, ktorý bol menší ako nepatrný, spôsobil to, že čin sa následne nepovažoval za trestný čin. Týmto spôsobom sa malo zabrániť tomu, aby sa trestné právo využívalo aj pri protiprávných činoch, ktorých nebezpečnosť nebola vysoká. Mohlo by sa teda zdať, že aj v súčasnom formálnom chápaní trestného činu je princíp *ultima ratio* uplatnený len pri posudzovaní tzv. materiálneho korektívu v zmysle § 10 ods. 2 TZ, ktorý čiastočne vyjadruje posudzovanie materiálneho znaku, obdobne ako v predchádzajúcom znení zákona.¹⁵ Uplatňovanie princípu *ultima ratio* je však v rámci súčasného znenia zákona možné aj pri iných inštitútoch trestného práva – napr. sa môže využiť aj pri výklade formálnych znakov konkrétnej skutkovej podstaty trestného činu, napr. hrubá neslušnosť, výtržnosť, marenie a pod., ale taktiež aj pri posudzovaní jednotlivých znakov skutkovej podstaty trestného činu, napr. ak objektívna stránka síce bola naplnená protiprávnym konaním, ale nie je možné, resp. sú pochybnosti o subjektívnej stránke.

Ad b) Princíp primeranosti v súvislosti s ukladaním trestov. Pri ukladaní trestov je nevyhnutné, aby boli dodržané požiadavky na primeranosť ukladaného trestu. Uvedené skonštatoval aj ústavný súd, ktorý uvádza, že trest má byť primeraný trestnému činu, za ktorý je tento trest ukladaný. Táto požiadavka primeranosti trestu k spáchanému trestnému činu nepozná žiadne výnimky, preto v každom jednom prípade bez rozdielu musí mať súd pri rozhodovaní o treste možnosť prihliadať na jednotlivé okolnosti prípadu, ako i na pomery páchatela. Len trest vymeraný s maximálnym ohľadom na charakter jednotlivého prípadu môže byť trestom primeraným.¹⁶ Primeranosť by sa teda mala odrážať predovšetkým v závislosti od verejného záujmu, ktorý bol trestným činom porušený, a tak aj samotný zásah do základných práv a slobôd (uložením príslušného trestu) musí túto podmienku splniť. Potrebu primeranosti trestu pritom vo svojej judikatúre uplatňuje aj Európsky súd pre ľudské práva, ktorý opakovane vyslovil, že hoci rozhodovanie o vine a vhodnom treste prislúcha výlučne národným súdom, cíti sa byť povinný zasiahnuť tam, kde existuje zjavný nepomer medzi závažnosťou činu a uloženým trestom (napr. rozhodnutia Európskeho súdu pre ľudské práva vo veci

¹⁵ Nejde o prečin, ak vzhľadom na spôsob vykonania činu a jeho následky, okolnosti, za ktorých bol čin spáchaný, mieru zavinenia a pohnútku páchatela je jeho závažnosť nepatrná.

¹⁶ Nález Ústavného súdu SR PL ÚS 106/2011.

Nikolova a Velichkova proti Bulharsku z 20. decembra 2007¹⁷ a vo veci Ali and Ayse Duran proti Turecku z 8. apríla 2008¹⁸).

Primeranosť trestu musí vo svojej podstate odrážať:

- účelnosť trestu – trest musí smerovať k naplneniu cieľa, pričom cieľom je potrestať páchatela za protiprávne konanie, ktorého sa dopustil. Zároveň by mala byť splnená požiadavka, aby trest, ktorý je páchatelovi ukladaný, zodpovedal trestnému činu. Nie je účelné, aby bol páchatelovi trestného činu vraždy uložený peňažný trest, či páchatelovi trestného činu nebezpečného vyhrážania voči blízkej osobe trest domáceho väzenia v spoločnej domácnosti s obeťou tohto trestného činu. Účelnosťou sa sleduje, aby uložený trest nebol príliš prísny a v prípade, že je možné účel trestu dosiahnuť aj miernejšími prostriedkami ako uložením trestu odňatia slobody, použiť tieto miernejšie prostriedky, napr. niektorý z alternatívnych trestov.
- nevyhnutnosť trestu – v zmysle tejto požiadavky je potrebné prihliadať na to, či je uloženie trestu nevyhnutné na dosiahnutie účelu trestného práva, ako aj samotného trestu. Trestné právo má možnosti, ako účel trestného práva dosiahnuť aj inak, napr. namiesto trestu odňatia slobody uložiť niektorý z alternatívnych trestov, prípadne namiesto nepodmienečného trestu odňatia slobody zväziť uloženie trestu odňatia slobody s podmieňčným odkladom, prípadne ak sú splnené podmienky na upustenie od potrestania, zväziť použitie aj tohto inštitútu. Je však zrejmé, že v tejto oblasti sa prejavuje vysoká miera subjektivismu sudcu, ktorý rozhoduje. Za splnenia formálnych podmienok akéhokoľvek trestného činu, že uloženie trestu je závislé aj od ďalších podmienok, čo je spojené s individualizáciou trestu. V rovnakom prípade neexistuje totiž len jeden nevyhnutný trest, ale určitá skupina, prípadne rozpätie sadzby (trestu odňatia slobody, trestu domáceho väzenia, peňažného trestu a pod).
- individualizácia trestu – predstavuje prispôsobenie trestu konkrétnym okolnostiam trestného činu a osobnostnému profilu páchatela. Je potrebné prihliadať na viaceré skutočnosti, ktoré vyplývajú z § 34 TZ (Zásady ukladania trestu) – súd pri určovaní druhu trestu a jeho výmery prihliadne najmä na spôsob spáchania činu a jeho následok, zavinenie, pohnútku, prirážajúce okolnosti, poľahčujúce okolnosti a na osobu páchatela, jeho pomery a možnosť jeho nápravy.

¹⁷ Case of Nikolova And Velichkova vs. Bulgaria [online].

¹⁸ Case of Ali And Ayse Duran vs. Turkey [online].

V zmysle zásady primeranosti ukladania trestu je nevyhnutné zdôrazniť aj požiadavku, že ak uloženie trestu v rámci trestnej sadzby ustanovenej v osobitnej časti Trestného zákona bude z pohľadu naplnenia jeho účelu neprimerane prísne, resp. neprimerane mierne, je možné sa odchyliť od všeobecnej trestnej sadzby, pričom je však potrebné takýto postup príslušným spôsobom odôvodniť. Inak povedané k zníženiu, ale i k sprísneniu základnej trestnej sadzby by malo dochádzať jedine vtedy, ak takúto zmenu trestnej sadzby budú odôvodňovať mimoriadne okolnosti.

Otázka primeranosti trestu sa v súčasných podmienkach odráža aj v súvislosti s drogovými trestnými činmi, kde napr. v zmysle informácií z rozhodovacej činnosti súdov je zjavný nepomer medzi závažnosťou protiprávneho konania a trestnou sadzbou, ktorá páchatelovi hrozí. V tomto prípade ide o nedostatočné formálne vymedzenie skutkových podstát týchto trestných činov, ktorá dostatočne nepokrýva osobitosti protiprávnych konaní, ktoré súvisia so zneužívaním drog. Je možné očakávať v tejto súvislosti nové zmeny, ktoré však z hľadiska realizácie zákonodarnej moci mali vyplývať nielen zo súčasnej situácie v rámci formálneho vymedzenia trestných činov, ale aj z rôznych výskumov, ktoré sa v danej oblasti realizujú. Pri prijímaní týchto zmien je však vždy potrebné rešpektovať princípy, na ktorých trestné právo funguje.

Záver

Kreovanie základných zásad trestného práva bolo vždy nevyhnutnou súčasťou teórie trestného práva, ktorá ich určitým spôsobom koncipovala. V rámci systému nastavenia určitých pravidiel fungovania je nevyhnutné riešiť možno aj základnú otázku, či je nevyhnutné definovať princípy alebo zásady. Vymedzenie tejto jednoznačnej terminológie však nebolo cieľom tohto príspevku. Je však nevyhnutné zdôrazniť, že princípy (zásady), ktoré tvoria trestné právo, určujú pravidlá pre štátne orgány, ktoré tvoria právne normy, aby trestnoprávne normy spĺňali požiadavky, aké sú kladené na všetky právne normy a zároveň boli nastavené takým spôsobom, aby umožňovali jednoznačný výklad, čím sa zabezpečí právna istota. Požiadavka na trestnoprávnu normu v kontexte právnej istoty je nevyhnutná práve z toho dôvodu, že trestnoprávna norma môže spôsobiť osobám vážne ujmy na ich právach a slobodách. V prípade, že boli práva a slobody jednotlivca v dôsledku nedostatočného výkonu štátnej moci porušené, sa na súdoch, ktoré posudzujú

oprávnenosť zásahov do práv a slobôd osôb (napr. ústavný súd či Európsky súd pre ľudské práva), rieši aj otázka legality.

Dovolím si však konštatovať, že základné zásady by mali vychádzať z princípov, na ktorých je trestné právo budované, pričom za základný princíp v tomto kontexte je možné považovať princíp zákonnosti. Tento princíp musí byť súčasťou každého právneho systému, aby právny systém dokázal efektívne zabezpečovať fungovanie štátnych orgánov. Preto sa v rámci zákonnosti, teda legality zásahu skúma nielen, či k obmedzeniu došlo v súlade s platnou právnou úpravou, ale prihliada sa aj na fakt, či daný právny predpis bol publikovaný, teda či bol verejne dostupný a či sa na základe tohto predpisu dajú objektívne predvídať následky zásahu.

Do budúcnosti je teda namieste sa možno zamyslieť nad tým, že by sa neupravili základné zásady, ale skôr princípy, na ktorých by trestné právo budovalo svoje hmotnoprávne, ako aj procesné inštitúty.

Literatúra

1. BURDA, E., J. ČENTĚŠ, J. KOLESÁR, J. ZÁHORA a kol. *Trestný zákon. Všeobecná časť. Komentár. I. diel (§ 1 – 143)*. 1. vyd. Praha: C. H. Beck, 2010. ISBN 978-80-7400-324-0.
2. ČIČ, M. a kol. *Trestné právo hmotné*. Praha: Panorama, 1984.
3. DRAŠTÍK, A., R. FREML, T. DURDÍK, M. RŮŽIČKA, A. SOTOLÁŘ a kol. *Trestní zákoník. Komentář. I. díl*. Praha: Wolters Kluwer, 2015. ISBN 978-80-7478-790-4.
4. DRAŠTÍK, A., R. FREML, T. DURDÍK, M. RŮŽIČKA, A. SOTOLÁŘ a kol. *Trestní zákoník. Komentář. II. díl*. Praha: Wolters Kluwer, 2015. ISBN 978-80-7478-790-4.
5. JELÍNEK, J. a kol. *Trestní právo hmotné. Obecná část. Zvláštní část*. Praha: Leges, 2016. ISBN 978-80-7502-120-5.
6. KURILOVSKÁ, L. *Základné zásady trestného konania. Účel a základná limitácia*. 1. vyd. Šamorín: HEURÉKA, 2013. ISBN 978-80-89122-91-2.
7. MARKOVÁ, V. a T. STRÉMY. *Trestné právo hmotné. Všeobecná časť*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2019. ISBN 978-80-7380-771-9.
8. MATYS, K. *Trestní zákon. Komentár*. Praha: Panorama 1980.
9. ROMŽA, S. *Princípy a zásady v trestnom práve*. Košice: Univerzita Pavla Jozefa Šafárika, 2017. ISBN 978-80-8152-223-9.
10. STRÉMY, T., T. BALOGH a L. TURAY. *Trestná politika v Slovenskej republike. Minulosť, súčasnosť, budúcnosť*. Bratislava: C. H. Beck, 2020. ISBN 978-80-89603-81-7.

Elektronické zdroje

1. Case of Nikolova And Velichkova vs. Bulgaria [online]. Dostupné z: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-84112>
2. Case of Ali And Ayşe Duran vs. Turkey [online]. Dostupné z: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-85767>
3. ČENTĚŠ, J. Legalita, legitimita a proporcionalita odpočúvania a zaznamenávania telekomunikačnej prevádzky[online]. *Magister Officiorum*. 2012, č. 2. Dostupné z: <https://www.epi.sk/odborny-clanok/Legalita-legitimita-a-proporcionalita-odpocuvania-a-zaznamenavania-telekomunikacnej-prevadzky.htm>
4. MALÝ, K. *Poznámky k obecné části zákoníku Marie Terezie. Constitutio Criminalis Theresiana* [online]. [cit. 2018-08-27]. Dostupné z: https://karolinum.cz/data/clanek/3923/PHS_47_1_0044.pdf
5. ŠAMKO, P. *Základné východiská princípu ultima ratio* [online]. Dostupné z: <http://www.pravnelisty.sk/clanky/a288-zakladne-vychodiska-principu-ultima-ratio>

Právne predpisy a súdne rozhodnutia

1. Nález Ústavného súdu SR sp. zn. I. US 17/1999.
2. Nález Ústavného súdu SR PL ÚS 106/2011.
3. Ústava Slovenskej republiky č. 460/1992 Zb.
4. Zákon č. 140/1961 Zb. Trestný zákon s účinnosťou do 31. decembra 2005.
5. Zákon č. 300/2005 Z. z. Trestný zákon v znení neskorších predpisov.

Kontaktné údaje autora/autorov:

JUDr. Veronika Marková, PhD.
Akadémia Policajného zboru v Bratislave
Sklabinská 1
835 17 Bratislava
Slovenská republika

APLIKAČNÝ A INTERPRETAČNÝ RÁMEC ZÁKLADNÝCH ZÁSAD TRESTNÉHO PRÁVA HMOTNÉHO S DÔRAZOM NA ZÁSADU NE BIS IN IDEM¹

JUDr. Stanislav Mihálik, PhD.

Právnická fakulta Univerzity Komenského v Bratislave

Anotácia

Autor sa v predmetnom príspevku zameriava na problematiku aplikačného a interpretačného rámca základných zásad trestného práva hmotného. Osobitne sa zameriava na otázky spojené s možným pozitívno-právnym zakotvením základných zásad do Trestného zákona, pričom nahliada na obdobné vymedzenia v právnom poriadku Slovenskej republiky, rovnako tak v podmienkach komparatívneho rámca (v Českej republike). Poukazuje predovšetkým na tú skutočnosť, že diskusia s ohľadom na pozitívno-právne vymedzenie zásad v Trestnom zákone by nemala byť vedená len v tom zmysle, ako vymedziť obsah konkrétnych zásad, ale primárne v tom zmysle, či by bola takáto úprava pre aplikačnú prax prospešná, resp. či ide o postup uplatniteľný vo vzťahu ku všetkým konštantne akceptovaným základným zásadám trestného práva hmotného. V osobitnej časti príspevku sa autor v teoretických súvislostiach zameriava na jednu zo základných zásad trestného práva hmotného, na zásadu zákazu dvojitého pričítania.

Kľúčové slová:

pozitívno-právna úprava základných, Trestný zákon, základné zásady trestného práva hmotného, zásada zákazu dvojitého pričítania, zásady.

Summary

In this article, the author focuses on the issue of application and interpretation frame of the fundamental principles of substantive criminal law. In particular, he focuses on issues related to the possible positive incorporation of fundamental principles in the Criminal Code, while looking at similar definitions in the legal order of the Slovak Republic, as well as in the conditions of the comparative framework (in the Czech Republic). He points out, in particular, that the discussion about the positive definition of principles in the Criminal Code should not be conducted only in terms of defining the content of specific principles, but primarily in terms of whether such an arrangement would be beneficial for application practice, respectively whether it is a procedure applicable in relation to all the constantly accepted basic principles of substantive

¹ Tento príspevok bol vypracovaný v rámci projektu VEGA č. 1/0791/20 „Zásady trestného práva hmotného vo víre času – 15 rokov od rekonštrukcie trestných kódexov“.

criminal law. In a special part of the article, the author focuses in a theoretical context on one of the basic principles of substantive criminal law, the principle of non-double counting.

Key words:

positive legal regulation of fundamental principles, Criminal Code, fundamental principles of substantive criminal law, principle of non-double counting, principles.

Úvod

Základné zásady ako východiskové idey predstavujú pre každé právne odvetvie určitý fundamentálny podklad, ktorý prežaruje právnou úpravou ako takou. V rámci východísk sme schopní identifikovať zásady so všeobecnejšou povahou vyplývajúce napríklad z ústavnoprávnych konotácií, na strane druhej zásady špecifické, ktoré kreujú a identifikujú danosti toho-ktorého právneho odvetvia.

Aj v danom ponímaní môžeme vychádzať z toho, že právne odvetvia si príslušné zásady so všeobecnejšou povahou určitým spôsobom prispôbujú jednak v súvislosti s vlastným predmetom, resp. funkciami, jednak v spojitosti so súvzťažnosťami a vnútornými vzťahmi skupiny zásad vlastných pre vybrané právne odvetvie. Domnievame sa, že na danom mieste, osobitne v podmienkach trestného práva, nie je podstatou problému pozastavovanie sa nad samotným diskurzom princípov a zásad (prípadne iných kategórií), pretože svoje východiská stavíme na tom, že zásady predstavujú základné idey právneho odvetvia trestného práva, rozhodujúca je ich podstata a obsah, nie pomenovanie. Rovnako nemôžeme považovať za imanentný prvok základných zásad toho-ktorého odvetvia ich pozitívnoprávne vymedzenie, pretože uvedené kritérium by eliminovalo základné zásady v rovine trestného práva hmotného len do určitého implicitného prvku.

Účelom predkladaného príspevku potom nie je vlastná analýza základných zásad trestného práva hmotného v komplexnom rámci, ale skôr pohľad autora na ich podstatu a význam v rovine trestného práva hmotného, resp. možnosti ich budúceho pozitívnoprávneho zakotvenia v zákone č. 300/2005 Z. z. Trestný zákon v znení neskorších predpisov (ďalej len „Trestný zákon“ alebo „TZ“), jednak s ohľadom na prístupy iných právnych odvetví, rovnako tak prieorom komparatívneho hľadiska prístupov v Českej republike.

1 Úvahy nad realizáciou významu základných zásad v odvetví trestného práva hmotného

Veda trestného práva hmotného nekreuje základné zásady ako kritériá, ktoré by boli uzavretou množinou prvkov bez vplyvu na iné inštitúty trestného práva. Práve naopak, predstavujú základné idey, na ktorých je trestné právo hmotné vystavané, ktoré majú význam nielen z hľadiska normotvorného, ale rovnako tak doktrínálneho a aplikačného. Práve z uvedenej podstaty základných zásad možno odvodiť ich základné funkcie, ktoré sú v rovine doktrínálnej vnímané pomerne konštantne, a to v rámci štyroch kategórií.² Jednak majú význam z hľadiska poznania práva, lebo dotvárajú podmienky pre poznanie odvetvia trestného práva ako celku, rovnako tak jeho jednotlivých zložiek či inštitútov (prakticky vymedzujú limity pre funkcie trestné práva ako takého³). Druhou funkciou je ich význam z hľadiska tvorby práva. Na uvedenom je možné demonštrovať ich univerzálnosť, pretože majú význam nielen z hľadiska poznávania pozitívnoprávnej úpravy (to, čo je dané), ale ovplyvňujú aj samotnú normotvorbu, pretože záujem zákonodarcu na interpretácii a aplikácii jednotlivých inštitútov trestného práva hmotného v intenciách nastolených základných zásad trestného práva hmotného je možné dosiahnuť jedine tým, že budú zohľadňované už v procese prijatia právnej úpravy. Nesporne uvedené predstavuje kritérium, ktoré ovplyvňuje trestnú politiku štátu. V neposlednom rade sú to potom (už spomenutá) aplikačná a interpretačná funkcia základných zásad, lebo absenciou uvedeného by štát len proklamoval uvedené zásady. Je nesporné, že na rozhodovaciu prax majú dosah najmä posledné dve uvedené zásady, pretože v prípade nejasej či spornej právnej úpravy môžu byť práve základné zásady kritériom pre posúdenie určitej argumentácie ako tej správnej (napr. s ohľadom na zákaz analógie v trestnom práve hmotnom v neprospech páchatela).

Pokiaľ však uvedené východiská posunieme do kontrastu s možnosťou (poťažmo účelnosťou) pozitívnoprávneho zakotvenia základných zásad do Trestného zákona ako základného kódexu trestného práva hmotného, nastoľuje takáto stratifikácia funkcií základných zásad trestného práva hmotného aspoň implicitne odkaz na potrebu ich pozitívnoprávneho zakotvenia? Pred zodpovedaním uvedenej otázky je potrebné poukázať ešte na jednu vec. Tou

² MENCEROVÁ, I., L. TOBIÁŠOVÁ, Y. TURAYOVÁ a kol. Trestné právo hmotné. Všeobecná časť, s. 21 – 22.

JELÍNEK, J. a kol. Trestní právo hmotné. Obecná část. Zvláštní část, s. 31 – 32.

³ MENCEROVÁ, odk. 2, s. 21.

je fakt, že ani zásady trestného práva hmotného nie sú nemennou kategóriou, ktorá by nereagovala na zmeny v systéme práva. Kým na jednej strane je možné reagovať na takéto zmeny správne zvolenou argumentáciou v rámci existujúceho systému základných zásad (napríklad využitím síce extenzívneho, ale stále akceptovateľného výkladu v intenciách tej-ktorej zásady), v každom jednom prípade to možné nie je. Takýmto príkladom je inkorporovanie pravej trestnej zodpovednosti právnických osôb do rámca trestného práva hmotného, resp. Trestného zákona. Na danom prípade sa prakticky ukázalo, že hoci predstavujú základné zásady celok rigidný, nie sú celkom nemenným. Prakticky ustálený výpočet základných zásad trestného práva hmotného bol uvedeným dotknutý dokonca v dvoch rovinách. Kým v súvislosti so zásadou paralelnej a nezávislej trestnej zodpovednosti fyzickej osoby a právnickej osoby za ten istý skutok dochádza k modifikovaniu zásady individuálnej trestnej zodpovednosti (nie však k jej prelomeniu, pretože zostala súčasťou výpočtu základných zásad, hoci v modifikovanej podobe),⁴ na strane druhej môžeme hovoriť o rozšírení výpočtu o nové zásady pričítania trestného činu právnickej osobe a prechodu trestnoprávnej zodpovednosti na právneho nástupcu právnickej osoby.⁵ O vlastnom rozšírení predmetného výpočtu by sme mali hovoriť prakticky len v súvislosti s druhou z uvedených zásad (vo vzťahu k prechodu trestnoprávnej zodpovednosti), lebo zásada pričítateľnosti trestného činu právnickej osobe je vo vlastnej podstate tiež skôr modifikáciou jednej zo základných zásad trestného práva hmotného, zásady zodpovednosti za zavinenie (presnejšie jej kvantitatívnej, ako aj kvalitatívnej modifikácie).⁶ Vo vzťahu k uvedeným zásahom do konštantného výpočtu základných zásad je však potrebné uviesť dôležitý argument, a to, že ide o „*nutný dôsledok paralelnej funkčnosti trestnej zodpovednosti fyzických osôb a trestnej zodpovednosti právnických osôb*“.⁷ Preto uvedené predstavuje podľa nášho názoru zásah systémový a nevyhnutný, nie však svojvoľnú zmenu nazerania zákonodarcu na základné zásady trestného práva hmotného. Aj preto sme podotkli, že hoci ide o výpočet rigidný, nie je výpočtom nemenným, nemodifikovateľným. Je len otázkou, či z hľadiska trestnej politiky štátu prichádzajú do budúcnosti do úvahy také výzvy, v súvislosti s ktorými by

⁴ MENCEROVÁ, I. Zásada individuálnej trestnej zodpovednosti a trestná zodpovednosť právnických osôb. In: Trestná politika štátu a zodpovednosť právnických osôb [online], s. 113 – 117.

⁵ IVOR, J., P. POLÁK a J. ZÁHORA. Trestné právo hmotné I. Všeobecná časť, s. 32 – 33.

⁶ ČENTĚŠ, J. a J. LORKO, J. Trestná zodpovednosť právnickej osoby, založená na pričítaní trestného činu. [online].

⁷ ČENTĚŠ, odk. 6.

bolo potrebné zasahovať obdobným spôsobom do výpočtu základných zásad trestného práva hmotného. V súčasnej dobe prichádzajú do úvahy napríklad otázky spojené s potrebou budúceho postihu trestnoprávne relevantných zásahov prostriedkami umelej inteligencie, najmä s ohľadom na zásadu subjektívnej zodpovednosti, *ergo* zodpovednosti za zavinenie.

V zmysle nastoleného sa potom môžeme vrátiť k položenej otázke, či funkcie základných zásad trestného práva hmotného nejakým spôsobom implikujú potrebu pozitívneho zakotvenia. Domnievame sa, že nie, pretože zo základných funkcií predmetných zásad nijakým spôsobom nevyplýva ich naviazanosť na pozitívne vymedzenie (resp. na ich nefunkčnosť v prípade, ak pozitívna úprava absentuje), z iného uhla pohľadu však možno dodať, že napríklad z hľadiska aplikačného či interpretačného má inú právnu relevanciu na nepísanú zásadu trestného práva hmotného, ako na prípadné pozitívne vymedzenie tej-ktorej zásady trestného práva (pokiaľ by bola táto obsiahnutá vo všeobecne záväznom právnom predpise). Uvedené platí vo vzťahu k základným funkciám podľa nášho názoru na tom základe, že tak ako je to v prípade samotnej platnosti a použiteľnosti základných zásad trestného práva hmotného (s ohľadom na materiálne hľadisko), tak aj základné funkcie sú odvodené od obsahu týchto základných zásad. Domnievame sa, že prípadná odpoveď na otázku, či by si pozitívne zakotvenie základných zásad trestného práva hmotného do Trestného zákona vyžadovalo prehodnotenie teórie vzťahujúcej sa na základné funkcie zásad trestného práva, by nesporne záležala na spôsobe vymedzenia, k akému by pristúpil zákonodarca. Nemyslíme si však, že by došlo k modifikácii zásadnej, skôr len v súlade so zosúladením uvedených kategórií.

2 Pozitívne vymedzenie základných zásad trestného práva hmotného v Trestnom zákone, áno alebo nie?

Pozitívne zakotvenie akejkoľvek právnej kategórie, nie teda len v prípade otázky s ohľadom na zakotvenie základných zásad, bude vždy so sebou spájať (resp. istotne by malo) viacero otázok. Ide predovšetkým o otázky, ako by mala daná právna úprava vyzeráť, čomu všetkému by mala zodpovedať, aké medzinárodné štandardy by mala v sebe ponímať. Rovnako relevantná otázka je v tej rovine, aké bude mať predmetná úprava dopady v aplikačnej

praxi (hoci konkrétne nedostatky odhalí vždy až prax sama). Domnievame sa však, že osobitnú relevanciu má ešte jeden krok, ktorý všetkému uvedenému predchádza, a to je rozhodnutie, či vôbec pristúpiť k pozitívoprávnemu zakotveniu, či je takýto postup opodstatnený, či by mala vôbec právna úprava špecifické priame dopady na aplikačnú rovinu, ktoré nie sú bez pozitívoprávného zakotvenia konkrétneho inštitútu (napr. s ohľadom na prístup vedy trestného práva, resp. teoretickoprávne východiská) dosiahnuteľné.

Uvedené by sa malo brať na ohľad aj v prípade zamýšľania sa nad otázkou pozitívoprávného zakotvenia základných zásad trestného práva hmotného. Pokiaľ nahliadneme do relevantnej literatúry, autori sa s myšlienkou zakotvenia zásad trestného práva hmotného do Trestného zákona zaoberali, primárne v komparácii s tým, že v prípade zákona č. 301/2005 Z. z. Trestný poriadok v znení neskorších predpisov (ďalej len „Trestný poriadok“ alebo „TP“) zákonodarca pristúpil k zakotveniu základných zásad trestného konania súhrnne na jednom mieste v zmysle § 2 TP. Zákonodarca sa prakticky k uvedenému nikdy relevantne nevyjadril, čo pôsobí zrejme ešte viac problematicky.⁸ Zosilnený záujem na skúmaní problematiky základných zásad trestného práva hmotného je badateľný aj v prácach autorov, kde sme schopní badať prvé návrhy v súvislosti s legislatívnym zakotvením znenia jednotlivých zásad trestného práva hmotného.⁹ Na danom mieste si však dovoľíme uviesť, že v prípade daného návrhu rovnako absentuje zamyslenie sa nad dopadmi takéhoto zakotvenia (v plnej miere akceptujeme záujem autora vyjadriť možný legislatívny návrh základných zásad s ohľadom na otázky spojené s trestnou politikou štátu). Domnievame sa, že predmetom skúmania by nemalo byť automaticky len to, ako by malo legislatívne vymedzenie v konečnom dôsledku vyzerieť, ako by malo byť obsahovo koncipované, ale predovšetkým, či je takýto prístup (vo forme pozitívoprávného zakotvenia) racionálny, potrebný, osobitne s ohľadom na potreby aplikačnej praxe.

Na uvedené si dovoľíme nahliadnúť z dvoch línií nazerania. Na strane jednej je to línia nazerania prierezovo cez právny poriadok Slovenskej republiky. Základným argumentom je v prvom rade už uvedené, že Trestný poriadok na rozdiel od Trestného zákona obsahuje koncentrovaný výpočet základných

⁸ Riešenie uvedenej problematiky tak zostalo (ako v prípade iných inštitútov) plne na vede trestného práva. K poznávaniu a identifikovaniu zásad trestného práva hmotného dochádza potom prostredníctvom ich identifikácie v jednotlivých inštitútoch, ktorými predmetné zásady prežarujú, z ktorých zákonite vyplývajú.

⁹ STRÉMY, T., T. BALOGH a L. TURAY. Trestná politika v Slovenskej republike. Minulosť, súčasnosť, budúcnosť, s. 88 a nasl.

zásad trestného konania, a to v zmysle § 2. Je však potrebné dodať, že hoci zákonodarca k uvedenému pristúpil, myslíme si, že ani v tomto prípade nejde o vyčerpávajúci (taxatívny) výpočet zásad vzťahujúcich sa na trestné konanie, pretože niektoré zo zásad, ktoré sú vlastné pre trestné konanie, Trestný poriadok neobsahuje. Uvedené je spôsobené tým, že niektoré zo základných zásad majú svoj podklad v ústavnoprávnych, prípadne nadnárodných aktoch a v danom režime sú v podmienkach trestného práva procesného aj aplikované. Možno potom uviesť, že zákonodarca pristúpil k vymedzeniu základných zásad aj za predpokladu, že neupravil taxatívne všetky základné zásady trestného konania, a teda, že daný výpočet je rozšíriteľný.

V rámci nastolenej línie nahliadneme ešte do dvoch predpisov. V prvom prípade ide o zákon č. 160/2015 Z. z. Civilný sporový poriadok v znení neskorších predpisov (ďalej len „CSP“). Tento základný právny predpis rekodifikovaného civilného procesu upravuje základné princípy vzťahujúce sa na civilné konanie (v rámci 18 článkov). V podmienkach uvedeného procesnoprávneho predpisu pristúpil zákonodarca k vymedzeniu základných princípov mimo paragrafového znenia zákona, sám zákonodarca ich v rámci dôvodovej správy označil ako „*rámec výkladových pravidiel, v súlade s ktorými majú byť aplikované a interpretované právne normy Civilného sporového poriadku (ďalej len ‚CSP‘) a subsidiárne aj Civilného mimosporového poriadku (ďalej len ‚CMP‘) a Správneho súdneho poriadku (ďalej len ‚SSP‘). Základné princípy sú rovnocenné a ich poradie nevyjadruje ich dôležitosť.*“¹⁰ čím priamo vymedzil ich interpretačný a aplikačný význam (nesporne rešpektujúc funkciu poznávania práva). Základné princípy sú teda vnímané a poňaté ako interpretačné a výkladové pravidlá, ktoré nesporne ovplyvňovali prípravu daného kódexu ako celku, resp. ktoré sú reflektované v rámci jednotlivých inštitútov v normatívnom texte. Zákonodarca nedáva odpoveď na to, prečo nedošlo k zakotveniu predmetných základných princípov do normatívneho textu, domnievame sa však, že z hľadiska aplikačného to nepôsobí problematicky, najmä za predpokladu, že tieto princípy sú pretavené do konkrétnych inštitútov. Obdobná situácia je aj v súvislosti so základným právnym predpisom právneho odvetvia pracovného práva, so zákonom č. 311/2001 Z. z. Zákonník práce v znení neskorších predpisov (ďalej len „Zákonník práce“). Platí, že Zákonník práce predstavuje jeden z hmotnoprávnych predpisov, v rámci ktorého sú explicitne obsiahnuté základné zásady, opätovne mimo normatívneho textu v čl. 1 – 11. Dôvodová správa k Zákonníku práce uvá-

¹⁰ Dôvodová správa k zákonu č. 160/2015 Z. z. (Civilný sporový poriadok) [online].

dza základným zásadám toto: „V základných zásadách sú vyjadrené zásadné myšlienky, ktoré vyjadrujú základné princípy právnej úpravy pracovnoprávných vzťahov, v súlade s ktorými sa následne interpretuje a aplikuje pracovné právo.“¹¹ Okrem zistenia, že zákonodarca vníma základné zásady a základné princípy v danom kontexte zrejme v rovine synonymickej, je možné uviesť, že aj v danom prípade sú zásady vnímané ako základné prvky jednotnej interpretácie a aplikácie práva. Vo vzťahu k predmetným zásadám obsiahnutým v Zákonníku práce možno uviesť, že aj vzhľadom na svoje vymedzenie boli už niekoľkokrát predmetom novelizácií, rovnako došlo k rozšíreniu počtu článkov (pôvodne ich bolo desať). Aj na danom príklade je možné demonštrovať, že nemennosť nie je vo vzťahu k základným zásadám východiskovým kritériom, najmä teda za predpokladu, ak si to potreby právnej úpravy vyžadujú.

Druhou základnou líniou nahliadania je úroveň nadnárodná, a to prostredníctvom komparatívneho pohľadu na prístupy Českej republiky v súvislosti so základnými zásadami trestného práva hmotného v prípade rekodifikovaného zákona č. 40/2009 Sb., trestní zákoník v znení neskorších predpisov (ďalej len „trestní zákoník“ alebo „TrZ“). Platí, že trestní zákoník je účinný od 1. januára 2010, a teda, že Česká republika pristúpila k rekodifikácii kódexu trestného práva hmotného asi o štyri roky neskôr, ako je to v prípade Slovenskej republiky. V spojitosti so spoločným historicko-právnym náhľadom je preto zaujímavou paralelou nahliadnutie na to, ako k otázke pozitívnoprávneho zakotvenia základných zásad pristúpili v zmysle trestného zákoníka (resp. ako na požiadavky právnej vedy reagoval český zákonodarca). Vychádzajúc z normatívneho textu je možné konštatovať, že zákonodarca v rámci trestného zákoníka nepristúpil k zakotveniu základných zásad prostredníctvom koncentrácie v niektorom z úvodných ustanovení (resp. ani v žiadnom inom z ustanovení) všeobecnej časti zákona, na strane druhej, k otázke zakotvenia zásad pristúpil v porovnaní so Slovenskou republikou odlišne. Poukazujeme predovšetkým na ust. § 1 a § 12 TrZ, v rámci ktorých zákonodarca zakotvil tri zásady trestného práva hmotného, ktoré možno zaradiť medzi zásady základné, východiskové. Kým ust. § 1 upravuje zákaz retroaktivity, ust. § 12 upravuje v ods. 1 zásadu zákonnosti a v ods. 2 zásadu subsidiarity trestnej represie (pričom nejde len o pomenovanie prostredníctvom vedy trestného práva, zákonodarca priamo pomenoval uvedené ustanovenia ako „zásady“). Okrem zásad, ktoré zákonodarca vymedzil implicit-

¹¹ Dôvodová správa k zákonu č. 311/2001 Z. z. Zákonník práce [online].

ne (sem je potrebné zaradiť aj hmotnoprávnu líniu zásady *ne bis in idem*, a to v zmysle § 39 ods. 5 TrZ, v danom prípade však ide o zásadu, ktorá bola v danom rámci upravená už v predchádzajúcej účinnej právnej úprave; rovnako tak zásady upravujúce ukládanie trestov, ako v prípade Trestného zákona), sme, samozrejme, v rámci trestného zákoníka schopní identifikovať aj ďalšie zásady (implicitne), ako je to aj v prípade Trestného zákona (na myslí máme predovšetkým zásadu zodpovednosti za zavinenie, prípadne zásadu individuálnej trestnej zodpovednosti fyzickej osoby a právnickej osoby). Tieto zásady, či už explicitne alebo implicitne vyjadrené, sa následne premietajú v jednotlivých ustanoveniach a inštitútoch trestného zákoníka.¹²

Na základe uvedeného môžeme uviesť, že zákonodarca v Českej republike sa rozhodol pre čiastočné pozitívnoprávne zakotvenie zásad trestného práva hmotného, a to rozdelením do viacerých hláv osobitnej časti trestného zákoníka. Z hľadiska systematiky sú uvedené paragrafy, v ktorých sú spomenuté zásady obsiahnuté, zaradené na úvod prvej a druhej hlavy všeobecnej časti, prakticky predstavujú v rámci jednotlivých rubriek (pôsobnosť trestných zákonov a trestná zodpovednosť) vstup do normatívnej časti, resp. prezentujú východiskové idey, na ktorých sú predmetné ustanovenia vyskladané. Z hľadiska normatívneho znenia prakticky predstavujú konštantné východiská vedy trestného práva zjednodušené do prijateľnej normatívnej podoby. Domnievame sa, že z hľadiska aplikačného by mohla v danom prípade predstavovať problém snáď len zásada subsidiarity trestnej represie (vyjadrujúcej postavenie trestného práva ako prostriedku *ultima ratio*), a to s ohľadom na príliš všeobecné vyjadrenie, pokiaľ nahliadneme na to, ako problematicky je v podmienkach aplikačnej praxe vnímaná téza *ultima ratio* (najmä z dôvodu, že vytvára mnoho podotázok, ktoré normatívny text nerieši a z hľadiska prakticity a abstraktnosti právnej úpravy ani riešiť nemôže).

Domnievame sa, že česká právna úprava predstavuje na základe uvedeného vhodný predpoklad pre výskum takéhoto zakotvenia (ako krok predchádzajúci najvhodnejšiemu obsahovému nastaveniu inštitútov), resp. riešenia, najmä z hľadiska zamýšľaného pozitívnoprávneho vymedzenia základných zásad v Trestnom zákone.

¹² JELÍNEK, J. a kol. Trestní právo hmotné. Obecná část. Zvláštní část, s. 31.

3 K hmotnoprávnej línii zásady *ne bis in idem* – základné teoretické východiská (zásada zákazu dvojitého pričítania)

V osobitnej časti predkladaného príspevku sa zameriame na teoretické východiská hmotnoprávneho vyjadrenia zásady *ne bis in idem*, teda zásady zákazu dvojitého pričítania. Hoci je v podmienkach trestného práva vnímaná zásada *ne bis in idem* ako inštitút, ktorému je venovaný podstatný priestor, ako zásada, ktorá je nosná, v popredí je vnímaná jej procesnoprávna rovina, pričom jej hmotnoprávna podstata je prakticky, napriek pozitívnoprávnemu vyjadreniu v Trestnom zákone, pomerne v pozadí. V základnom vyjadrení zamedzuje uvedená zásada tomu, aby bol určitý znak determinantom konania páchatela relevantného z hľadiska Trestného zákona viac ako raz.

Pozitívnoprávne vymedzenie danej zásady je obsiahnuté v § 38 ods. 1 TZ,¹³ avšak bez vlastného pomenovania danej zásady, no v rámci rubriky systematicky zaradenej medzi zásady ukladania sankcií. V konečnom dôsledku je uvedená zásada niekde na hranici zásad spadajúcich do množiny zásad dotýkajúcich sa trestnej zodpovednosti a zásad dotýkajúcich sa ukladania sankcií, pretože má určitý význam pre obe načrtnuté kategórie.

Z hľadiska aplikačného má predmetná zásada skôr určovací charakter, a to vo vzťahu k riešeniu novej kolízie určitých okolností, či už v rámci základnej a kvalifikovanej skutkovej podstaty (prostredníctvom okolností podmieňujúcich použitie vyššej trestnej sadzby), alebo vo vzťahu uvedených ku všeobecným poľahčujúcim a priťažujúcim okolnostiam. Vo všeobecnosti platí, že zákonodarca správne predpokladá možnú kolíziu predmetných ustanovení a rovnako stanovuje akúsi formu kolíznej normy priamo v Trestnom zákone (hoci si dovoľíme dodať, že bez bližšej špecifikácie vedou trestného práva by bola v znení, ako je obsiahnutá v § 38 ods. 1 TZ nepoužiteľná). Platí, že zákaz dvojitého pričítania, ktorý je prakticky prejavom subsidiarity ustanovení v rámci Trestného zákona, určitej okolnosti sa týka ako okolnosti, ktorá je v neprospech páchatela, tak aj okolnosti, ktorá je v jeho prospech¹⁴ (teda napriek tomu, že by jej využitie bolo pre páchatela priaznivejšie).

¹³ Uvedené ustanovenie znie: „Na okolnosť, ktorá je zákonným znakom trestného činu, nemožno prihliadnuť ako na poľahčujúcu okolnosť, priťažujúcu okolnosť, okolnosť, ktorá podmieňuje uloženie trestu pod zákonom ustanovenú dolnú hranicu trestnej sadzby, alebo okolnosť, ktorá podmieňuje použitie vyššej trestnej sadzby.“

¹⁴ BURDA, E., J. ČENTÉŠ, J. KOLESÁR, J. ZÁHORA a kol. Trestný zákon všeobecná časť. Komentár 1. diel (§ 1 – 143), s. 30.

Z hľadiska využiteľnosti platí, že použiteľnosť daného ustanovenia je odlišná v porovnaní s dikciou, ktorú používa zákonodarca (pretože sa neuplatňuje subsidiarita v zmysle, ako je vymedzené zákonodarcom). V prvom rade je potrebné prihliadnuť na určitú okolnosť (napr. to, že bol trestný čin spáchaný vlámaním) ako na znak základnej skutkovej podstaty trestného činu, až následne ako na znak kvalifikovanej skutkovej podstaty trestného činu (hoci uvedená okolnosť je v rámci pozitívnoprávneho vymedzenia predmetného inštitútu obsiahnutá až na poslednom mieste). Až následne sa prihliadne na určitú okolnosť ako na všeobecne priťažujúcu alebo poľahčujúcu okolnosť. Zásada zákazu dvojitého pričítania sa rovnako uplatní vo vzťahu k okolnosti, ktorá podmieňuje uloženie trestu pod zákonom ustanovenú dolnú hranicu trestnej sadzby, teda vo vzťahu k inštitútu mimoriadneho zníženia trestu v zmysle § 39 TZ. Hoci by sa mohol zdať uvedený postup nanajvýš logický, v praxi sa spája s problémami, osobitne v prípadoch jednočinného súbehu.¹⁵

Na prax v spojitosti s jednočinným súbehom poukazujeme predovšetkým z toho uhla pohľadu, že hoci je zásada zákazu dvojitého pričítania vnímaná v pozitívnoprávnom ponímaní aj trestným zákoníkom,¹⁶ aplikačná prax je v daných prípadoch diametrálne odlišná (pričom podľa nášho názoru absenteje logický argument pre takéto odlišné vnímanie). Kým česká doktrína vníma zásadu zákazu dvojitého pričítania ako vodidlo vo vzťahu k jednej kvalifikácii skutku (pri „jednoduchej kvalifikácii“ ako jedného trestného činu), vo vzťahu k jednočinnému súbehu nie je aplikovaná,¹⁷ pokiaľ takýto postup nie je podmienený nejakou inou okolnosťou (čo však považujeme za vážne vnímanie vedou trestného práva, resp. ako „ponechanie si zadných dvierok“). V podmienkach Slovenskej republiky platí naopak opačný právny názor, čo je podmienené predovšetkým historickou tradíciou,¹⁸ rovnako potvrdzované aplikačnou praxou. Domnievame sa, že práve uvedené východisko je správnym poňatím zákazu dvojitého pričítania, pretože ak hovoríme o jednočinnom súbehu, t. j. ideálnej konkurencii, hovoríme o jednom skutku, jednom výnátku objektívnej reality vymedzenom konaním a následkom. Vychádzame z toho, že pokiaľ páchatel naplnil viacero skutkových podstát trestných činov, kde kritérium je primárne objekt ochrany, okolnosť, ktorá charaktéri-

¹⁵ R 116/2012 alebo R 11/2015.

¹⁶ Uvedené ust. § 39 odst. 5 TZ znie: „K okolnosti, ktorá je zákonným znakom trestného činu, včetně okolnosti, ktorá podmieňuje použití vyšší trestní sazby, nelze přihlídnout jako k okolnosti polehčující nebo přitěžující. K okolnosti odůvodňující mimořádné snížení trestu odnětí svobody nelze přihlídnout jako k okolnosti polehčující.“

¹⁷ ŠÁMAL, P. a kol. Trestní zákoník. Komentář. 1. díl (§ 1 – § 139), s. 528 – 529.

¹⁸ BREIER, Š. et al. Trestný zákon. Komentár, s. 150 – 151.

zuje jeho konanie, by mala byť páchatelovi na ujmu práve len raz (rovnako, ak by išlo o okolnosť v prospech páchatela).

Uvedené je však potrebné oddeliť prísne od koncepcie, ktorá nenaruša zásadu zákazu dvojitého pričítania, a to prípady, keď nahliadame na intenzitu, akou bol určitý znak páchatelom naplnený.¹⁹ Vo vlastnom ponímaní takáto okolnosť (resp. jej intenzita) nepodmieňuje kvalifikáciu skutku, ale v rámci určitej kvalifikácie vyjadruje závažnosť určitého konania. Rozdielna je preto situácia, keď páchatel v rámci kvalifikácie trestného činu krádeže v zmysle ust. § 212 ods. 2 TZ spôsobí škodu 3-tisíc eur a 25-tisíc eur. Hoci pôjde v oboch prípadoch o väčšiu škodu, v rámci ukladania sankcie (procesu individualizácie trestu) je potrebné prihliadnúť práve na intenzitu, ktorou páchatel určitý znak naplnil, to však neznamená, že by bolo na určitý znak prihliadnuté viacnásobne. Domnievame sa, resp. nemáme vedomosť o tom, že by uvedený koncept (akási subkategória zákazu dvojitého pričítania *sui generis*) predstavoval pre prax akékoľvek problémy.

Záver

Účelom predkladaného príspevku bolo v prvom rade upriamiť pozornosť na základné zásady trestného práva hmotného, resp. zvýrazniť ich význam z hľadiska tvorby práva, jeho poznania, avšak aj aplikačnej a interpretačnej línie.

Rovnako bolo záujmom autora vytvoriť podklad pre diskusiu o možnosti pozitívnoprávneho zakotvenia základných zásad trestného práva do Trestného zákona s tým úmyslom, aby nebola diskusia vedená len v tých intenciách, či má byť určitá zásada vyjadrená v zákone tak, alebo onak, ale primárne z toho uhla pohľadu, či bude pozitívnoprávne zakotvenie znamenať pozitívny krok vo vzťahu k napĺňaniu základných funkcií týchto zásad. Uvedené bolo predostreté primárne na príkladoch obsiahnutých v slovenskom právnom poriadku, resp. na prístupe zákonodarcu v Českej republike v podmienkach trestného zákoníka.

Domnievame sa, že pokiaľ máme do budúcnosti pristúpiť k uvedenému kroku, k tak významnému zásahu do koncepcie Trestného zákona (ktorý nebol vykonaný v rámci rekodifikácie Trestného zákona) je nevyhnutné, aby došlo k diskusii o všetkých alternatívach a všetkých krokoch, *ergo* aby nebolo

¹⁹ R 45/1972-I alebo R 10/1974.

pozitívnoprávne vymedzenie všetkých zásad vnímané ako jediné akceptovateľné riešenie.

V osobitnej časti sa autor zamerlal na základné teoretickoprávne východiská zásady *ne bis in idem* v hmotnoprávnom ponímaní, predovšetkým s ohľadom na rozpracovanie základných bodov uvedenej problematiky.

Literatúra

1. BREIER, Š. et al. *Trestný zákon. Komentár*. Bratislava: Osveta, 1964.
2. BURDA, E., J. ČENTĚŠ, J. KOLESÁR, J. ZÁHORA a kol. *Trestný zákon všeobecná časť. Komentár 1. diel (§ 1 – 143)*. Praha: C. H. Beck, 2010. ISBN 978-80-7400-324-0.
3. IVOR, J., P. POLÁK a J. ZÁHORA. *Trestné právo hmotné I. Všeobecná časť*. Bratislava: Wolters Kluwer, Iura Edition, 2016. ISBN 978-80-8168-509-5.
4. JELÍNEK, J. a kol. *Trestní právo hmotné. Obecná část. Zvláštní část. 7. aktualiz. a dopl. vyd.* Praha: Leges, 2019. ISBN 978-80-7502-380-3.
5. MENCEROVÁ, I., L. TOBIÁŠOVÁ, Y. TURAYOVÁ a kol. *Trestné právo hmotné. Všeobecná časť. 2. aktual. a repr. vyd.* Šamorín: Heuréka, 2015. ISBN 978-80-8175-011-5.
6. STRÉMY, T., T. BALOGH a L. TURAY. *Trestná politika v Slovenskej republike. Minulosť, súčasnosť, budúcnosť*. Bratislava: C. H. Beck, 2020. ISBN 978-80-89603-81-7.
7. ŠÁMAL, P. a kol. *Trestní zákoník. Komentář 1. díl (§ 1 – § 139)*. 2. vyd. Praha: C. H. Beck, 2012. ISBN 978-80-7400-428-5.

Elektronické zdroje

1. ČENTĚŠ, J. a J. LORKO. *Trestná zodpovednosť právnickej osoby, založená na pričítaní trestného činu* [online]. [cit. 2020-10-28]. Dostupné z: <https://www.epi.sk/odborny-clanok/Trestna-zodpovednost-pravnickej-osoby-zalozena-na-pricitani-trestneho-cinu.htm>
2. Dôvodová správa k zákonu č. 311/2001 Z. z. Zákonník práce [online]. [cit. 2020-10-29]. Dostupné z: <https://www.epi.sk/dovodova-sprava/Dovodova-sprava-k-zakonu-c-311-2001-Z-z.htm>
3. Dôvodová správa k zákonu č. 160/2015 Z. z. (Civilný sporový poriadok) [online]. [cit. 2020-10-29]. Dostupné z: <https://www.epi.sk/dovodova-sprava/dovodova-sprava-k-zakonu-c-160-2015-z-z.htm>
4. MENCEROVÁ, I. Zásada individuálnej trestnej zodpovednosti a trestná zodpovednosť právnických osôb. In: *Trestná politika štátu a zodpovednosť právnických osôb* [online]. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave, Právnická fakulta, 2013 [cit. 2020-10-28]. Dostupné z: https://www.flaw.uniba.sk/fileadmin/praf/Veda/Konferencie_a_podujatia/Session_of_Criminal_Law.pdf

Súdne rozhodnutia

1. R 45/1972-I.
2. R 10/1974.
3. R 116/2012.
4. R 11/2015.

Kontaktné údaje autora:

JUDr. Stanislav Mihálik, PhD.

stanislav.mihalik@flaw.uniba.sk

Univerzita Komenského v Bratislave, Právnická fakulta

Katedra trestného práva, kriminológie a kriminalistiky

Šafárikovo nám. č. 6

810 00 Bratislava

Slovenská republika

ZÁKLADNÍ ZÁSADY TRESTNÍHO PRÁVA HMOTNÉHO – JEJICH FUNKCE, SYSTEMATIKA A ÚSTAVNÍ DIMENZE

JUDr. Jiří Mulák, Ph.D.

Právnická fakulta Univerzity Karlovy

Anotácia

Předmětem tohoto příspěvku¹ jsou funkce a systematika zásad trestního práva hmotného, a to zejména v kontextu systému trestního práva hmotného i procesního. Východisko základních zásad trestního práva hmotného vyplývá totiž především z funkce trestního práva hmotného, kterou spatřuje ve funkci ochranné, preventivní, represivní a regulativní. Základní zásady hmotného trestního práva budou tak zasazeny též do systému právních zásad jako takových, jakož i vysvětleny v ústavněprávních souvislostech.

Klíčové slová:

funkce trestního práva, trestní zákoník, základní zásady trestního práva hmotného, zásada odpovědnosti za zavinění, zásada subsidiarity trestní represe, zásada zákonnosti (nullum crimen sine lege).

Summary

The article deals with the functions and systematics of the principles of substantive criminal law, especially in the context of the system of substantive and procedural criminal law. The starting point of the basic principles of substantive criminal law is fulfilled primarily from the function of substantive criminal law, which it lays down in a protective, preventive, repressive and regulatory function. The basic principles of substantive criminal law will thus also be embedded in the system of legal principles, such as those explained by the constitutional context.

Key words:

functions of criminal law, criminal code, basic principles of substantive criminal law, principle of liability for fault, principle of subsidiarity criminal repression, principle of legality (nullum crimen sine lege).

¹ Tento příspěvek je výstupem programu Progres „Q02 – Publicizace práva v evropském a mezinárodním srovnání“, řešeného na Právnické fakultě Univerzity Karlovy.

Úvod

Základní zásady trestního práva jsou určité právní principy, regulativní právní ideje, na kterých je založeno trestní právo hmotné, tj. na kterých je založena právní úprava podmínek trestní odpovědnosti a následků s jejich porušením spojených. Jsou projevem právně politického a právně filosofického přístupu k trestnímu právu. V důsledku své povahy tvoří základ, na kterém je postavena koncepce trestní odpovědnosti a systému sankcí ukládaných pachatelům trestných činů. Základní zásady trestního práva určují šíři a koncepci trestněprávní ochrany právních statků (tzv. objektů). Vycházejí z principu právního státu, který je základním ústavněprávním principem České republiky. Podle čl. 1 odst. 1 Ústavy je Česká republika demokratickým právním státem založeným na úctě k právům a svobodám člověka a občana, přičemž dle čl. 9 odst. 2 Ústavy ČR je změna podstatných náležitostí demokratického právního státu nepřijatelná, neboť dle čl. 9 odst. 3 Ústavy ČR ani výkladem právních norem nelze oprávnit odstranění nebo ohrožení základů demokratického státu.

1 Vztah základních zásad a funkcí trestního práva hmotného

1.1 Funkce trestního práva

V obecné rovině můžeme funkce práva charakterizovat jako zaměření právního řádu, jeho odvětví a norem na plnění předem vymezených úkolů. Mezi tyto úkoly řadíme regulaci chování jednotlivců ve společnosti, ale současně i regulaci chování společnosti vůči jednotlivci. Funkcí práva je tedy nejen úprava vzájemných práv a povinností fyzických a právnických osob v právních vztazích (relacích), nýbrž i úprava fungování státní moci (legislativní, exekutivní, justiční), jež může vykonávána pouze *secundum et intra legem*. Funkce trestního práva jsou dovozovány z koncepce demokratického právního státu, vycházejí zejména z vázanosti demokratického státu právem a z ochrany lidských práv a základních svobod, jakož i v návaznosti na to z postavení trestního práva v našem právním systému.²

² JELÍNEK, A. a kol. Trestní právo hmotné. Obecná část. Zvláštní část, s. 42 an.

Základním účelem trestního práva hmotného vyjádřeným v obecné rovině je ochrana nejdůležitějších právních statků (např. zájem společnosti, ústavní zřízení České republiky, práva a oprávněné zájmy fyzických a právnických osob). Recentní trestní právo lze tudíž spojovat s následujícími funkcemi – *ochrannou, preventivní, represivní a regulativní*.³

Můžeme říci, že ochranná funkce trestního práva je svým způsobem dominantní, neboť základní funkcí trestního práva je ochrana společnosti před kriminalitou, tj. ochrana před trestnými činy, za které lze považovat pouze činy vyššího stupně škodlivosti pro společnost (pro chráněné právní statky). Ochrana společnosti před kriminalitou se uplatňuje především prostřednictvím trestných činů, za které lze považovat toliko protiprávní činy, jež trestní zákoník označuje za trestné a jejichž znaky jsou uvedeny v tomto zákoně (§ 13 odst. 1 tr. zákoníku).⁴ Určitým nedostatkem právní úpravy *de lege lata* je skutečnost, že není *expressis verbis* vyjádřen účel trestního zákoníku,⁵ ani účel trestání.⁶ Tento trend můžeme označit jako poměrně paradoxní, neboť doktrína stále častěji inklinuje k tomu, že právní normy je nutné vykládat podle skutečného účelu (teleologický výklad) a smyslu (*arg. e ratione legis*),⁷ částečně na úkor ryze jazykového výkladu.⁸

Ochranná funkce se v rámci trestního práva vyskytuje ve dvou podobách, a to podle toho, ke kterému z účastníků trestněprávního vztahu působí.⁹ Na jedné straně trestní právo poskytuje fyzickým a právnickým osobám, ale i celé společnosti ochranu před nejzávažnějšími útoky osob na zájmy chráněné trestním zákoníkem, tedy zejména život, zdraví, osobní svobodu ma-

³ JELÍNEK, odk. 2, s. 24 an.

⁴ Jiný zákon v současné době nestanoví trestné činy, byť trestní odpovědnost mladistvých a sankce jim ukládané upravuje zákon č. 218/2003 Sb., o soudnictví ve věcech mládeže a trestní odpovědnost právnických osob a sankce jim ukládané upravuje zákon č. 418/2011 Sb., o trestní odpovědnosti právnických osob a řízení proti nim.

⁵ Předchozí trestní zákon vyjadřoval svůj účel v § 1: „Účelem trestního zákona je chránit zájmy společnosti, ústavní zřízení České republiky, práva a oprávněné zájmy fyzických a právnických osob.“

⁶ § 2 trestního zákona: „Prostředky k dosažení účelu trestního zákona jsou pohrůžka tresty, ukládání a výkon trestů a ochranná opatření“ a § 23 trestního zákona: „Účelem trestu je chránit společnost před pachateli trestných činů, zabránit odsouzenému v dalším páčení trestné činnosti a vychovat jej k tomu, aby vedl řádný život pracujícího člověka, a tím působit výchovně i na ostatní členy společnosti.“

⁷ WINTR, J. *Metody a zásady interpretace práva*, s. 123 an.

⁸ WINTR, odk. 7, s. 45 an.

⁹ JELÍNEK, odk. 2, s. 22–24;

PROVAZNÍK, J. *Trestněprávní poměr a trestněprocesní vztah ve světle ochrany základních práv – posun paradigmatu?* *Právník*. 2015, č. 3, s. 229–246.

jetek, atd., atp. Ochranná funkce trestního práva však současně i pachatele trestného činu, jemuž garantuje určitý standard chování (zacházení) ze strany státu (např. rámci vyšetřování, výkonu trestu) a touto cestou ho chrání před neproporcionální odvetou ze strany společnosti, příp. poškozeného. V relaci k pachateli má tedy trestní právo zcela primární – výlučnou povahu, protože podmínky trestní odpovědnosti fyzických osob jsou upraveny pouze normami trestního zákona. Vůči oběti trestného činu má pouze subsidiární charakter. Normy trestního práva se uplatní až v krajním případě, kdy ochrana poskytovaná právním vztahů selže (§ 12 odst. 2 tr. zákoníku).

Preventivní funkce sleduje ochranu společnosti předcházením a zamezováním trestné činnosti, jakož i činnosti jinak trestné. Rozlišujeme zde tzv. *individuální prevenci*, která je zaměřena ke konkrétnímu pachateli, a tzv. *generální prevenci*, která je zaměřena na ostatní potenciální pachatele trestných činů. Individuální prevence má skrze pozitivní i negativní metody výchovným způsobem působit na pachatele a *pro futuro* jej odradit od (dalšího) protiprávního jednání. Individuální prevenci tak můžeme považovat za hlavní nástroj generální prevence, jejímž posláním je odrazení dalších potenciálních delikventů od páčání trestné činnosti za současného motivování občanů k aktivní spolupráci s orgány činnými v trestním řízení při potírání kriminality.

S preventivní funkcí trestního práva úzce souvisí funkce represivní, která spočívá v individuálněrepresivním působení vůči pachateli trestného činu. Posláním individuální represe je zabránění pachateli prostřednictvím omezujících „sankcí“ (např. odnětím svobody) v páčání další trestné činnosti a zároveň na něj v rámci výkonu sankce výchovně působit a dosáhnout tak jeho konečné nápravy (zlepšení). Regulativní funkce, která navazuje na zásadu *nullum crimen sine lege*, spočívá v tom, že trestní právo co nejpřesněji vymezuje časovou, místní, věcnou a osobní působnost trestních zákonů,¹⁰ pozitivní i negativní¹¹ podmínky trestní odpovědnosti. Z hlediska sankcionování stanoví podmínky pro ukládání trestů a ochranných opatření (u dospělých pachatelů) a výchovných, ochranných a trestních opatření (u mladistvých pachatelů).

¹⁰ JELÍNEK, odk. 2, s. 66–94, s. 372–378.

¹¹ Negativní podmínky můžeme dělit na obecné (účinná lítost; promlčení trestního stíhání), a zvláštní (zánik trestnosti za přípravu a pokus; zánik trestnosti účastenství; smrt pachatele; milost ve formě tzv. abolice; zvláštní případy uvedené ve zvláštní části trestního zákoníku). Nejde o okolnosti vylučující protiprávnost (krajní nouze; nutná obrana; svolení poškozeného; přípustné riziko; oprávněné použití zbraně a další specifické – výkon dovolené či připázané činnosti, beztrestnost policejního agenta).

1.2 Funkce základních zásad

Základní zásady trestního práva hmotného, ale i procesního¹² představují východisko pro kognici (poznání), interpretaci, aplikaci a tvorbu trestněprávních norem (práva). Jako charakteristická funkce základních zásad trestního práva je v науce uváděna funkce poznávací (kognitivní), která umožňuje pochopit smysl, podstatu a cíle trestního práva jako celku, ale i jeho jednotlivých institutů (např. akcesorita účastenství). Umožňují lépe poznat a pochopit cíle, kterých má být aplikací trestněprávních norem dosaženo. V této souvislosti je vhodné poznamenat též pozitivní vliv základních zásad na utváření právního vědomí široké veřejnosti, neboť znalost a akceptace zásad trestního práva může působit jako důležitý antikriminogenní faktor. Otázkou ovšem je, do jaké míry občané bez právnického vzdělání znají základní zásady trestního práva. Podle mého názoru nebude právní vědomí (*de lege lata*) příliš rozšířeno, a to už proto, že trestní zákoník neobsahuje taxativně vymezený katalog („sumár“) zásad, jež zůstávají skryty v textu právních norem. Skutečnost, že v naší společnosti nedochází k páchání trestné činnosti v masovém měřítku, je dána spíš povahou morálních pravidel jako materiálních základů pozitivní právní úpravy.

Základní zásady trestního práva jsou důležitým interpretačním vodítkem při výkladu (interpretaci) zákona a jeho jednotlivých institutů, zejména při interpretaci sporných případů (*hard cases*). Výklad jednotlivých zásad musí směřovat k naplnění účelu trestního zákoníku a zákona o soudnictví ve věcech mládeže. S interpretačním významem základních zásad souvisí též význam aplikační, neboť slouží jako důležitá direktiva pro aplikaci na tzv. *hard cases*. Za předpokladu nerespektování základních zásad by mohlo dojít k deformaci některých ustanovení trestněprávních norem a následnému znevýhodnění některého z účastníků trestněprávního vztahu (stát – pachatel), tedy k narušení symetrie práv a povinností. Jako problematické se v tomto světě může jevit zejména použití analogie s odkazem na základní zásady. Dodejme, že takový postup je *per argumentum a contrario* přípustný pouze při respektování zásady zákazu analogie k tíži pachatele (*in malam partem*),¹³ neboť ta je projevem principu *nullum crimen sine lege stricta*. V oblasti legislativy (normotvorby) vytvářejí základní zásady určité mantinely pro čin-

¹² MULÁK, J. Základní zásady trestního řízení a právo na spravedlivý proces.

¹³ Analogie v trestním právu je zakázána pokud jde o rozšiřování podmínek trestní odpovědnosti, druh, výši a podmínky ukládání trestů a ochranných opatření. V trestním právu procesním je použití analogie obecně přípustné.

nost zákonodárce, neboť generálním požadavkem je, aby trestněprávní normy (např. trestní zákoník či trestní řád) byly založeny na určitých jednotných principech, na jednotném systému založeném na základních zásadách trestního práva a aby jednotlivé instituty z těchto zásad vycházely a respektovaly je. Zajišťují tak minimální obsahový standard trestněprávních norem, čímž mohou být garanty optimální ochrany jejich adresátů. Základní zásady by měly vést k relativní stabilitě (neměnnosti) trestněprávních norem (požadavek právní jistoty), aby nebyly dílčími novelizacemi přijímány instituty, které by byly v rozporu se základními zásadami, což se českému zákonodárci ne vždy povedlo.¹⁴

1.3 Vztah základních zásad a funkcí trestního práva hmotného

Význam základních zásad (obecně právních principů) spočívá v tom, že představují základ pro jakékoli právní odvětví, nejinak tomu je i v případě naší probírané problematiky – trestního práva hmotného. Základní zásady trestního práva hmotného působí v rámci jeho funkcí a zároveň vystupují jako limity těchto funkcí, přičemž jejich respektování je nezbytné pro účinné působení trestního práva ve společnosti. Níže se tedy blíže zaměřím na relaci jednotlivých funkcí a zásad trestního práva hmotného.

Trestní právo plní několik funkcí, přičemž prioritní postavení zaujímá funkce ochranná, jež velmi úzce souvisí se zásadou subsidiarity trestní represe. Trestní právo vzhledem ke svému subsidiárnímu, akcesorickému a fragmentárnímu charakteru v mnoha případech nepůsobí jako primární regulátor a korektiv vztahů ve společnosti, nýbrž nastupuje až v momentu, kdy jsou tyto relace narušeny nebo ohroženy vyšší intenzitou (závažněji) a ostatní právní odvětví jim již neposkytují dostatečně účinnou ochranu. Normy trestního práva tak nebudou uplatněny v případě, kdy jejich použití by bylo nadbytečné z důvodu efektivní ochrany dotčeného objektu normami jiných právních odvětví.

¹⁴ Podstatný zásah do systému základních zásad trestního práva hmotného znamenal přijetí zákona o trestní odpovědnosti právnických osob a řízení proti nim. V rovněž trestního práva procesního můžeme příkladmo upozornit na problematickou dohodu o vině a trestu, institut spolupracujícího obviněného. V této souvislosti by jistě byla problematická soukromá trestní žaloba (rozšíření obžalovací zásady; § 2 odst. 8 tr. řádu), zavedení formálního důkazního břemene státního zástupce (na úkor zásady materiální pravdy; § 2 odst. 5 tr. řádu) či expanze principu oportunity (na úkor zásady legality; § 2 odst. 3 tr. řádu).

S ochrannou funkcí trestního práva (zejména s její primární složkou) souvisí i další zásady zaměřené na ochranu pachatele. Jedná se o principy týkající se podmínek trestní odpovědnosti a ukládání a výkonu trestu (zásada zákazu analogie a retroaktivity k tíži pachatele a zásada zákazu dvojího přičítání či hodnocení). K regulativní funkci trestního práva se vztahují obecné principy *nullum crimen sine lege* a *nulla poena sine lege*, které se uplatňují skrze zákonné vymezení podmínek trestní odpovědnosti a ukládání a výkonu trestu a přispívají tak k zachování právní jistoty adresátů právních norem. Nelze však opomenout ani souvislost těchto zásad s primární ochrannou funkcí, neboť jejich hlavní úlohou je ochrana pachatele před arbitrárností, tedy porušením *nullum crimen/nulla poena sine lege*.

Funkce preventivní a represivní jsou ohraničeny působením zásady humanity a přiměřenosti, které ovlivňují charakter působení obou těchto funkcí. Mezi zásady, které úzce souvisí s těmito funkcemi, můžeme zařadit i princip personality trestu, který vyjadřuje požadavek, aby sankce za konkrétní delikt postihla pouze osobu pachatele a nikoli jeho okolí.

2 Systém třídění základních zásad

Zásady trestního práva hmotného vytvářejí poměrně komplikovaný systém, který lze klasifikovat dle rozličných kritérií. Kratochvíl rozeznává třídění základní a odvozené. Dle základní klasifikace se jednotlivé zásady dělí na tři skupiny – zásady obecné, zvláštní a specifické. Odvozené třídění základních zásad se dle autora týká výlučně zásad zvláštních a specifických, které se dále člení podle toho, zda jsou uplatňovány společně při posuzování viny a trestu, nebo samostatně jen u viny nebo pouze u trestu.

Zásady *obecné* představují požadavky, které jsou společné pro celý systém právního řádu, přičemž se jedná o ústavně podmíněné principy zajišťující ochranu nejvýznamnějších celospolečenských zájmů, zejména pak lidských práv a základních svobod. V konkrétní podobě jde o zásadu demokratismu, humanismu, rovnosti, zákonnosti, proporcionality a vyrovnanosti zájmů individuálních a zájmů celku. I zásady *zvláštní* (meziodvětvové), byť nejsou společné pro celý právní řád, mají značný význam. Členit je můžeme do dvou skupin. Do první skupiny spadají zásady, jejichž význam přesahuje do několika právních odvětví. Konkrétně půjde např. o princip *ne bis in idem*, který je charakteristický nejen pro trestní právo hmotné a procesní, ale i pro právo civilní nebo správní. Druhá skupina je pak tvořena zásada-

mi, které představují zvláštní projev některé z obecných zásad v konkrétním právním odvětví. Například obecná zásada zákonnosti nachází v trestním právu vyjádření *nullum crimen sine lege, nulla poena sine lege* (v rovině trestního práva hmotného), *nullus processus criminalis sine lege* (v rovině trestního práva procesního; § 2 odst. 1 tr. řádu). Obdobným způsobem se zásady humanismu a přiměřenosti odrážejí v požadavcích humánnosti a adekvátnosti trestu. Konečně zásady *specifické*, čili výlučně odvětvové, jsou charakteristické pro určité právní odvětví nebo jeho subsystém, v našem případě tedy trestní právo hmotné. Třídí se na principy absolutně specifické, které jsou vyjádřené pouze v trestním právu hmotném (např. zásada akcesority účastenství v užším smyslu). Jiné zásady jsou naproti tomu specifické pouze relativně, protože se v určitých modifikacích vyskytují i v jiných právních odvětvích. Souhrnně řečeno, jedná se o určitou modifikaci výše zmíněných principů meziodvětvových.

Jelínek k základním zásadám trestního práva hmotného řadí: (i) zásadu *nullum crimen sine lege/nulla poena sine lege*; (ii) zásadu subsidiarity trestní represe; (iii) zásadu humanismu; (iv) zásadu odpovědnosti za zavinění; (v) zásadu individuální trestní odpovědnosti fyzických osob za spáchaný trestný čin a zásadu souběžné nezávislé trestní odpovědnosti fyzických a právnických osob; (vi) u trestní odpovědnosti právnických osob zásadu přechodu trestní odpovědnosti na právního nástupce.¹⁵

2.1 Ústavně podmíněné zásady trestního práva hmotného

2.1.1 Zásada zachování právní jistoty

Prioritním úkolem právního řádu je regulace společenských vztahů a vzájemných interakcí skrze obecně závazná pravidla chování, která by měla být pokud možno stabilní. Právo tímto způsobem poskytuje svým adresátům jakýsi návod, jak se ve společnosti mají chovat, a zároveň garantuje nepřipustnost jakéhokoli postihu ze strany státních orgánů (zákaz svévole)¹⁶ v případě jednání v souladu s právem. Právní jistotu¹⁷ můžeme spolu s váza-

¹⁵ JELÍNEK, odk. 2, s. 28 an.

¹⁶ Nález Ústavního soudu České republiky sp. zn. III. ÚS 980/13, ze dne 19. 6. 2014, bod 29.

¹⁷ TOMOSZEK, M. Podstatné náležitosti demokratického právního státu, s. 82 an.

ností státní moci právem¹⁸ a principem výhrady zákona¹⁹ označit za formální prvky demokratického právního státu.²⁰ Zásada právní jistoty je tvořena několika prvky, které byly již naukou nebo rozhodovací činností Ústavního soudu bezpečně identifikovány. Konkrétně se jedná o (i) předvídatelnost práva (zákona);²¹ (ii) předvídatelnost soudního rozhodování;²² (iii) srozumitelnost a vnitřní nerozpornost individuálních i normativních právních aktů;²³ (iv) určitost, jasnost, přehlednost, jednoznačnost, jazyková a stylistická bezvadnost zákona;²⁴ (v) trvalost a stabilita práva;²⁵ (vi) zákaz přímé retroaktivity;²⁶ (vii) ochrana nabytých práv;²⁷ (viii) ochrana dobré víry;²⁸ (ix) princip legality;²⁹ (x) *nullum crimen sine lege*;³⁰ (xi) presumpce správnosti aktů orgánů veřejné moci;³¹ (xii) řádnost vyhlášení právních předpisů.³² Zásada zachování právní jistoty prozařuje do všech právních odvětví, má tak úzký vztah zejména k obecným principům zákonitosti (*nullum crimen sine lege*) a humanismu. Její význam pro trestní právo je nepřehlédnutelný už z toho důvodu, že trestněprávní normy se dotýkají ochrany nejvýznamnějších celo-

¹⁸ Princip vázanosti státní moci zákonem je představován především prvkem enumerativnosti veřejnoprávních pretenzí – náleží Ústavního soudu České republiky sp. zn. IV. ÚS 1122/09, ze dne 20. 10. 2010, bod 15.

¹⁹ Princip výhrady zákona je tvořen třemi prvky – subprincipy (1. omezení základních práv jen zákonem – náleží Ústavního soudu České republiky sp. zn. III. ÚS 916/13, ze dne 17. 2. 2015, bod 17; 2. ukládání povinností jen zákonem – náleží Ústavního soudu sp. zn. Pl. ÚS 23/02, ze dne 30. 6. 2004, část VII a 3. zákaz stíhání nebo zbavení osobní svobody jinak, než z důvodů a způsobem, který stanoví zákon – náleží Ústavního soudu sp. zn. III. ÚS 597/99, ze dne 22. 6. 2000.

²⁰ Vedle formálních prvků nalezneme též materiální, organizační (procesní) a hodnotové prvky. TOMOSZEK, odk. 17, s. 75–78.

²¹ Náleží Ústavního soudu České republiky sp. zn. II. ÚS 3764/12, ze dne 13. 5. 2014, bod 23 či náleží Ústavního soudu České republiky sp. zn. Pl. ÚS 1/14, ze dne 31. 3. 2015, bod 62.

²² Náleží Ústavního soudu České republiky sp. zn. II. ÚS 1219/14, ze dne 7. 10. 2010, část III či náleží Ústavního soudu České republiky sp. zn. II. ÚS 3764/12, ze dne 13. 5. 2014, bod 24.

²³ Náleží Ústavního soudu České republiky sp. zn. IV. ÚS 38/06, ze dne 19. 6. 2006, část IV či náleží Ústavního soudu České republiky sp. zn. II. ÚS 2560/13, ze dne 20. 5. 2014, bod 28.

²⁴ Náleží Ústavního soudu České republiky sp. zn. Pl. ÚS 22/13, ze dne 12. 11. 2013.

²⁵ Náleží Ústavního soudu České republiky sp. zn. II. ÚS 3764/12, ze dne 13. 5. 2014, bod 23.

²⁶ Náleží Ústavního soudu České republiky sp. zn. I. ÚS 3849/11, ze dne 12. 8. 2014, bod 28.

²⁷ Náleží Ústavního soudu České republiky sp. zn. I. ÚS 1560/07, ze dne 28. 2. 2008, část V.

²⁸ Náleží Ústavního soudu České republiky sp. zn. IV. ÚS 42/09, ze dne 29. 12. 2009, bod 20.

²⁹ Náleží Ústavního soudu České republiky sp. zn. IV. ÚS 822/11, ze dne 23. 4. 2013, bod 24.

³⁰ Náleží Ústavního soudu České republiky sp. zn. III. ÚS 487/07, ze dne 23. 10. 2008, část IV.

³¹ Náleží Ústavního soudu České republiky sp. zn. IV. ÚS 42/09, ze dne 29. 12. 2009, bod 20.

³² Náleží Ústavního soudu České republiky sp. zn. I. ÚS 420/09, ze dne 3. 6. 2009, bod 25.

společenských i individuálních zájmů a jejich uplatnění může vést k výraznému omezení lidských práv a svobod. Ustanovení trestněprávních norem musí proto obsahovat přesné vymezení trestných činů, podmínek trestní odpovědnosti a způsobu ukládání trestněprávních sankcí a výkonu těchto sankcí (*nullum crimen sine lege certa*).

2.1.2 Zásada humanismu a přiměřenosti

Zásada humanismu spolu se zásadou demokratismu představují nejvýznamnější obecné principy, na nichž je založeno fungování právního státu.³³ Tuto zásadu můžeme chápat v širším (*in largo sensu*) nebo užším smyslu (*in stricto sensu*).³⁴ V širším smyslu má tato zásada svůj odraz v povaze zájmů, které trestní právo chrání. Trestní právo pak chrání demokratické a humanitní hodnoty společnosti (život, zdraví, důstojnost člověka, zájem žít v míru, atd.). Zásada humanismu je vyjádřena i tím, že trestní právo také přiměřeně chrání oběti trestné činnosti.³⁵ V užším smyslu je zásada humanismu vyjádřena v požadavku na ukládání a výkon trestních sankcí. Represe prostředky trestního práva by měla být rozumná, lidská a antidiskriminační. Trestní sankce se ukládají a vykonávají v souladu s touto zásadou a respektováním lidské důstojnosti. Listina ve svém čl. 6 odst. 2 zakotvuje právo na život, přičemž současně s tím uvádí, že lidský život je hoden ochrany již před narozením. Článek 6 odst. 3 Listiny nepřipouští uložení trestu smrti. Podle čl. 7 odst. 2 Listiny nikdo nemůže být mučen, ani podroben krutému, nelidskému zacházení nebo ponižujícímu zacházení nebo trestu. Z uvedeného ustanovení ústavního pořádku vychází jednak § 37 odst. 2 tr. zákoníku, podle kterého výkonem trestní sankce nesmí být ponížena lidská důstojnost, a obdobně též § 24 odst. 2 ZSM, podle kterého výkonem trestního opatření nesmí být ponížena lidská důstojnost. Zásadu humanismu *stricto sensu* je však nutné chápat a realizovat jako zásadu trestních sankcí, jakož i jejich přiměřenosti.³⁶

Význam zásady přiměřenosti (proporcionality) je nezpochybnitelný. Uvedená zásada je zastoupena ve všech právních odvětvích a zaměřuje se pře-

³³ Vychází z čl. 5 Ústavy ČR, který upravuje mírové fungování politického systému prostřednictvím svobodné soutěže politických stran odmítajících násilí.

³⁴ JELÍNEK, odk. 2, s. 37.

KRATOCHVÍL, V. Trestní právo hmotné, s. 25.

³⁵ JELÍNEK, J. a kol. Zákon o obětech trestných činů. Komentář s judikaturou, s. 25 an.

³⁶ ALEXY, R. Lidská důstojnost a princip proporcionality. Právník. 2015, č. 11, s. 867–878.

devším na ochranu základních práv a svobod.³⁷ Nepřímo je vyjádřena v čl. 4 odst. 4 Listiny, jehož účelem je zabránění případné deformaci ústavně zakotvených práv a svobod skrze omezující ustanovení norem nižší právní síly, které je v zásadě přípustné, avšak pouze a v míře zcela nezbytné pro dosažení účelu aplikované zákonné normy. Jinými slovy nepřípustnost zásahu do esenciálního obsahu základních práv a svobod.³⁸ Jareborg tvrdí, že je třeba princip proporcionality uchopit ve dvou rovinách (retrospektivní, prospektivní). Prvá rovina vyjadřuje relaci mezi závažností trestného činu a přísností trestu. Princip proporcionality je porušen jak v případě uložení nepřiměřeně přísného trestu, tak i tehdy, je-li nepřiměřeně mírný. V druhé rovině jde podle autora o vztah mezi prostředky a cíli. Princip je tak porušen, pokud jsou prostředky nepřiměřeně přísné, rušivé nebo nákladné v porovnání s cílem, který má být dosažen. Podle autora nejde přímo o ústavní princip, ale na ústavní rovině se promítá v legitimitě trestního práva.³⁹

Obecný princip proporcionality je v oblasti trestního práva hmotného⁴⁰ konkretizován požadavkem adekvátnosti trestu,⁴¹ přičemž adekvátnost je určována jeho účelem. Účelem trestu je pak ochrana společnosti před pachatelem trestných činů, kterým pak (jako odsouzeným) má být výkonem trestu zabráněno v dalším páchání trestné činnosti⁴² při současně výchově k vedení řádného života a generálně preventivním působením na celou společnost. Adekvátní trest pak musí naznačený účel naplňovat s přihlédnutím k povaze a závažnosti spáchaného trestného činu, poměrům pachatele i k právem chráněným zájmům poškozených (§ 38, § 39 tr. zákoníku). Po zvážení těchto kritérií určí soud trest co do druhu a výměry, příp. způsobu výkonu.⁴³ Z uvedeného lze tak usoudit, že princip proporcionality trestu zaručuje nejen ochranu společnosti, nýbrž i ochranu pachatele před nepřiměřeně přísnou represí.

³⁷ ONDŘEJEK, P. Princip proporcionality a jeho role při interpretaci základních práv a svobod.

³⁸ TOMOSZEK, M. Esenciální obsah základních práv jako součást podstatných náležitostí demokratického právního státu. *Jurisprudence*. 2015, č. 2, s. 3–15.

³⁹ JAREBORG, N. Criminalization as Last Resort (ultima ratio). *Ohio State Journal of Criminal Law*. 2005, 2, s. 521–523.

⁴⁰ V rovině trestního práva procesního půjde především o zásadu přiměřenosti (§ 2 odst. 4 věta druhá tr. řádu).

⁴¹ Srov. Nález Ústavního soudu České republiky sp. zn. III. ÚS 1250/12, ze dne 13. 11. 2012.

⁴² JELÍNEK, odk. 2, s. 391 – Jelínek hovoří o tzv. zábranném účinku trestu.

⁴³ V literatuře se v této souvislosti hovoří o tzv. soudní individualizaci trestní odpovědnosti, na kterou navazuje individualizace penitenciární, která spočívá ve vhodném výchovném působení na odsouzeného ve výkonu trestu.

2.1.3 Zásada odpovědnosti vůči celku

Fungování každého demokratického právního státu (čl. 1 odst. 1 Ústavy ČR) je zaměřeno na ochranu základních práv a svobod občanů, ať už půjde o úctu státní moci k základním právům a svobodám jednotlivce,⁴⁴ respekt k osobní svobodě,⁴⁵ existenci soudní ochrany práv,⁴⁶ soudní přezkum zásahů do základních práv,⁴⁷ či obecně o spravedlivý proces,⁴⁸ nebo jeho složky (zejména presumpci nevinny,⁴⁹ *nemo tenetur se ipsum accusare*,⁵⁰ přiměřenou délku soudního řízení⁵¹). Z tohoto důvodu veškerá činnost státních orgánů musí vycházet z postulátu, že stát existuje pro blaho svých občanů a nikoli opačně. Nemůžeme však pominout, na straně druhé, povinnosti občanů vůči celku (státu, resp. ostatním občanům). Opačný postup by vedl k rychlé deformaci – zhroucení státu. Hovoříme tak o koncepci vyrovnanosti individuálních a obecných (celospolečenských) zájmů.

Respektování individuálních zájmů občanů a jejich základních práv je zakotveno v preambuli a v čl. 1 Ústavy ČR. Zmíněná ustanovení akcentují i existenci určitých povinností občanů vůči druhým a zodpovědnost vůči celku. Prvořadým úkolem českého právního řádu je tedy ochrana práv a svobod jednotlivce při současném respektování obecných zájmů celku. Uvedené můžeme demonstrovat na trestněprávním vztahu. Tento vztah vzniká na základě spáchání trestného činu, a to mezi státem (orgánem činným v trestním řízení) a pachatelem. Obsahem tohoto vztahu jsou na straně jedné oprávnění, resp. povinnost státu uložit pachateli trestní sankce (tresty a ochranná opatření) nebo v případě mladistvých trestní, výchovná či ochranná opatření, jakož i povinnost pachatele se jim podrobit. Na straně druhé jde o oprávnění pachatele žádat, aby jeho čin i jeho osoba byly posuzovány výlučně podle tr. zákoníku (ZSM, ZTOPO). Tento vztah, který má hmotněprávní charakter, je realizován v rámci trestněprocesního vztahu. Trestněprocesní vztah vzniká na základě usnesení o zahájení trestního stíhání (obviněním z určité-

⁴⁴ Nález Ústavního soudu České republiky sp. zn. II. ÚS 3764/12, ze dne 13. 5. 2014, bod 23.

⁴⁵ Nález Ústavního soudu České republiky sp. zn. III. ÚS 916/13, ze dne 17. 2. 2015, bod 27.

⁴⁶ Nález Ústavního soudu České republiky sp. zn. II. ÚS 2296/14, ze dne 14. 4. 2015, bod 18; nález Ústavního soudu České republiky sp. zn. Pl. ÚS 26/11, ze dne 7. 4. 2011, bod 23.

⁴⁷ Nález Ústavního soudu České republiky sp. zn. Pl. ÚS 9/14, ze dne 16. 12. 2014, bod 40.

⁴⁸ Usnesení Ústavního soud České republiky sp. zn. III. ÚS 3707/14, ze dne 26. 3. 2015, bod 17.

⁴⁹ Nález Ústavního soudu České republiky sp. zn. I. ÚS 2726/14, ze dne 1. 4. 2015, bod 51.

⁵⁰ Nález Ústavního soudu České republiky sp. zn. I. ÚS 1849/08, ze dne 18. 2. 2010, bod 23.

⁵¹ Nález Ústavního soudu České republiky sp. zn. II. ÚS 284/04, ze dne 31. 8. 2004.

ho skutku; § 160 tr. řádu), a to mezi orgánem činným v trestním řízení (§ 12 odst. 1 tr. řádu) a osobou, proti které se řízení vede. Obsahem tohoto vztahu jsou pak vzájemná práva a povinnosti. Na straně jedné jde o právo a povinnost orgánů činných v trestním řízení provádět trestní řízení (§ 2 odst. 4 tr. řádu) a užít proti obviněnému dle potřeby ve světle zásady přiměřenosti (§ 2 odst. 4 věta druhá tr. řádu) přípustná opatření (zajištění)⁵² a jednak povinnost obviněného se těmto opatřením podrobit. Na straně druhé jde o oprávnění obviněného, aby byl stíhán jen zákonným způsobem a ze zákonných důvodů (§ 2 odst. 1 tr. řádu, čl. 8 odst. 2 Listiny), a aby mohl uplatnit všechny zákonné prostředky a způsoby obhajoby.

2.1.4 Zásada *nullum crimen sine lege*

Zásada *nullum crimen sine lege, nulla poena sine lege* (žádný trestný čin bez zákona, žádný trest bez zákona),⁵³ někdy zkratkovitě označovaná jako zásada zákonnosti, představuje jednu z nejvýznamnějších ústavně podmíněných zásad trestního práva hmotného. Předmětná zásada je definována v čl. 4 odst. 1 Listiny základních práv a svobod, v němž je stanoveno, že povinnosti mohou být ukládány toliko na základě zákona a v jeho mezích a jen při zachování základních práv a svobod. Zásada *nullum crimen sine lege* je pravidlem ústavněprávní úrovně. Vedle úpravy v EÚLP ji nalezneme v čl. 39 Listiny, podle kterého „jen zákon stanoví, které jednání je trestným činem a jaký trest, jakož i jiné újmy na právech nebo na majetku, lze za jeho spáchání uložit“, a čl. 40 odst. 6 Listiny, podle kterého se „trestnost činu posuzuje a trest ukládá podle zákona účinného v době, kdy byl trestný čin spáchán. Pozdější zákon se použije, jestliže je to pro pachatele výhodnější.“

Příkaz *nullum crimen sine lege, nulla poena sine lege* nutno chápat jako provedení zásady právní jistoty, zákazu libovůle a rovnosti před zákonem v oblasti trestního práva. Článek 7 EÚLP musí být vykládán a aplikován tak, aby byla zajištěna účinná ochrana proti svévolnému stíhání, odsouzení a trestu.⁵⁴ ESLP se věnuje zásadě *nullum crimen*, a to v míře plně odpovídající faktu jejího přímého zakotvení.⁵⁵ Rozhodovací činnost Ústavního soudu ČR ve vzta-

⁵² JELÍNEK, J. a kol. Trestní právo procesní, s. 315 an.

⁵³ Nejedná se o zásadu římského práva. Autorství bývá připisováno Feuerbachovi.

⁵⁴ Rozhodnutí ESLP ve věci C. R. proti Spojenému království, ze dne 22. 11. 1995, stížnost č. 20190/92, bod 32.

⁵⁵ KMEC, J., D. KOSAŘ, J. KRATOCHVÍL a M. BOBEK. Evropská úmluva o lidských právech. Komentář, s. 838–863.

hu k čl. 39 Listiny⁵⁶ je silně inspirována rozhodnutími ESLP.⁵⁷ Právní normu nelze podle ESLP považovat za „zákon“ ve smyslu EÚLP, pokud není formulována dostatečně přesně tak, aby adresátům umožňovala řídit podle ní své chování (předvídat, a to v míře, jaká je za daných okolností přiměřená, možné následky určitého chování). Mnohé zákony jsou proto nevyhnutelně formulovány pomocí pojmů, které jsou ve větší či menší míře neurčité a jejichž interpretace a aplikace jsou otázkou praxe. Míra předvídatelnosti je značně závislá na obsahu příslušného předpisu, zamýšlené oblasti jeho působnosti a počtu a postavení osob, jimž je adresován. Zákon může splňovat požadavek předvídatelnosti i tehdy, je-li dotyčná osoba nucena vyhledat právní pomoc, aby v míře přiměřené okolnostem posoudila možné důsledky svého jednání. To platí zejména pro osoby provozující vysoce odbornou činnost, které jsou zvyklé, že při výkonu svého povolání musí postupovat se zvýšenou obezřetností. Lze od nich proto očekávat, že posouzení rizik, která s sebou tato činnost nese, budou věnovat zvláštní pozornost. Judikatura ESLP se v souvislosti se zásadou *nullum crimen* věnuje i otázce zákazu neprospěchové retroaktivity, díky časové dimenzi čl. 7 odst. 1 EÚLP („*Nikdo nesmí být odsouzen za jednání nebo opomenutí, které v době, kdy bylo spácháno, nebylo podle vnitrostátního nebo mezinárodního práva trestným činem. Rovněž nesmí být uložen trest přísnější, než jaký bylo možno uložit v době spáchání trestného činu.*“). Principy vztahené k oběma zásadám se tak v judikatuře ESLP prolínají. V České republice otázku retroaktivity řeší čl. 40 odst. 6 Listiny.

Z ústavního hlediska je třeba čl. 39 Listiny vidět v širších souvislostech očekávání založených na zákonu, neboť jak říká Rawls, „*jsou-li nejisté hranice legitimních očekávání založených na zákonu, je nejistá i svoboda*“.⁵⁸ Pravidla demokratického právního státu vyžadují, aby vina pachatele byla autoritativně konstatována jen ohledně takového jednání, o němž mohl pachatel v době, kdy se ho dopouštěl, důvodně předpokládat, že jde o jednání trestné, a to s ohledem na obsah tehdy účinného trestního zákona, nebo tam, kde je to třeba, s ohledem na ustálenou a obecně dostupnou judikaturu obecných soudů. Ústavní soud na tomto podkladě rozvinul doktrínu, která dává základ

ČAPEK, J. Evropská úmluva o ochraně lidských práv a základních svobod. Komentář s judikaturou, s. 277 – 278.

⁵⁶ WAGNEROVÁ, E. a kol. Listina základních práv a svobod. Komentář, s. 804.

⁵⁷ Rozhodnutí ESLP ve věci Kokkinakis proti Řecku, ze dne 25. 5. 1993, stížnost č. 14307/88, bod 52; rozhodnutí ESLP ve věci Cantoni proti Francii, ze dne 15. 11. 1996, č. 17862/91, bod 31.

⁵⁸ RAWLS, J. Teorie spravedlnosti, s. 145.

souvislosti čl. 39 Listiny, čl. 4 odst. 4 Listiny a čl. 1 odst. 1 Ústavy ČR, z nichž vyplývá ústavněprávní pojetí trestního práva jako „*ultima ratio*“, který by neměl být nasazován tam, kde je možno věc řešit soukromoprávními prostředky, a kde se stíhaná osoba mohla důvodně domnívat, že jedná po právu.⁵⁹ Kvalifikace jednání jako trestného by z hlediska čl. 39 neměla být v rozporu s úsudkem zdravého rozumu do té míry, že práva dbalý občan bude trestněprávně stíhán pro porušení primární povinnosti, u níž si nemůže být objektivně vědom, že takové porušení může odůvodnit trestní stíhání.⁶⁰

Jednotlivé složky v zákoně vymezené skutkové podstaty trestného činu musí být z hlediska čl. 39 Listiny dostatečně určité, jinak je vytvářena neakceptovatelná nejistota. Vágní neurčitost lze chápat jako relikv starých vrchnostenských režimů, které si v určitých otázkách zpravidla ponechávaly k volné dispozici mlhavé formulace, jež umožňovaly podle potřeb interpretaci dle libosti.⁶¹ Ústavní soud ČR připustil, že skutková podstata trestného činu může být zpřesněna judikaturou, aniž by došlo k porušení Listiny.⁶² Trestní politika je věcí státu a nesystemovost, „účelovost, či nevhodná formulace nezakládají protiústavnost.“⁶³

Článek 39 Listiny je relevantní i při posuzování aplikační praxe, která v konkrétním případě posuzuje, zda uplatnění skutkové podstaty trestného činu neeliminuje jiné ústavně zaručené právo.⁶⁴ V souladu se zásadou *nulum crimen* jsou z ústavního hlediska konformní jen takové interpretační a aplikační postupy, které respektují všechny relevantní ústavní principy vážící se k těmto postupům uvádějícím v život pojem „zákon“. Ústavní soud k interpretaci a aplikaci zákonných skutkových podstat trestných činů vyslovil požadavek na respektování principu proporcionality⁶⁵ a principu „*ultima ratio*“.⁶⁶

V trestním zákoníku je tato zásada vyjádřena v několika ustanoveních (§ 2 odst. 1, § 12 odst. 1, § 37 odst. 1 tr. zákoníku). Prvé ustanovení říká, že trestnost činu se posuzuje podle zákona účinného v době, kdy byl spáchán, a po-

⁵⁹ Nález Ústavního soudu České republiky sp. zn. IV. ÚS 469/04, ze dne 2. 6. 2005.

⁶⁰ Nález Ústavního soudu České republiky sp. zn. II. ÚS 1098/10, ze dne 4. 8. 2010.

⁶¹ Nález Ústavního soudu České republiky sp. zn. Pl. ÚS 43/93, ze dne 12. 4. 1994.

⁶² Nález Ústavního soudu České republiky sp. zn. Pl. ÚS 6/98, ze dne 14. 10. 1998.

⁶³ Usnesení Ústavního soudu České republiky sp. zn. Pl. ÚS 4/03, ze dne 18. 3. 2003.

⁶⁴ Nález Ústavního soudu České republiky sp. zn. Pl. ÚS 19/98, ze dne 3. 2. 1999.

⁶⁵ Nález Ústavního soudu České republiky sp. zn. I. ÚS 631/05, kde šlo o princip proporcionality.

⁶⁶ Nález Ústavního soudu České republiky sp. zn. I. ÚS 4/04, kde šlo o princip *ultima ratio*.

dle pozdějšího zákona se posuzuje jen tehdy, je-li to pachatele příznivější.⁶⁷ Druhé ustanovení pak stanoví, že jen trestní zákon vymezuje trestné činy a stanoví trestní sankce, které lze za jejich spáchání uložit. Třetí ustanovení pak stanoví, že trestní sankce (tresty a ochranná opatření) lze ukládat jen na základě trestního zákona. *Mutatis mutandis* pak zákon o soudnictví ve věcech mládeže stanoví, že jen tento zákon v návaznosti na trestní zákon stanoví, které jednání je proviněním (čl. 3 odst. 1 ZSM).

O zásadě *nullum crimen sine lege* hovoříme ve čtyřech souvislostech (*scripta, certa, stricta, praevia*). Jde o atributy, které uvedenou zásadu blíže specifikují do požadavků, které jsou určeny legislativě.⁶⁸ Ve své podstatě jde o čtyři zákazy, ke kterým se někdy připojuje požadavek, aby trestní předpisy byly aplikovány nezávislými soudy (čl. 90 Ústavy ČR)⁶⁹ a aby aplikace těchto požadavků byla vůči všem osobám stejná (čl. 1, čl. 3 odst. 1 Listiny).

2.1.5 Zásada subsidiarity trestní represe

Zásada subsidiarity trestní represe je společně se zásadou *nullum crimen sine lege* označována za „páteř“ či „nosný pilíř“ trestního práva, svou povahou je determinantem pro postavení trestního práva v systému právního řádu a vyjadřuje jeho akcesorní a subsidiární charakter. Tato zásada tak formuje jeho sociálně politickou roli a stanoví právo trestní za poslední instanci v hierarchii působení vůči negativním společenským jevům. Jako taková totiž vychází z předpokladu, že působení trestního práva je spojeno s celou řadou negativních jevů, a proto je třeba dát přednost nástrojům, které, jak uvádí Kunz, „fungují diskrétněji a méně nákladně, tedy vytvářejí méně doprovodných škod, fungují levněji“.⁷⁰ U trestního práva jsou totiž sociální náklady (finanční i nemateriální) zpravidla nejvyšší. Před trestní represí je tak primárně upřednostňována prevence, která stojí mimo právo, tedy prevence nástroji organizačními, technickými a výchovnými. Následně můžeme za instrument prevence označit působení trestního práva, které plyne ze samotné existence trestního práva (výhrůžka), či výkonu trestního práva na odsouze-

⁶⁷ BERAN, K. Zpětná působnost nového trestního zákoníku na trestné činy spáchané před 1. 1. 2010. *Bulletin advokacie*. 2009, č. 10, s. 42 an.

⁶⁸ JELÍNEK, odk. 2, s. 29–33. Uvedené atributy mají svůj obdobný modifikovaný protějšek v oblasti sankcionování (*nulla poena sine lege scripta, certa, stricta, praevia*).

⁶⁹ Nález Ústavního soudu České republiky sp. zn. Pl. ÚS 28/13, ze dne 29. 5. 2013, bod 61.

⁷⁰ KUNZ, K. L. a H. LINHARTOVÁ. Souvislosti mezi kriminologií a kriminální politikou a jejich odlišnosti. *Právník*. 1997, č. 8, s. 67.

ného (prevence individuální) i na společnost (prevence generální).⁷¹ Pakliže by k ochraně společenského vztahu mělo dojít již právními instrumenty, nastupuje trestněprávní ochrana až tam, kde mírnější instrumenty nepostačí, jsou nevhodné nebo byly již vyčerpány. Tímto způsobem subsidiarita trestní represe determinuje rozsah působení trestního práva toliko na případy nejzávažnějších protispolečenských jednání, které dojdou svého vyjádření jako trestné činy. Tímto se ovšem obsah této zásady nevyčerpává, neboť se její působení promítá do celé řady institutů jak v oblasti viny (příprava, účastenství) či sankcionování (upuštění od potrestání, individualizace trestu, ukládání nepodmíněného trestu odnětí svobody), tak i do procesních ustanovení (odklony v trestním řízení). Aby se přitom mohla tato zásada uplatnit naplno, je nezbytné, aby ji respektovala jak legislativa, tak i následně aplikační praxe, a to v rozsahu legislativou stanoveném.

2.1.5.1 Zásada subsidiarita trestní represe jako závazek pro zákonodárce

Zásada subsidiarity trestní represe velmi úzkým způsobem souvisí s nastavením rozsahu trestního práva na určitá jednání ve společnosti i návazností na ostatní právní odvětví. Tímto způsobem ovšem klade vysoké nároky na zákonodárny sbor. V ideální situaci (v případě racionálního zákonodárce) by měl právní řád tvořit jednotný systém, přičemž by si jednotlivá právní odvětví neměla (v ideálním případě ani zdánlivě) vzájemně konkurovat. Funkce trestního práva je spatřována v tom, že tvoří ostatním právním odvětvím oporu v oblastech, kde jsou jejich instrumenty neefektivní, a těmto fragmentům společenských vztahů posléze poskytuje ochranu.⁷² Z uvedeného pak plyne požadavek na legislativce, aby při tvorbě trestních předpisů postupovali tím způsobem, že znaky skutkových podstat trestných činů budou umožňovat trestní postih jen jako krajní instrument („ultima ratio“), jenž má význam především z hlediska ochrany základních celospolečenských hodnot.⁷³ Skutkové podstaty jednotlivých trestných činů by tak v sobě měly nést určitý materiální obsah, který zdůvodňuje kriminalizaci daného jednání a je založen na potřebě a představě společnosti, co je žádoucí včlenit pod rozsah trestní regulace.⁷⁴ Neodůvodněná kriminalizace, typicky motivovaná

⁷¹ SOLNAŘ, V., J. FENYK, J., D. ČÍSAŘOVÁ, D. a M. VANDUCHOVÁ. Systém českého trestního práva. Část druhá – Základy trestní odpovědnosti, s. 35.

⁷² KRATOCHVÍL, V. a kol. Trestní právo hmotné. Obecná část, s. 16.

⁷³ ŠÁMAL, P. a kol. Trestní zákoník. Komentář I. § 1–139, s. 92.

⁷⁴ KALLAB, J. O skutkové podstatě a konkurenci trestných činů, s. 122.

represivním působením na úzký úsek protisociálních jednání místo systémového řešení, vede nutně k nežádoucímu sociálnímu napětí, potlačování lidských svobod i stigmatizaci širokého okruhu pachatelů. S uvedeným jde ruku v ruce obdobný požadavek na legislativu, a to při tvorbě mimotrestních předpisů v tom smyslu, aby tyto předpisy obsahovaly instituty k ochraně subjektivních práv a efektivní uplatnění odpovědnosti podle soukromého či správního práva.⁷⁵ Dále je žádoucí umožnit dostatečně široké možnosti uplatnění hmotněprávních i procesněprávních alternativ (zpravidla půjde o tzv. odklony v trestním řízení a optimální nastavení trestních sazeb).⁷⁶

2.1.5.2 Zásada subsidiarita trestní represe jako závazek pro aplikační praxi

V minulosti byla probíraná zásada chápána primárně jako požadavek pro zákonodárce. V současné době však nabývá na významu interpretačního či aplikačního pravidla, kterým jsou vázány orgány činné v trestním řízení (§ 12 odst. 1 tr. řádu). Z toho pak plyne i jejich povinnost interpretovat znaky skutkových podstat jednotlivých trestných činů v souladu s touto zásadou a aplikovat je toliko na závažné případy protisociálních jednání. Mimoto je nezbytné klást požadavek, aby tyto orgány zvažovaly využití instrumentů mimotrestních právních odvětví a současně dostatečným způsobem zjišťovaly skutkový stav s ohledem na diferenci trestné činnosti od soukromoprávních vztahů.⁷⁷ Není pochyb, že se aplikační praxe bude pohybovat v určitém „manévrovacím“ prostoru, který jí *a priori* stanovil zákonodárce, nikdy však nebudou hranice dosahu trestní represe stanoveny natolik precizním (rigorózním) způsobem, aby právě na těchto orgánech neležely největší nároky faktického uplatňování této zásady.⁷⁸

⁷⁵ Obdobný algoritmus akcentoval Ústavní soud v nálezu I. ÚS 69/2006: „Proti jednáním porušujícím práva vyplývající z občanskoprávních předpisů je třeba v první řadě brojit soukromoprávními prostředky podle zásady *vigilantibus iura*. Při jejich nedostatečnosti uplatnit sankce správní, a teprve na posledním místě, jako *ultima ratio*, právo trestní. Opačný přístup, tedy užití trestněprávního postupu, aniž by prostředky jiných právních odvětví byly použity, by byl v rozporu s již naznačeným principem subsidiarity trestní represe, který vyžaduje, aby stát uplatňoval prostředky trestního práva zdrženlivě.“

⁷⁶ PŮRY, F. Poznámky k pojetí trestního práva jako *ultima ratio*. In: Pocta Otovi Novotnému k 80. narozeninám, s. 252–253.

⁷⁷ PŮRY, odk. 76, s. 253.

⁷⁸ JELÍNEK, odk. 2, s. 34.

2.2 Základní zásady trestního práva hmotného v rovině jednoduchého práva

2.2.1 Zásada individuální odpovědnosti fyzických osob a zásada souběžné a nezávislé trestní odpovědnosti právnických osob

Základem trestní odpovědnosti podle platného trestního práva je spáchání trestného činu (§ 13 odst. 1 tr. zákoníku), nikoli jeho neprojevené myšlenky, názory, přání. Trestní odpovědnost je vždy spojena s jednáním fyzické osoby, které porušuje nebo ohrožuje právem chráněné statky (objekt trestného činu). Uvedená zásada je vyjádřena v platné právní úpravě a to v souvislosti se subjektem trestného činu (§ 22–27 tr. zákoníku) a konkrétním a speciálním subjektem trestného činu (§ 114 tr. zákoníku).

Zásada souběžné a nezávislé trestní odpovědnosti právnických osob se uplatní jen v těch případech, ve kterých právnická osoba může být pachatelem trestného činu. Právnická osoba (*a contrario* § 6 ZTOPO) může být pachatelem jen některých trestných činů (taxativní a negativní výčet v § 7 ZTOPO). To ve svém důsledku znamená, že u těch trestných činů, u nichž nemůže být pachatelem trestných činů, platí zásada individuální trestní odpovědnosti fyzické osoby, a u těch trestných činů, u kterých může být pachatelem, platí zásada souběžné a nezávislé odpovědnosti fyzických a právnických osob.

2.2.2 Zásada odpovědnosti za zavinění

Trestní zákoník vychází z toho, že zavinění je předpokladem pro vyvození subjektivní trestní odpovědnosti za spáchaný čin. Zásada odpovědnosti za zavinění jako opozitum tzv. objektivní odpovědnosti je etablovanou zásadou ve většině demokratických právních států kontinentální Evropy. Uvedená zásada je vyjádřena v § 13 odst. 2 tr. zákoníku, podle kterého „k trestnosti činu je třeba úmyslného zavinění, nestanoví-li tento zákon výslovně, že postačí zavinění z nedbalosti“. Pachateli trestného činu tak v zásadě nemůžeme přičítat žádnou skutečnost, která by nebyla kryta zaviněním. K trestní odpovědnosti za následek musí být naplněna objektivní i subjektivní podmínka trestnosti, tedy zaviněné způsobení následku. Z uvedeného pak plyne, že nezaviněné následky se nepřičítají a bez zavinění nemůže být trestný čin, ani trest. Zavinění jako obligatorní znak subjektivní stránky trestného činu je vnitřní psychický vztah člověka k určitým skutečnostem, jež zakládají trestný čin, ať již vytvořeným pachatelem nebo objektivně existujícím bez jeho přiči-

nění již v době činu. Trestní zákoník vychází z bipartice zavinění (§ 15, § 16 tr. zákoníku),⁷⁹ stanoví subjektivní podmínky přičítání okolností přitěžujících a okolností podmiňujících použití vyšší trestní sazby (§ 17 tr. zákoníku) a počítá s existencí tzv. omylů (§ 18, § 19 tr. zákoníku).

2.2.3 Zásada přechodu trestní odpovědnosti na právního nástupce

Zvláštní povaha právnické osoby, spočívající v možnosti rozhodnout o svém zániku, přeměně nebo převodu svého majetku na jiný subjekt, vedla k potřebě přijmout opatření, která by v těchto případech zamezila zániku trestní odpovědnosti, případně možnosti tuto odpovědnost uplatnit. Za tímto účelem český zákonodárce v § 10 ZTOPO upravil přechod trestní odpovědnosti na právnické osoby, a to tak, že trestní odpovědnost právnické osoby přechází na všechny její právní nástupce. Zákonné provedení této zásady v platné úpravě postihuje poměrně široký okruh právních nástupců a z důvodu obecnosti úpravy vyvolává řadu otázek.⁸⁰

Přijetím této zásady došlo ke změně trestněprávního vztahu mezi orgánem činným v trestním řízení, resp. státem a pachatelem trestného činu, neboť v těchto případech již nebude platit, že takovýto vztah zaniká ztrátou právní osobnosti pachatele. Za předpokladu, že právnická osoba má více právních nástupců, pamatuje na tuto situaci § 10 odst. 2 ZTOPO. Právním nástupnictvím (*sukcesí*) se přitom obecně rozumí relativní nabytí práv a povinností, jež jiný pozbyl. Vzhledem k významu zásady přechodu trestní odpovědnosti na právního nástupce nelze než hodnotit stávající právní úpravu jako velmi obecnou a vágní. Výslovně tak nejsou zákonem řešeny některé základní problémy týkající se takové konstrukce, např. zda k přechodu dochází i za situace, kdy původní právnická osoba nezaniká, zda k němu postačuje forma singulárního nástupnictví, popř. je-li vyžadováno nástupnictví univerzální, nebo zda může trestní odpovědnost takto přejít i na fyzickou osobu.⁸¹ Důvodová zpráva v této souvislosti mlčí a pouze uvádí, že inspirací byla obsahově bohatší a juristicky přesnější rakouská právní úprava. Naproti tomu mnohem

⁷⁹ Zavinění je v této souvislosti tvořeno složkou vědění (vnímání a představa) a složkou volní (různý stupeň zaměření), a v závislosti na tom rozeznáváme úmysl [přímý nebo nepřímý; § 15 odst. 1 písm. a), b) tr. zákoníku, kde je jsou zachovány obě složky a nedbalost (vědomá nebo nevědomá, § 16 odst. 1 písm. a), b) tr. zákoníku].

⁸⁰ JELÍNEK, J. Trestní odpovědnost právnických osob v České republice – problémy a perspektivy, s. 243 an. ŠELLENG, D. Právnická osoba jako pachatel trestného činu, s. 138 an.

⁸¹ JELÍNEK, J. K přechodu trestní odpovědnosti právnické osoby na právního nástupce. *Bulletin advokacie*. 2015, č. 5, s. 21 an.

stručnější česká úprava za současného stavu zasluhuje výklad v otázkách natolik zásadních, že jejich řešení by mělo být legislativně upraveno a nikoli být předmětem interpretace (tím spíše ne nadstandardními metodami interpretace – formou historického a komparativního výkladu).⁸² Recentní stav tak dle mého názoru může být v kolizi se zásadou *nullum crimen sine lege certa*, tj. s požadavkem určitosti trestněprávních norem.

Další otázkou související s přechodem trestní odpovědnosti je, zda k přechodu dochází i v případě, že práva a povinnosti nejprve přejdou na fyzickou osobu a z té teprve na další právnickou osobu. Jinými slovy, zda k němu dochází i v případě, kdy mezi dvěma právnickými osobami (A a B) figuruje jako právní nástupce člověk (XY). Je přitom vyloučeno, aby trestní odpovědnost přešla na člověka, jelikož trestní odpovědnost fyzických osob je výlučně upravena trestním zákoníkem, který toto neumožňuje.⁸³ Poukázat je nutno ještě na jednu limitaci úpravy přechodu trestní odpovědnosti na právního nástupce. Otázka, které subjekty lze považovat za právního nástupce právnické osoby a v jakém rozsahu nastoupily do postavení svého předchůdce, budou orgány činné v trestním řízení muset vyřešit jako otázku předběžnou. Problematika právního nástupnictví je však v mnoha případech složitou právní otázkou, kterou civilní soudy řeší řadu měsíců, zpravidla i několik let. Toto ustanovení proto bude mít převážně preventivní charakter a na jeho represivní charakter dojde v praxi jen zřídka.

Závěr

Příspěvek vysvětlil funkce a systematiku zásad trestního práva hmotného, přičemž byl kladen důraz na širší zasazení těchto zásad do ústavního rámce, jakož i do rámce reflexe těchto zásad v rovině jednoduchého práva. Ukazuje se, že v českém trestním právu je přítomen dostatečně široký počet principů, který zabezpečuje aplikaci trestněprávních norem.

⁸² WINTR, J. *Metody a zásady interpretace práva*, s. 17.

⁸³ Výslovně přechod trestní odpovědnosti na fyzickou osobu zapovídá slovenská právní úprava v § 7 odst. 1 věta druhá ZTZPO.

Literatúra

1. ČÁPEK, J. *Evropská úmluva o ochraně lidských práv a základních svobod. Komentář s judikaturou*. Praha: Linde, 2010. ISBN 978-80-7201-804-8.
2. JELÍNEK, J. a kol. *Trestní právo hmotné. Obecná část. Zvláštní část*. Praha: Leges, 2016. ISBN 978-80-7502-380-3.
3. JELÍNEK, J. a kol. *Zákon o obětech trestných činů – komentář s judikaturou*. Praha: Leges, 2014. ISBN 978-80-7502-016-1.
4. JELÍNEK, J. *Trestní odpovědnost právnických osob v České republice. Problémy a perspektivy*. Praha: Leges, 2019. ISBN 978-80-7502-351.
5. KALLAB, J. *O skutkové podstatě a konkurenci trestných činů*. Praha: Bursík & Kohout, 1911.
6. KMEC, J., D. KOSAŘ, J. KRATOCHVÍL a M. BOBEK. *Evropská úmluva o lidských právech. Komentář*. Praha: Leges, 2012. ISBN 978-80-7400-365-3.
7. KRATOCHVÍL, V. *Trestní právo hmotné. Obecná část*. Praha: C. H. Beck, 2012. ISBN 978-80-7179-082-2.
8. MULÁK, J. *Základní zásady trestního řízení a právo na spravedlivý proces*. Praha: Leges, 2019. ISBN 978-80-7502-387-2.
9. ONDŘEJJEK, P. *Princip proporcionality a jeho role při interpretaci základních práv a svobod*. Praha: Leges, 2012. ISBN 978-80-87576-31-1.
10. PŮRY, F. *Poznámky k pojetí trestního práva jako ultima ratio*. In: Pocta Otovi Novotnému k 80. narozeninám. Praha: ASPI, 2008.
11. RAWLS, J. *Teorie spravedlnosti*. Praha: Praha: Victoria Publishing, 1995. ISBN 80-85605-89-9.
12. SOLNAŘ, V., J. FENYK, D. CÍSAŘOVÁ a M. VANDUCHOVÁ. *Systém českého trestního práva. Část druhá – Základy trestní odpovědnosti*. Praha: Novatrix, 2009. ISBN 978-80-254-4033-9.
13. ŠÁMAL, P. a kol. *Trestní zákoník: komentář. I. § 1 – 139*. Praha: C. H. Beck, 2012. ISBN 978-80-7400-109-3.
14. ŠELLENG, D. *Právnická osoba jako pachatel trestného činu*. Praha: Leges, 2019. ISBN 978-80-7502-339-1.
15. TOMOSZEK, M. *Podstatné náležitosti demokratického právního státu*. Praha: Leges, 2015. ISBN 978-80-7502-116-8.
16. WAGNEROVÁ, E. a kol. *Listina základních práv a svobod. Komentář*. Praha: Wolters Kluwer, 2012. ISBN 978-80-7357-750-6.
17. WINTR, J. *Metody a zásady interpretace práva*. Praha: Auditorium, 2013. ISBN 978-80-87284-36-0.

Časopisy

1. ALEXÝ, R. Lidská důstojnost a princip proporcionality. *Právník*. 2015, č. 11.
2. BERAN, K. Zpětná působnost nového trestního zákoníku na trestné činy spáchané před 1. 1. 2010. *Bulletin advokacie*. 2009.
3. JAREBORG, N. Criminalization as Last Resort (ultima ratio). *Ohio State Journal of Criminal Law*. 2005, 2.
4. JELÍNEK, J. K přechodu trestní odpovědnosti právnické osoby na právního nástupce. *Bulletin advokacie*. 2015, č. 5.
5. KUNZ, K. L. a H. Linhartová. Souvislosti mezi kriminologií a kriminální politikou a jejich odlišnosti. *Právník*. 1997, č. 8, s. 67.
6. PROVAZNÍK, J. Trestněprávní poměr a trestněprocesní vztah ve světle ochrany základních práv – posun paradigmatu? *Právník*. 2015.
7. TOMOSZEK, M. Esenciální obsah základních práv jako součást podstatných náležitostí demokratického právního státu. *Jurisprudence*. 2015.

Kontaktné údaje autora:

JUDr. Jiří Mulák, Ph.D.
Právnícká fakulta Univerzity Karlovy
nám. Curieových 901/7
116 40 Praha 1
Česká republika

VPLYV ZÁSADY ZÁKONNOSTI TRESTU NA ZÁSADU PERSONALITY TRESTU

prof. JUDr. Margita Prokejnová, PhD.

Právnická fakulta Univerzity Komenského v Bratislave

Anotácia

V článku sa autorka zaoberá vplyvom zásady zákonnosti trestu na zásadu personality trestu v súvislosti s ukladaním absolútneho trestu zákazu činnosti viesť motorové vozidlo. Zásady majú byť vo vzájomnej súhre, ale na základe rozoberanej problematiky narážame na problém, ktorý nemusí tomuto tvrdeniu zodpovedať. V nadväznosti na túto tematiku autorka uvádza aj stanovisko trestnoprávneho kolégia Najvyššieho súdu Slovenskej republiky, ku ktorému zaujíma svoj postoj.

Kľúčové slová:

trest zákazu činnosti vedenia motorového vozidla, zásada personality trestu, zásada zákonnosti trestu.

Summary

In the article, the author deals with the influence of the principle of legality of punishment on the principle of personality of punishment in connection with the imposition of an absolute punishment of the prohibition of driving a motor vehicle. The principles are supposed to be in harmony with each other, but based on the issues discussed, we come across a problem that may not correspond to this statement. In connection with this topic, the author also presents the opinion of the criminal law college of the Supreme Court of the Slovak Republic, on which she takes her own position.

Key words:

punishment of prohibition of driving a motor vehicle, principle of personality of punishment, principle of legality of punishment.

Úvod

Základné zásady trestného práva hmotného možno charakterizovať ako vedúce právne idey tvoriace základný pilier nášho Trestného zákona,¹ z ktorého

¹ Zákon č. 300/2005 Z. z. Trestný zákon v znení neskorších predpisov (ďalej len „Trestný zákon“ alebo „TZ“).

ho treba vychádzať pri uplatňovaní trestnoprávných noriem. Základné zásady tvoria dôležitú platformu na získanie vážnosti a rešpektu práva, ako i jeho efektívneho fungovania. Majú pôsobiť vo vzájomnej súhre a treba ich vnímať kompaktno vo vzájomných súvislostiach. V Trestnom zákone, žiaľ, nie sú všetky zásady komplexne zakotvené v jednom ustanovení, ako je to v Trestnom poriadku,² čo spôsobuje neprehľadnosť ich právnej úpravy. Podstatná časť hmotnoprávných základných zásad sa nachádza v § 34 a § 35 TZ, kde sú upravené základné zásady ukladania sankcií, ktorými sú tresty a ochranné opatrenia.

Napriek uvedeným slovám, že základné zásady treba vnímať kompaktno vo vzájomných súvislostiach, na účel predmetného článku sa budeme venovať vplyvu zásady zákonnosti trestu na zásadu personalitu trestu. Z hľadiska zásady zákonnosti trestu – niet trestu bez zákona (*nulla poena sine lege*) – sa upriamime na trest zákazu činnosti, a to konkrétne na zákaz viesť motorové vozidlo.

1 Vymedzenie zásady zákonnosti trestu a zásady personalitu trestu

Zásada zákonnosti trestu je upravená v § 34 ods. 2 TZ v tomto znení: „*Páchatelovi možno uložiť len taký druh trestu a len v takej výmere, ako je to ustanovené v tomto zákone, pričom tento zákon v osobitnej časti ustanovuje len trestné sadzby trestu odňatia slobody.*“ Ten kto nie je znalý trestného práva, môže v tejto zásade badať protirečivosť, pretože na jednej strane sa uvádza „*len taký druh trestu ... ako je to ustanovené v tomto zákone*“ (teda Trestný zákon síce ponúka viaceré druhy trestov), ale na druhej strane sa uvádza „*pričom tento zákon v osobitnej časti ustanovuje len trestné sadzby trestu odňatia slobody*“. Na vysvetlenie treba uviesť, že súčasťou trestnoprávnej normy je, samozrejme, aj sankcia vo forme trestnej sadzby trestu odňatia slobody. Takéto generálne vyjadrenie sankcie nespôsobuje, že sa musí ukladať len tento druh trestu. Ak sú splnené podmienky na uloženie iného trestu, tzv. alternatívneho trestu,³ súd by mal uprednostniť jeho uloženie. Trestný zákon ob-

² Zákon č. 301/2005 Z. z. Trestný poriadok v znení neskorších predpisov upravuje základné zásady trestného konania v § 2.

³ STRÉMY, T. a L. TURAY. Alternatívne tresty v kontexte restoratívnej justície – de lege ferenda. In: Sankcie, s. 290 – 303.

sahuje pomerne rozsiahle druhy trestov, ktoré sú taxatívne vymenované od najprísnejšieho trestu v § 32 TZ:

- a) trest odňatia slobody,
- b) trest domáceho väzenia,
- c) trest povinnej práce,
- d) peňažný trest,
- e) trest prepadnutia majetku,
- f) trest prepadnutia veci,
- g) trest zákazu činnosti,
- h) trest zákazu pobytu,
- i) trest zákazu účasti na verejných podujatiach,
- j) trest straty čestných titulov a vyznamenaní,
- k) trest straty vojenskej a inej hodnosti,
- l) trest vyhostenia.

Zásada personality trestu vyplýva z § 34 ods. 3 TZ a je v tomto znení: *„Trest má postihovať iba páchatela tak, aby bol zabezpečený čo najmenší vplyv na jeho rodinu a jemu blízke osoby.“*⁴ Tak, ako sa v rámci tejto zásady uvádza, nie je možné dosiahnuť taký ideálny stav, aby sa uložený trest vôbec nedotkol páchatelovej rodiny a iným jemu blízkym osobám, ale snahou má byť aspoň v čo najväčšej možnej miere eliminovať takéto nepriaznivé stav.

Zásadu personality trestu nemožno zamieňať, resp. stotožňovať so zásadou individualizácie trestu. Ide o dve samostatné zásady a zásada individualizácie trestu je zakotvená v § 34 ods. 4 TZ, v zmysle ktorej: *„Pri určovaní druhu trestu a jeho výmery súd prihliadne najmä na spôsob spáchania činu a jeho následok, zavinenie, pohnútku, prirážajúce okolnosti, polahčujúce okolnosti a na osobu páchatela, jeho pomery a možnosť jeho nápravy.“* Individualizácia trestu je upravená ešte vo vzťahu k spolupáchateľstvu, účastníctvu a vývojovým štádiám trestného činu, a to v § 34 ods. 5 TZ.

2 Zákonnosť trestu zákazu činnosti s prepojením na personalitu trestu

V rámci tejto časti článku sa zameriame na trest zákazu činnosti, a to konkrétne na zákaz viesť motorové vozidlo z pohľadu zásady zákonitosti trestu s prepojením na personalitu trestu. Na margo tohto zámeru najskôr uvedie-

⁴ Pojem „blízka osoba“ je definovaný v § 127 ods. 4 a 5 TZ.

me stanovisko trestnoprávneho kolégia Najvyššieho súdu Slovenskej republiky (ďalej len „Najvyšší súd SR“) zo 16. júna 2015 sp. zn. Tpj 67/2014, R 82//2015-III.: „*Trest zákazu činnosti viesť motorové vozidlá uložený súdom – bez ďalšej špecifikácie – s použitím § 61 ods. 1 Tr. zák. alebo sankcia zákazu činnosti uložená iným štátnym orgánom podľa § 22 ods. 2 písm. a/ až c/ zákona č. 372/1990 Z. z. o priestupkoch v znení neskorších predpisov, spočíva v celkovom zákaze vedenia motorových vozidiel, t. j. vykonávania činnosti, na ktorú treba osobitné povolenie, po dobu ustanovenú príslušným právoplatným rozhodnutím.*

Ak osoba, ktorej sa zákaz činnosti týka, vykonáva v dobe jeho trvania činnosť, hoci aj pod dohľadom kompetentnej osoby, ktorá je uloženým trestom alebo sankciou zakázaná, naplňa znaky prečinu marenia výkonu úradného rozhodnutia podľa § 348 ods. 1 písm. d/ Tr. zák., pokiaľ tomu nebráni materiálny korektív podľa § 10 ods. 2 Tr. zák.“

Dôvodom na vydanie predmetného stanoviska bolo odstránenie nejednotnosti v rozhodovacej činnosti súdov nižšieho stupňa pri výklade a aplikácii ustanovenia § 348 ods. 1 písm. d) TZ⁵ v prípade, ak je podaná obžaloba alebo návrh na dohodu o vine a treste, pre prečin marenia výkonu úradného rozhodnutia na tom skutkovom základe, že obvinený viedol motorové vozidlo počas výcviku v autoškole, hoci mal súdom alebo iným orgánom verejnej moci uložený trest zákazu činnosti viesť motorové vozidlá.

Vzhľadom na problematiku, ktorou sa v článku chceme zaoberať, je z tohto stanoviska pre nás podstatné vyjadrenie spočívajúce v tom, že trest zákazu činnosti viesť motorové vozidlá uložený súdom alebo sankcia zákazu činnosti uložená iným štátnym orgánom, spočíva v **celkovom zákaze vedenia motorových vozidiel** po dobu ustanovenú príslušným právoplatným rozhodnutím. Toto konštatovanie plne zodpovedá ustanoveniu trestu zákazu činnosti § 61 ods. 1 TZ, pretože sa v ňom uvádza: „*Trest zákazu činnosti spočíva v tom, že sa odsúdenému po dobu výkonu tohto trestu zakazuje výkon určitého zamestnania, povolania alebo funkcie alebo takej činnosti, na ktorú treba osobitné povolenie alebo ktorej podmienky výkonu upravuje osobitný predpis.*“ Na vedenie motorového vozidla sa vyžaduje vodičské oprávnenie a ak je na takúto činnosť určitej osobe za jej protiprávny čin uložený trest zákazu činnosti, nesmie vôbec viesť žiadne motorové vozidlo, pretože ustanovenie § 61 ods. 1 TZ nepripúšťa žiadnu výnimku. Z toho dôvodu sa preto aj bežne stre-

⁵ „*Kto mári alebo podstatne sťažuje výkon rozhodnutia súdu alebo iného orgánu verejnej moci tým, že vykonáva činnosť, na ktorú sa vzťahuje rozhodnutie súdu alebo iného štátneho orgánu o zákaze činnosti.*“

távame pri výrokovch vyslovujúcich trest zákazu činnosti vzťahujúcich sa na vedenie motorového vozidla s formuláciou „obžalovanému sa ukladá trest zákazu činnosti viesť motorové vozidlá akéhokoľvek druhu po dobu“. Takýmto výrokom sa ukladá absolútny trest zákazu činnosti, čím je odsúdený úplne vylúčený z vykonávania činnosti, pri ktorej sa dopustil trestného činu.⁶ Napriek zákonnej dikcii trestu zákazu činnosti i uvedeného stanoviska trestnoprávneho kolégia Najvyššieho súdu SR sa však môžeme stretnúť aj s takouto formuláciou niektorých výrokov vyslovujúcich trest zákazu činnosti vzťahujúcich sa na vedenie motorového vozidla „obžalovanému sa ukladá trest zákazu činnosti viesť motorové vozidlá, s výnimkou vedenia firemného motorového vozidla značky ... pri plnení pracovných povinností po dobu“.⁷

Prvá formulácia výroku plne zodpovedá zásade zákonnosti trestu, o čom svedčí aj stanovisko trestnoprávneho kolégia Najvyššieho súdu SR. Avšak na druhej strane môže ísť na úkor zásady personality trestu napríklad v situácii, keď obžalovanému je uložený trest zákazu činnosti viesť motorové vozidlo akéhokoľvek druhu po určitú dobu, pričom sa neberú do úvahy osobné a rodinné pomery obžalovaného, ktorý žije v regióne, kde je problém nájsť si prácu, finančne podporuje svojich rodičov, doposiaľ nemá v evidenčnej karte vodiča žiadny záznam a v teraz súdnom prípade sa dopustil prvého porušenia dopravných predpisov a najmä neberie sa zreteľ na povahu jeho zamestnania, ak napríklad vykonáva turnusový charakter práce do zahraničia alebo šoféruje firemné auto.⁸ Naopak, druhá formulácia sa odkláňa od zásady zákonnosti trestu v prospech zásady personality trestu napríklad v situácii, keď odsúdený napriek uloženému trestu zákazu činnosti môže na základe súdom uloženej výnimky viesť motorové vozidlo v súvislosti s výkonom svojho zamestnania. V tomto prípade môžeme teda hovoriť zase o vplyve zásady personality trestu na zásadu zákonnosti trestu. V texte sme sa už zmienili o tom, že takáto formulácia výroku o treste zákazu činnosti v súvislosti s vedením motorového vozidla nie je bežná a vo väčšine prípadov súdy ukladajú absolútny trest zákazu činnosti. Preto sme sa v článku prioritne zamerali na vplyv

⁶ Dostupné z: <http://www.pravnelisty.sk/clanky/a847-formulacia-vyroku-o-treste-zakazu-cinnosti-viest-motorove-vozidla>

⁷ Dostupné z: <http://www.pravnelisty.sk/clanky/a847-formulacia-vyroku-o-treste-zakazu-cinnosti-viest-motorove-vozidla>

⁸ Rozsudok Okresného súdu Námestovo z 3. marca 2016 sp. zn. 4T/89/2015.

Krajský súd v tomto prípade udelil výnimku z trestu zákazu činnosti, že obžalovaný môže viesť konkrétne určené motorové vozidlo na účely výkonu len pracovných povinností vzhľadom na povahu jeho práce (Rozsudok Krajského súdu Žilina z 28. júna 2016 sp. zn. 1To/43/2016).

zákonnosti trestu na personalitu trestu, keď súdey prevažne ukladajú absolútny trest zákazu činnosti, čo môže ísť na úkor personalitu trestu. Z tohto hľadiska sa domnievame, že v odôvodnených prípadoch s prihliadnutím na zásadu personalitu trestu a zároveň aj na zásadu individualizácie trestu, súdey by mali pripustiť výnimku z uloženia trestu zákazu viesť motorové vozidlo vzťahujúcom sa na motorové vozidlo využívané na pracovné účely. V prípade porušenia uloženého trestu zákazu viesť motorové vozidlo, odsúdený sa dopúšťa trestného činu vo forme prečinu marenia výkonu úradného rozhodnutia podľa § 348 ods. 1 písm. d) TZ.

Záver

Zásady vo všeobecnosti majú vzbudzovať určitý rešpekt pred ich dodržiavaním. Osobitne to platí v trestnom práve, kde dochádza k zásahu do osobnej slobody a iných ľudských práv. Zásady majú byť vo vzájomnej súhre, ale na základe rozoberanej problematiky narážame na problém, ktorý nemusí toľto tvrdeniu zodpovedať. Konkrétne sa to týka vplyvu zásady zákonnosti trestu na zásadu personalitu trestu v súvislosti s ukladaním absolútneho trestu zákazu činnosti viesť motorové vozidlo. V článku sme zároveň uviedli svoj názor na riešenie situácie, keď sa uvedené dve zásady ocitnú v nesúlade.

Literatúra

1. STRÉMY, T. a L. TURAY. Alternatívne tresty v kontexte restoratívnej justície – de lege ferenda. In: *Sankcie*. Bratislava: Wolters Kluwer SR, 2018. ISBN 978-80-8168-973-4.

Právne predpisy

1. Zákon č. 300/2005 Z. z. Trestný zákon v znení neskorších predpisov.
2. Zákon č. 301/2005 Z. z. Trestný poriadok v znení neskorších predpisov.

Stanoviská a rozhodnutia vo veciach trestných

1. Rozsudok Krajského súdu Žilina z 28. júna 2016 sp. zn. 1To/43/2016.
2. Rozsudok Okresného súdu Námestovo z 3. marca 2016 sp. zn. 4T/89/2015.
3. Stanovisko trestnoprávneho kolégia Najvyššieho súdu SR zo 16. júna 2015 sp. zn. Tpj 67/2014 (R82//2015 Zb. rozh. tr.).

Elektronické dokumenty

1. <http://www.pravnelisty.sk/clanky/a847-formulacia-vyroku-o-treste-zakazu-cinnosti-viest-motorove-vozidla>

Kontaktné údaje autora:

prof. JUDr. Margita Prokeiová, PhD.
Právnická fakulta Univerzity Komenského v Bratislave
Šafárikovo nám. 6
810 00 Bratislava
Slovenská republika

VYMEDZENIE A VÝZNAM ZÁKLADNÝCH ZÁSAD V TRESTNOM PRÁVE HMOTNOM Z TEORETICKO-PRÁVNEHO NÁHĽADU¹

JUDr. Filip Vincent

Právnická fakulta Univerzity Komenského v Bratislave

Anotácia

Príspevok sa zameriava na vymedzenie, význam, úlohu a rozdelenie základných zásad z náhľadu teórie práva. V príspevku sú prezentované rozličné názory autorov na danú problematiku, ktorá je rozsiahla, a v súčasnosti diskusia o nej nie je neukončená. Autor sa v príspevku venuje aj totožnosti, resp. rozdielnosti obsahu pojmov právna zásada a právny princíp a dopadu tejto skutočnosti na právnu teóriu, ako aj aplikačnú prax. V druhej časti príspevku autor venuje pozornosť niektorým aspektom súvisiacim so základnými zásadami trestného práva hmotného, ktoré sa snaží prepojiť s názormi prezentovanými v diskusii vedenej v rámci teórie práva.

Kľúčové slová:

právne princípy, trestné právo hmotné, Trestný zákon, význam a úloha základných zásad v systéme práva, základné zásady trestného práva hmotného.

Summary

The paper focuses on the definition, meaning, role and division of basic rules from the perspective of the theory of law. The article presents the different views of the authors on the issue, which is extensive, and currently the discussion on it is not concluded, yet. The author also deals with the content of the concept of legal principle and the impact of this fact on legal theory as well as legal practice. In the second part of the article, the author pays attention to some aspects related to the basic rules of substantive criminal law, which seeks to link with the views presented in the discussion conducted within the theory of law.

Key words:

legal principles, substantive criminal law, Criminal Code, meaning and role of legal principles in the system of law, legal principles of substantive criminal law.

¹ Tento príspevok bol vypracovaný v rámci projektu VEGA č. 1/0791/20 „Zásady trestného práva hmotného vo víre času – 15 rokov od rekodifikácie trestných kódexov“.

Úvod

V príspevku plánujeme poukázať na niektoré aspekty týkajúce sa základných zásad z pohľadu teórie práva so zameraním na ich vymedzenie, význam, klasifikáciu a úlohy. Základné zásady podľa nášho názoru predstavujú problematiku, ktorá má síce pôvod v teórii práva, avšak v dôsledku ich významu a úloh, ktoré plnia, nachádzajú uplatnenie v každom právnom odvetví, a teda aj v trestnom práve hmotnom. V dôsledku tejto skutočnosti považujeme za prínosné poukázať na niektoré otázky týkajúce sa základných zásad z teoreticko-právneho pohľadu a následne tieto poznatky prepojiť s otázkou základných zásad v trestnom práve hmotnom, najmä s dôrazom na definíciu, význam a výpočet základných zásad trestného práva hmotného. V rámci príspevku sa snažíme aj zodpovedať otázku, či má rozlišovanie medzi právnymi zásadami a právnymi princípmi nejaké praktické následky, pretože v rámci slovenského trestného práva hmotného sa spravidla pre pomenovanie jeho základných právnych ideí používa označenie pomenujúajúce ich ako základné zásady.

1 Všeobecne k základným zásadám alebo právnym princípom z náhľadu teórie práva

Začiatkom tohto príspevku budeme venovať pozornosť vymedzeniu a významu základných zásad z náhľadu teórie práva z toho dôvodu, aby sme si v ďalšej časti príspevku mohli zadefinovať vymedzenie a význam základných zásad v trestnom práve hmotnom, pretože tieto kategórie sú vzájomne prepojené. Na účely tohto príspevku budeme považovať pojmy právny princíp a právna zásada za pojmy obsahovo totožné, avšak čiastočne sa budeme venovať aj otázke, či sú tieto dva pojmy obsahovo totožné, alebo nie, keďže v tejto otázke právna veda ako ani aplikačná prax zatiaľ neprijali jednoznačné stanovisko. Slovo princíp má z etymologického pohľadu pôvod v latinskom slove *principum*, ktoré je možné do slovenčiny preložiť ako začiatok, pôvod alebo základ.²

Profesor Boguszak interpretuje právne princípy ako právne pravidlá, ktorým je vlastná vysoká miera všeobecnosti a ktoré sú vyjadrené explicitne, im-

² ČIPKÁR, J. Právne princípy ako súčasť právnej kultúry. Právny obzor. 2003, roč. 86, č. 4, s. 416.

plicitne alebo ako *communis opinio doctorum* (spoločné stanovisko právnych vedcov). Právne princípy sú zároveň spojené s konkrétnym právom, právnym odvetvím alebo právnym inštitútom. Rovnaké právne princípy sa tiež podľa názoru profesora Boguszaka dajú nájsť vo viacerých krajinách, ktoré patria do tej istej právnej kultúry.³ V právnej teórii bola prezentovaná aj charakteristika profesora Kühna týkajúca sa právnych princípov vo forme štyroch typických znakov vzťahujúcich sa na právne princípy: 1. právne princípy je možné vyjadriť vo forme kondicionálnych viet; 2. právne princípy je možné charakterizovať ako základné stavebné prvky určitej časti práva, ktorej sa týkajú (za časť práva v tomto náhľade môžeme považovať napr. konkrétne právne odvetvie), a všeobecné právne princípy môžeme charakterizovať ako základné stavebné prvky právneho poriadku v jeho celosti; 3. právne princípy viažu sa na určité časti práva, ako aj všeobecné právne princípy týkajúce sa celého právneho poriadku sú výrazne dôležité; 4. právne princípy sa dajú spravidla charakterizovať cez pomerne vysoký stupeň všeobecnosti.⁴

Docentka Ottová na rozdiel od predchádzajúcich dvoch autorov charakterizuje právne princípy takto: „*Sú vyjadrením všeobecne uznávaných základných hodnôt a ideí, na ktorých sa zakladá právo ako celok či jeho jednotlivé odvetvia. Môžu byť výslovne (explicitne) vyjadrené v platnom práve štátu, i keď nie vo forme konkrétneho pravidla správania – majú vyšší stupeň všeobecnosti (napríklad princípy právneho štátu, demokracie, základné princípy jednotlivých právnych odvetví a pod.) alebo sú extra leges, pôsobia ako nepísané právne zásady či princípy prameniace z prirodzeného práva – najmä princíp spravodlivosti, slušnosti, slobody, rovnosti a pod.*“⁵

V právnej teórii môžeme nájsť aj iné názory autorov na vymedzenie právnych princípov, podľa ktorých treba právne princípy považovať za štandardy práva, ktoré sa vyznačujú výrazným stupňom všeobecnosti, ako aj ich praktickým významom, ktorý je odvodený od hodnôt obsiahnutých v rámci právnych princípov. Pevné diferencné kritériá, na základe ktorých je možné právne princípy odlíšiť od právnych noriem, vymedzené presne nie sú. Medzi právnymi princípmi môžeme nájsť také, ktoré už vo svojej všeobecnej formulácii *expressis verbis* vyjadrujú konkrétnu spoločenskú hodnotu, ktorú obsahujú (napr. princíp rovnosti), ako aj také, ktoré sú vyjadrené tak in-

³ BOGUSZAK, J. Pojetí, druhy a význam právních principů. Právní obzor. 2003, roč. 86, č. 3, s. 241.

⁴ KÜHN, Z. Aplikace práva ve složitých případech: k úloze právních principů v judikatuře, s. 136.

⁵ OTTOVÁ, E. Teória práva, s. 199.

štruktívne, že už ich konkrétne znenie je spôsobilé regulovať ľudské správanie, ktoré sa očakáva (napr. *nemo plus iuris* – nikto nemôže na iného previesť viac práv, ako sám má). V rámci právnej teórie sa vyskytujú aj názory autorov, ktorí tvrdia, že právne princípy nemusia byť ustanovené priamo žiadanými právnymi normami. Tento názorový prúd má pôvod v učení Ronalda Dworkina, ktorý vo svojej práci nekládol dôraz na štandardy, ktoré boli autoritatívne ustanovené, ale na prax uplatňovanú v spoločnosti a na pocity vhodnosti, spravodlivosti alebo slušnosti, ktoré akceptuje právnická obec, ako aj širšia verejnosť. Z Dworkinového učenia teda môžeme vyabstrahovať, že právnym princípom je to, čo je vhodné, a nie to, čo bolo autoritatívne ustanovené. Tento názor je naprieč právnou teóriou podporovaný autormi presadzujúcimi prirodzenoprávnu koncepciu chápania práva, podľa ktorej existuje určitá nadpozitívnoprávna skupina právnych princípov, ktorá nemusí byť vyjadrená v právnych normách. Tieto názory sú však ďalšími autormi v rámci právnej teórie odmietané, pretože tí pri právnych princípoch vyžadujú určitú mieru inštitucionálnej opory – buď musia právne princípy vyplývať zo znenia zákona, z konštantnej súdnej judikatúry, alebo z aplikačnej praxe, ktorá má záväznosť vo forme právnej obyčaje.⁶

K otázke nepísaných právnych princípov a k ich vynútiteľnosti v podmienkach Českej republiky sa v rámci svojej rozhodovacej činnosti vyjadril aj Ústavný súd Českej republiky: „*Akceptace i dalších pramenů práva, kromě práva psaného (zejména obecných právních principů), evokuje otázku jejich poznatelnosti. Jinými slovy evokuje otázku, zda je jejich formulování věcí libovůle, nebo zda lze stanovit při jejich formulování do určité míry objektivizovatelné postupy. Demokratický systém čelí možné libovůli při formulování nepsaného práva dvojím způsobem. Nesdílí v našem prostředí tak hluboce zakořeněnou skepsi k možnosti činit odpovědná individuální rozhodnutí a předkládat je na základě přesvědčivé argumentace veřejnosti k posouzení. První garance vůči libovůli je tudíž kulturní a mravní kontext odpovědnosti. Tím druhým je soustava demokratických institucí, utvářející dělbu moci. Jinými slovy, to první je garance autonomní, druhou garance heteronomní normotvorby. Ke znakům vymezujícím společenství lidí patří vymezitelný okruh společně sdílených hodnot, jakož i představa o racionalitě (účelnosti) chování. Společenství, jež nedisponuje tímto znakem, lze udržovat pouze silou (mocí). Typickým příkladem vymezitelnosti i nepsaných právních pravidel lidského chování je právo obyčejové. Pro vznik právního obyčaje je nutné obecné přesvědčení*

⁶ PROCHÁZKA, R. a M. KÁČER. Teória práva, s. 142 – 143.

o potrebe dodrzovat obecné pravidlo chování (opinio necessitatis) a dále jeho zachovávání po dlouhou dobu (usus longaevus, resp. longa consuetudo). Obě tato hlediska jsou definičními hledisky i pro vymezení obecného právního pravidla (hlediskem odlišujícím obecný princip a právní obyčej je zejména míra jejich obecnosti). V systému psaného práva má přitom obecné právní pravidlo charakter samostatného pramene práva pouze preater legem (čili, pokud psané právo nestanoví jinak). I v českém právu takto platí a je běžně aplikována řada obecných právních principů, které nejsou výslovně obsaženy v právních předpisech. Příkladem je právní princip, dle něhož neznalost práva neomlouvá, nebo princip nepřipustnosti retroaktivity, a to nejenom pro odvětví práva trestního. Jiným příkladem jsou výkladová pravidla a contrario, a minore ad maius, a maiore ad minus, reductio ad absurdum a pod.⁴⁷

Právne princípy môžu byť tiež v rozličnej forme vyjadrené v právnom poriadku konkrétneho štátu: môžu byť explicitne vymedzené ako súčasť zákonov, môžu nepriamo vyplývať zo zákonných ustanovení, môžu byť nachádzané v rámci právnej vedy, môžu byť tvorené súdnou judikatúrou alebo môžu získať záväznosť vo forme právnej obyčaje. Profesor Boguszak diferencuje právne princípy do troch skupín, ktoré majú súvislosť so spôsobom vyjadrenia právnych princípov: 1. pozitívne právne princípy – sú explicitne vymedzené v právnych normách alebo ich formulácia vyplýva zo znenia právnych noriem; 2. implicitné právne princípy – predstavujú následky vyplývajúce z používania právnych noriem alebo skutočnosti, na základe ktorých boli prijaté právne normy; 3. extrasystémové právne princípy – aplikujú sa v situáciách, na ktorých vyriešenie absentuje pozitívnoprávna úprava, pričom ich úlohou je interpretovať právo, avšak nie sú priamou súčasťou systému práva, ale sú s týmto systémom v úzkej súvislosti.⁸

Na základe uvedeného je možné konštatovať, že v právnej teórii nepanuje zhoda v tom, aká je definícia pojmu právny princíp, aký je ich význam v systéme práva a ani v tom, ako je potrebné právne princípy klasifikovať. Túto skutočnosť je možné konštatovať s poukazom na veľké množstvo názorov autorov venujúcich sa predmetnej problematike. Pre potreby tohto článku sme však venovali pozornosť tejto problematike len exemplifikatívne v rozsahu potrebnom na prepojenie so základnými zásadami trestného práva hmotného, ktorým sa budeme venovať detailnejšie v ďalšej časti článku. Je však možné zhrnúť, že právne princípy, resp. základné zásady predstavujú významnú

⁷ Nález Ústavného súdu Českej republiky sp. zn. PL. ÚS 33/97 zo 17. decembra 1997.

⁸ BOGUSZAK, J. Právni princípy, hodnoty, finalita. In: BOGUSZAK, J. Právni princípy – kolokvium, s. 25.

súčasť systému práva v jeho celosti alebo partikulárne konkrétneho právneho odvetvia. K významnému postaveniu právnych princípov v rámci systému práva môžeme nájsť aj názory súdnych autorít vyjadrené v odôvodneniach jednotlivých súdnych rozhodnutí. Môžeme uviesť napr. nález Ústavného súdu Českej republiky sp. zn. IV. ÚS 275/96 z 15. októbra 1996: „*Přitom účel a smysl zákona nelze hledat jen ve slovech a větách předpisu. V právním předpisu jsou a musí vždy být obsaženy i principy uznávané demokratickými právními státy. Za takový stát se Česká republika také prohlašuje v čl. 1 své Ústavy*“⁹ alebo nález Ústavného súdu Českej republiky sp. zn. IV. ÚS 275/96 zo 4. februára 1997: „*Je nutno rozlišovat případy, ve kterých lze soulad ustanovení právního předpisu s ústavním pořádkem zabezpečit jeho ústavně konformní interpretací a kdy tak učinit nelze a je nutno přistoupit k jeho zrušení. Soud přitom není absolutně vázán doslovným zněním zákonného ustanovení, nýbrž se od něj smí a musí odchýlit v případech, kdy to vyžaduje ze závažných důvodů účel zákona, historie jeho vzniku, systematická souvislost nebo některý z principů, jež mají svůj základ v ústavně konformním právním řádu jako významovém celku. Je nutno se přitom vyvarovat libovůle; rozhodnutí soudu se musí zakládat na racionální argumentaci.*“¹⁰

V otázke významu právnych princípov pri tvorbe kódexu právnych predpisov prezentoval svoj názor aj profesor Števček. Podľa jeho názoru kódex právnych predpisov, ktorý má byť vnútorne konzistentný a ktorý má byť zároveň účinný po dlhší čas, musí byť v určitom smere vedeckým dielom obsahujúcim vnútorný logický systém usporiadania, a preto takýto kódex právnych predpisov nemôže byť len náhodne usporiadanou, resp. neusporiadanou množinou príkazov, zákazov a právnych noriem bez zjednocujúcej unifikovanej štruktúry. Profesor Števček s poukazom na Dworkinovo učenie považuje právne princípy za dôležité axiologické a funkčné väzby normatívneho systému, a tak je možné hovoriť o ich nezastupiteľnom mieste v rámci systému práva. Pri právnych princípoch je tiež významná ich interpretačná funkcia, ktorá sa prejavuje najmä pri nachádzaní obsahu stredných pojmov zákonného textu.¹¹

V doterajšej časti príspevku sme považovali pojmy právny princíp a právna zásada za pojmy obsahovo totožné, avšak v ďalšej časti príspevku by sme

⁹ Nález Ústavného súdu Českej republiky sp. zn. IV. ÚS 275/96 z 15. októbra 1996.

¹⁰ Nález Ústavného súdu Českej republiky sp. zn. PL. ÚS 21/96 zo 4. februára 1997.

¹¹ ŠTEVČEK, M. Princípy a východiská nových kódexov civilného procesu. O dogmách, paradigmách a trochu o právnej filozofii. Bulletin slovenskej advokácie. 2014, roč. 20, č. 12, s. 14 – 22.

chceli upriamiť pozornosť na to, ako je táto otázka pertraktovaná naprieč právnou teóriou, a teda, či sú pojmy právny princíp a právna zásada pojmami obsahovo totožnými alebo pojmami obsahovo rozdielnymi. V rámci právnej teórie je pomerne známy názor rozšírený medzi autormi z oblasti vedy správneho práva, ktorý pojem právny princíp spája s právnymi predpismi hmotnoprávneho charakteru a pojem právna zásada s právnymi predpismi procesnoprávneho charakteru.¹² Tento názor bol v poslednej dobe popretý prijatím zákona č. 160/2015 Z. z. Civilný sporový poriadok, zákona č. 161/2015 Z. z. Civilný mimosporový poriadok a zákona č. 162/2015 Z. z. Správny súdny poriadok, ktoré sú právnymi kódexmi procesnoprávneho charakteru, avšak v rámci svojich ustanovení používajú termín základné princípy, resp. základné princípy konania.

Profesor Weinberger stotožňuje v rámci svojich prác pojmy právny princíp a právna zásada ako pojmy obsahovo totožné, pričom je ich možné súhrnne charakterizovať ako abstraktné pravidlá smerujúce k riešeniu právnych vzťahov. Tieto abstraktné pravidlá je možné nájsť v platných právnych predpisoch, je ich možné vyabstrahovať zo súboru platných predpisov, tvoria *rationes decidendi* súdnych precedensov alebo sa nachádzajú v rámci odôvodnení súdnych rozhodnutí. Skupina autorov, ktorá stotožňuje pojmy právny princíp a právna zásada ako pojmy obsahovo totožné, tiež argumentuje tým, že pojem *principle* sa z anglického jazyka do slovenského jazyka prekladá ako zásada alebo princíp a, naopak, okrem pojmu princíp aj pojem zásada je do anglického jazyka prekladaný ako pojem *principle*.¹³

V kontraste s tým viacero nemeckých právnych teoretikov prezentovalo názor, ktorý našiel odozvu aj medzi autormi v rámci slovenskej právnej vedy, že právna zásada predstavuje právnu normu, z ktorej je prípustná výnimka (napr. zo zásady verejnosti sa ustanovia výnimky, kedy je možné verejnosť vylúčiť zo súdneho pojednávania). Právna zásada dosahuje nižšiu úroveň zovšeobecnenia ako právny princíp, avšak má vyššiu úroveň abstraktnosti ako právne pravidlo (právne pravidlo treba chápať ako právnu normu v užšom zmysle). Právna zásada je teda nižším stupňom právneho princípu, pričom z právnej zásady sa pripúšťa výnimka, avšak právna zásada je viac všeobecnejšia ako bežné právne pravidlo.¹⁴

Z historického náhľadu je možné konštatovať, že v prvej polovici dvadsiateho storočia sa dôsledne odlišovalo medzi používaním pojmov princíp

¹² GÁBRIŠ, T. Princípy a/alebo zásady? ComenIUS, 2019 [online].

¹³ GÁBRIŠ, odk. 12.

¹⁴ GÁBRIŠ, odk. 12.

a zásada s poukazom na Veľký Ottov náučný slovník. Princípy sa charakterizovali ako vety všeobecného významu, ktoré slúžili ako podklad pre ďalšie vysvetľovanie alebo dokazovanie. Princípy museli obsahovať samozrejmy alebo dokázaný dôvod, sledujúc dodržanie správneho postupu. Každá vedná disciplína mala v tej dobe svoje vlastné princípy, pričom všeobecné princípy týkajúce sa všetkých vedných disciplín boli predmetom skúmania zo strany filozofie. Od týchto princípov sa v tej dobe odlišovali princípy konania, ktoré sa dali charakterizovať ako dôvody určené na realizáciu nejakej činnosti, resp. morálneho presvedčenia všeobecne, pričom tieto princípy konania sa obsahovo prekrývali so zásadami alebo maximami. V zmysle už uvedeného sa princípy v tej dobe považovali za vedúce idey, zdroje alebo pramene práva. Už v tej dobe bola zdrojom práva ľudská prirodzenosť s poukazom na prirodzenoprávne nazeranie na právo a z pozitívnoprávneho náhľadu bola zdrojom práva vôľa ľudu ako suveréna – moc. Na druhej strane zásady boli v tom čase zovšeobecnené povedané pravidlami konania, pričom sa vychádzalo z ich morálneho kontextu a ich záväznosť uznala spoločnosť.¹⁵

V rámci názorov prezentovaných v právnej teórii je možné nájsť aj inú koncepciu prístupu k rozlišovaniu medzi právnymi zásadami a právnymi princípmi. Táto koncepcia diferenciacie medzi právnymi zásadami a právnymi princípmi sa odvodzuje od učenia Immanuela Kanta prezentovaného v jeho diele *Základy metafyziky mravov*. V náhľade týchto autorov sú právne princípy považované za stabilné prvky, na základe ktorých funguje právny systém, a teda za právne princípy môžeme považovať myšlienky prirodzeného práva, spravodlivosť, slobodu a rovnosť. Naproti tomu sú právne zásady podľa týchto autorov umelého pôvodu a nie sú výsledkom prirodzeného vývoja. Dôvodom umelého vzniku právnych zásad bola potreba detailizácie a upresnenia právnych princípov a vyplnenia medzier v účinnej právnej úprave. Právne princípy sú stabilné a nezmeniteľné, pričom na druhej strane právne zásady je možné upravovať a modifikovať v nadväznosti na vývoj práva, kultúru a situáciu v spoločnosti. Právne zásady sa dajú tiež identifikovať cez nižšiu mieru všeobecnosti v porovnaní s právnym princípom. Právny princíp treba považovať za základný prvok objektívneho práva (objektívne právo predstavuje určitý normatívny systém, v rámci ktorého existujú vzájomné vzťahy) a zároveň sa dá právny princíp charakterizovať ako absolútna ľudská hodnota vnímaná spoločnosťou ako bežná a prirodzená skutočnosť. Tieto absolútne ľudské hodnoty sú vo výraznej miere abstrahovateľné zo sa-

¹⁵ KOVÁŘOVÁ KOCHOVÁ, I. Právní principy. In: Cofola 2008 [online].

motnej generálnej charakteristiky práva a jeho základného účelu. Na rozdiel od toho právne zásady slúžia na konkretizáciu a interpretáciu právnych princípov a tiež sa často využívajú na to, aby právne princípy bolo umožnené naplniť. Právna zásada sa v tomto ponímaní môže definovať cez jej normatívny, bezprostredný a konkrétny obsah v porovnaní s právnym princípom, ale aj tak má právna zásada pomerne vysoký stupeň abstraktnosti.¹⁶

Profesor Gábriš prezentované názory v otázke rozdielnosti obsahu pojmov právny princíp a právna zásada zhŕňa do troch prístupov, ktoré je možné z prezentovaných názorov vyabstrahovať: 1. právne zásady treba považovať za samostatný stupeň v strede medzi právnymi pravidlami a právnymi princípmi, a teda je možné hovoriť o existencii troch samostatných kategórií – právnych pravidiel, právnych zásad a právnych princípov; 2. právne zásady sa charakterizujú ako špecifický poddruh právnych princípov; 3. právne zásady sú špecifické právne normy pripúšťajúce výnimky z iných všeobecne záväzných právnych noriem. Prvý prístup sa môže javiť problematický v tom, že môže byť ťažké odlišovať právne zásady od právnych noriem v užšom zmysle a tiež v tom, že môže byť ťažké diferencovať právne princípy od právnych zásad, pričom obe tieto kategórie by pravdepodobne nemuseli byť pozitívnoprávne normatívne vyjadrené. Pri akceptácii prvého prístupu zároveň namiesto existencie dvoch kategórií hovoríme dokonca o existencii až troch kategórií, čím môže dochádzať k vytvoreniu nepotrebnéj a nadbytočnej kategórie. Tento prístup v rámci právnej teórie tiež nie je významne preferovaný, pričom je presadzovaný zo strany autorov vychádzajúcich z názorov filozofa Immanuela Kanta a zo strany nonpozitivistov. Tretí prístup môže byť problematický v tom, že právne zásady v tomto ponímaní nemusia byť explicitne pomenované v právnych predpisoch alebo v nich vyjadrené, a preto by boli spravidla tvorené právnou vedou, čo by bolo hodnotené kriticky zo strany viacerých autorov. Tretí prístup by tiež vyvolával rozpory v otázke pozitívnoprávneho vyjadrenia právnych zásad v účinnej právnej úprave a ku komplikáciám by tiež mohlo dôjsť s poukazom na častú novelizáciu právnych predpisov, o ktorú nie je v podmienkach Slovenskej republiky núdza. Profesor Gábriš za najideálnejší prístup považuje druhý prezentovaný prístup, a teda právne zásady považovať za subkategóriu právnych princípov, resp. právne princípy a právne zásady obsahovo stotožňovať. Aj pri akceptácii tohto druhého prístupu však ostáva v rámci právnej vedy sporná otázka,

¹⁶ DOSTÁLOVÁ, J. a J. HARVÁNEK. Právni princípy, zásady a pravidla. In: BOGUSZAK, J. Právni princípy – kolokvium, s. 105 – 108.

či sú právne zásady len argumentačným nástrojom, alebo sú aj prameňom práva.¹⁷

S poukazom na uvedené je možné zosumarizovať, že jednotný a prevládajúci názor týkajúci sa vzťahu právnych princípov a právnych zásad v právnej teórii neexistuje. V rámci tohto príspevku bolo odprezentovaných niekoľko koncepcií a názorov týkajúcich sa predmetnej problematiky, pričom išlo len o výpočet demonštratívny a nie taxatívny, avšak aj na jeho základe sa dá konštatovať, že predmetná diskusia je pomerne rozsiahla. V slovenských podmienkach je však možné skonštatovať, že slovenský zákonodarcu pri prijímaní legislatívy medzi obsahom pojmov právny princíp a právna zásada nerozlišuje, a teda nemá ustálený názor na využívanie týchto pojmov v schvaľovanej legislatíve. Osobne považujeme za správny ten prístup, resp. názorové koncepcie, ktoré považujú právne zásady za subkategóriu právnych princípov, hoci so špecifickými charakteristickými znakmi. Smerom do budúcnosti sa nedá očakávať, že právna veda prijme jednotný názor v načrtnutej problematike a začne k otázke právnych princípov a právnych zásad pristupovať unifikovaným spôsobom. Tiež sa nedá očakávať od slovenského zákonodarcu, resp. od osôb participujúcich na príprave a schvaľovaní slovenskej legislatívy zaujatie jednotného postoja pri využívaní pojmov právny princíp a právna zásada.

2 K niektorým aspektom základných zásad trestného práva hmotného

Základné zásady sú v podmienkach trestného práva hmotného tvorené právnou vedou, nachádzané súdnou judikatúrou alebo nepriamo vyplývajú z ustanovení zákona č. 300/2005 Z. z. Trestný zákon v znení neskorších predpisov (ďalej len „Trestný zákon“ alebo „TZ“), ale nie sú explicitne vymedzené v ustanovení Trestného zákona. Slovenský zákonodarcu sa pri schvaľovaní zákona č. 300/2005 Z. z. Trestný zákon rozhodol, že základné zásady trestného práva hmotného nevymedzí do samostatného zákonného ustanovenia. Opačný postup bol zvolený pri schvaľovaní zákona č. 301/2005 Z. z. Trestný poriadok, ktorý má základné zásady trestného konania explicitne vymedzené vo svojom § 2. Tento odlišný postup zákonodarcu, resp. osôb podieľajúcich sa na príprave predmetných trestnoprávných kódexov, je ťažko vysvetli-

¹⁷ GÁBRIŠ, odk. 12.

teľný, pričom tento nerovný prístup k tvorbe týchto kódexov ešte zvyrazňuje skutočnosť, že oba trestnoprávne kódexy boli súčasťou legislatívneho procesu v podstate v rovnakom čase.

Viacerí autori v rámci vedy trestného práva hmotného predostreli definície toho, čo je obsahom pojmu základné zásady trestného práva hmotného. Kým napr. docentka Mencerová základné zásady charakterizuje ako „určité právne princípy, základné právny idey, na ktorých je budované trestné právo hmotné. Určujú rozsah a koncepciu trestnoprávnej ochrany spoločenských vzťahov a tvoria základ pre právnú úpravu trestnej zodpovednosti a sankcií ukladaných páchatelom trestných činov. Základné zásady trestného práva vychádzajú z jeho účelu a funkcií, a preto ich treba vnímať a vykladať vo vzájomných súvislostiach“,¹⁸ tak profesor Ivor ich definuje ako „určité právne princípy, vedúce právne idey, na ktorých je založené trestné právo hmotné. Tvoria základ, na ktorom je postavená koncepcia trestnej zodpovednosti a systém trestných sankcií, určujú šírku a koncepciu trestnoprávnej ochrany spoločenských vzťahov. Tieto zásady sú výsledkom, resp. prejavom trestnej politiky spoločenskej formácie, právno-politického a právno-filozofického prístupu k trestnému právu“.¹⁹

Podobne ako pri vymedzení definície základných zásad trestného práva hmotného je možné nájsť viacero prezentovaných názorov, aj pri tom, aký je význam základných zásad pre systém trestného práva hmotného. Jedna názorová skupina napr. prezentuje význam základných zásad trestného práva hmotného v nasledujúcich oblastiach: 1. základné zásady predstavujú východiskový bod pre normotvorbu; 2. základné zásady vymedzujú limity pre funkcie trestného práva hmotného (na jednej strane dávajú materiálny obsah funkciám trestného práva hmotného, kým na druhej strane predstavujú limity realizácie týchto základných funkcií trestného práva hmotného); 3. základné zásady predstavujú interpretačné východiská, sú nápomocné pri právnej argumentácii a plnia úlohy aj pri aplikácii práva; 4. predstavujú dôležitý prvok slúžiaci na spoznávanie práva pri právnickom vzdelávaní, ako aj pri možnosti poznať právo pre širokú verejnosť.²⁰ Druhá názorová skupina napr. charakterizuje význam základných zásad trestného práva hmotného cez štyri nasledujúce prvky: 1. poznávací (cez poznanie základ-

¹⁸ MENCEROVÁ, I., L. TOBIÁŠOVÁ, Y. TURAYOVÁ a kol. Trestné právo hmotné. Všeobecná časť, s. 19.

¹⁹ IVOR, J., P. POLÁK a J. ZÁHORA. Trestné právo hmotné, s. 27.

²⁰ MENCEROVÁ, I., L. TOBIÁŠOVÁ, Y. TURAYOVÁ a kol. Trestné právo hmotné, s. 19 – 20.

ných zásad trestného práva hmotného je možné poznať celý systém trestného práva hmotného); 2. interpretačný (slúžia ako interpretačné vodidlo pri interpretácii jednotlivých ustanovení Trestného zákona, ako aj jednotlivých trestnoprávných inštitútov); 3. aplikačný (sú nápomocné pri aplikácii trestnoprávných noriem na konkrétne trestné veci a tiež pomáhajú pri nájdení odpovedí na otázky súvisiace s trestným právom hmotným, ktoré sa vyskytnú v aplikačnej praxi); 4. normotvorný (Trestný zákon by mal byť založený na princípoch a systéme, ktoré vychádzajú zo základných zásad trestného práva hmotného, pričom by sa pri novelizácii jeho ustanovení mali tieto základné zásady trestného práva hmotného rešpektovať).²¹

Ako je možné badať z uvedeného, tak prístup k významu základných zásad trestného práva hmotného, ako aj k vymedzeniu definície pre tento pojem bude vždy predmetom diskusií na pôde právnej vedy. Jednotný názor sa s veľkou pravdepodobnosťou ani nepodarí dosiahnuť s ohľadom na množstvo autorov, ktorí sa predmetnej otázke venujú, pričom dosiahnutie jednotného názoru nie je ani v záujme právnej vedy, pretože práve podnetná a obsahovo rozsiahla diskusia posúva často právnu vedu vpred. V otázke konkrétneho výpočtu základných zásad trestného práva hmotného prevládal v právnej vede trestného práva hmotného dlhšie časové obdobie názor, ktorý prezentoval päť základných zásad trestného práva hmotného – zásadu *nullum crimen sine lege, nulla poena sine lege*; zásadu subsidiarity trestnej represie; zásadu humanizmu; zásadu zodpovednosti za zavinenie; zásadu individuálnej trestnej zodpovednosti.²² Tento názor bol však modifikovaný prijatím zákona č. 91/2016 Z. z. o trestnej zodpovednosti právnických osôb a o zmene a doplnení niektorých zákonov, ktorý inkorporoval do slovenského trestného práva hmotného zásady pri vyvodzovaní trestnej zodpovednosti právnických osôb, ktoré sa dajú považovať za natoľko významné, že rozšírili katalóg základných zásad trestného práva hmotného. Aktuálne teda môžeme hovoriť o deviatich základných zásadách trestného práva hmotného – o *nullum crimen sine lege, nulla poena sine lege*, resp. o zásade zákonosti; o zásade subsidiarity trestnej represie; o zásade humanizmu; o zásade zodpovednosti za zavinenie; o zásade individuálnej trestnej zodpovednosti fyzických osôb; o zásade trestnej zodpovednosti právnických osôb za zákonom vymedzených podmienok; o zásade súbežnej a nezávislej trestnej zodpovednosti fyzických a právnických osôb; o zásade pričítateľnosti trestného

²¹ JELÍNEK, J. a kol. Trestní právo hmotné, s. 23 – 24.

²² MENCEROVÁ, odk. 20, s. 20.

činu právnickej osobe; o zásade prechodu trestnej zodpovednosti právnickej osoby na jej právneho nástupcu.²³

Záverom jadra tohto príspevku považujeme za potrebné sa vyjadriť ešte k tomu, že v slovenskom Trestnom zákone doteraz absentuje výpočet základných zásad trestného práva hmotného, resp. základných zásad Trestného zákona. Predmetná skutočnosť je určite poľutovaniahodná, nesprávna a do budúcnosti by mal slovenský zákonodarca tejto otázke venovať primeranú pozornosť. Výpočet základných zásad, ktorý by mal byť včlenený do ustanovení Trestného zákona, by mal byť vytvorený po rozsiahlej a podnetnej diskusii vedcov z oblasti vedy trestného práva hmotného, resp. autorov venujúcich sa vo svojich prácach trestnému právu hmotnému, ako aj zo strany odborníkov z aplikačnej praxe (napr. advokátov, prokurátorov, sudcov, príslušníkov Policajného zboru). Zákonodarca by výsledok tejto diskusie mal reflektovať pri schválení novely Trestného zákona, ktorá výpočet základných zásad inkorporuje do ustanovení tohto trestnoprávneho kódexu. Základné zásady tým, že sa včlenia do Trestného zákona, dodajú predmetnému trestnoprávnemu kódexu určitý prvok, ktorý dokáže vnútorný systém Trestného zákona jednoznačne skvalitniť, a tak sa zvýši aj úroveň celého tohto základného kódexu trestného práva hmotného. Výber predmetných základných zásad nebude jednoduchý a pravdepodobne na ňom nebude ani jednoznačná zhoda, avšak právny kódex takého významu, akým nepochybne Trestný zákon je, musí tento výpočet základných zásad určite obsahovať. Vyjadrením tohto názoru nespochybňujeme dôležitý význam a aplikačné pôsobenie základných zásad trestného práva hmotného už v aktuálnej podobe (či už ich nachádzanie súdnou judikatúrou alebo právnou vedou, resp. ich nepriame vyplývanie z ustanovení Trestného zákona), avšak s cieľom dosiahnuť väčšiu právnu istotu, ako aj lepšiu poznateľnosť systému trestného práva hmotného najmä pre širšiu laickú verejnosť je lepšie ich mať explicitne kodifikované v znení Trestného zákona.²⁴

²³ IVOR, odk. 19, s. 28.

²⁴ V rámci vedy trestného práva hmotného je možné nájsť návrhy zamerané na zakotvenie základných zásad trestného práva hmotného do Trestného zákona. STRÉMY, T., T. BALOGH a L. TURAY. Trestná politika v Slovenskej republike. Minulosť, súčasnosť, budúcnosť, s. 88 – 91.

Záver

Záverom príspevku je možné zosumarizovať, že diskusia o vymedzení, význame a úlohách základných zásad/právnych princípov nie je z teoreticko-právneho náhľadu ukončená a stále prebieha. V rámci tejto diskusie bolo prezentovaných mnoho názorových koncepcií súvisiacich s touto otázkou, či už zo strany zahraničných, alebo slovenských autorov. Jednoznačný názor v týchto otázkach, na ktorom sa zjednotí vedecká obec, sa v blízkej budúcnosti nedá očakávať, pretože každý autor pri formulovaní svojich názorov do nich vkladá svoj subjektívny náhľad na rozoberanú problematiku.

V rámci príspevku sme sa venovali aj diskusi o tom, či obsah pojmu právny princíp a právna zásada je potrebné stotožňovať, alebo sú to dva pojmy s obsahovo rozdielnym významom. Znova môžeme skonštatovať, že aj o tejto otázke prebieha medzi autormi plodná a rozsiahla diskusia vychádzajúca z väčšieho množstva názorových koncepcií s rozličnými determinujúcimi znakmi podporujúcimi jednotlivé názorové koncepcie. Na základe odprezentovaných názorov sme dospeli k záveru, že pojem právna zásada treba považovať za poddruh právnych princípov, hoci pripúšťame možnosť, že právne zásady môžu mať určité špecifické znaky. Zároveň je možné skonštatovať, že slovenský zákonodarca pri tvorbe slovenskej legislatívy medzi obsahom týchto pojmov nerozlišuje.

V otázke základných zásad trestného práva hmotného môžeme hovoriť o tom, že v dôsledku skutočnosti, keď nie sú základné zásady explicitne vymedzené v ustanovení Trestného zákona, dochádza k podnetnej diskusi o význame, úlohách základných zásad a ich presnom vymedzení. Je isté, že aj v súčasnej podobe základné zásady trestného práva hmotného plnia úlohy, ktoré v demokratickom a právnom štáte plniť majú, avšak pre budúcnosť je z nášho pohľadu potrebné ich explicitný výpočet inkorporovať do ustanovení Trestného zákona.

Literatúra

1. BOGUSZAK, J. Pojetí, druhy a význam právních principů. *Právní obzor*. 2003, roč. 86, č. 3, s. 241.
2. BOGUSZAK, J. Právní principy, hodnoty, finalita. In: BOGUSZAK, J. *Právní principy – kolokvium*. Pelhřimov: Vydavatelství 999, 1999.
3. ČIPKÁR, J. Právne principy ako súčasť právnej kultúry. *Právní obzor*. 2003, roč. 86, č. 4, s. 416.

4. DOSTÁLOVÁ, J. a J. HARVÁNEK. Právní principy, zásady a pravidla. In: BOGUSZAK, J. *Právní principy – kolokvium*. Pelhřimov: Vydavatelství 999, 1999.
5. IVOR, J., P. POLÁK a J. ZÁHORA. *Trestné právo hmotné. Všeobecná časť*. 2. vydanie. Bratislava: Wolters Kluwer, 2016. ISBN 978-80-8168-509-5.
6. JELÍNEK, J. a kol. *Trestní právo hmotné. Obecná část. Zvláštní část*. 1. vydanie. Praha: Linde, 2005. ISBN 80-7201-533-8.
7. KÜHN, Z. *Aplikace práva ve složitých případech: k úloze právních principů v judikatuře*. 1. vydanie. Praha: Karolinum, 2002. ISBN 978-80-2460-483-1.
8. MENCEROVÁ, I., L. TOBIÁŠOVÁ, Y. TURAYOVÁ a kol. *Trestné právo hmotné. Všeobecná časť*. 2. aktualizované a prepracované vydanie. Šamorín: Heuréka, 2015. ISBN 978-80-8175-011-5.
9. OTTOVÁ, E. *Teória práva*. 3. vydanie. Šamorín: Heuréka, 2010. ISBN 978-80-89122-59-2.
10. PROCHÁZKA, R. a M. KÁČER. *Teória práva*. 1. vydanie. Bratislava: C. H. Beck, 2013. ISBN 978-80-89603-14-5.
11. STRÉMY, T., T. BALOGH a L. TURAY. *Trestná politika v Slovenskej republike. Minulosť, súčasnosť, budúcnosť*. Bratislava: C. H. Beck, 2020. ISBN 978-80-89603-81-7.
12. ŠTEVČEK, M. Principy a východiská nových kódexov civilného procesu. O dogmách, paradigmách a trochu o právnej filozofii. *Bulletin slovenskej advokácie*. 2014, roč. 20, č. 12, s. 14 – 22.

Elektronické dokumenty

1. GÁBRIŠ, T. Principy a/alebo zásady? *ComenIUS* [online]. 2019 [cit. 2020-10-27]. Dostupné z: https://comenius.flaw.uniba.sk/index.php/kategorie/pravne-dejiny-filozofia/55-principy-a-alebo-zasady#_ftn1
2. KOVÁŘOVÁ KOCHOVÁ, I. Právní principy. In: Cofola 2008 [online]. Brno: Masarykova univerzita, 2008 [cit. 2020-10-27]. Dostupné z: https://www.law.muni.cz/sborniky/cofola2008/files/pdf/civil/kovarova%20kochova_ingrid.pdf

Súdne rozhodnutia

1. Nález Ústavného súdu Českej republiky sp. zn. IV. ÚS 275/96 z 15. októbra 1996.
2. Nález Ústavného súdu Českej republiky sp. zn. PL. ÚS 21/96 zo 4. februára 1997.
3. Nález Ústavného súdu Českej republiky sp. zn. PL. ÚS 33/97 zo 17. decembra 1997.

Kontaktné údaje autora/autorov:

JUDr. Filip Vincent

Univerzita Komenského v Bratislave, Právnická fakulta

Šafárikovo nám. č. 6

810 00 Bratislava

Slovenská republika

NÁHRADA NEMAJETKOVEJ UJMY AKO PROSTRIEDOK OCHRANY VOČI NEZÁKONNÉMU POSTUPU ORGÁNOV ČINNÝCH V TRESTNOM KONANÍ¹

Bc. Adam Petrušek

Právnická fakulta Univerzity Komenského v Bratislave

Anotácia

Príspevok sa orientuje na teoretické aspekty vymedzenia inštitútu náhrady nemajetkovej ujmy ako aj na aplikačné problémy súvisiace s jej aplikáciou v podmienkach Slovenskej republiky. Autor po úvode a vymedzení problematiky nemajetkovej ujmy ponúka analýzu názorov najvyšších vnútroštátnych súdnych autorít a taktiež názory medzinárodných súdnych orgánov. Osobitnú pozornosť autor venuje odlišnému spôsobu interpretácie inštitútu náhrady nemajetkovej ujmy s dôrazom na aplikačnú prax. Záverom autor ponúka riešenie zosúladenia aplikačnej praxe a záverov plynúcich z rozhodovacej praxe Ústavného súdu Slovenskej republiky a Európskeho súdu pre ľudské práva.

Kľúčové slová:

aplikačná prax, nemajetková ujma, orgán činný v trestnom konaní, *ultima ratio*, zásah do práv jednotlivca.

Summary

The paper focuses on the theoretical aspects of the definition of the institute of compensation for non-pecuniary damage as well as on the application problems related to its application in the conditions of the Slovak Republic. After introducing and defining the issue of non-pecuniary damage, the author offers an analysis of the opinions of the highest national judicial authorities as well as the opinions of international judicial bodies. The author pays special attention to a different way of interpreting the institute of compensation for non-pecuniary damage with emphasis on application practice. In conclusion, the author offers a solution to the harmonization of application practice and conclusions arising from the decision-making practice of the Constitutional Court of the Slovak Republic and the European Court of Human Rights.

Key words:

application practice, non-pecuniary damage, body active in criminal proceedings, *ultima ratio*, interference with the rights of the individual.

¹ Tento príspevok bol vypracovaný v rámci projektu VEGA č. 1/0791/20 „Zásady trestného práva hmotného vo víre času – 15 rokov od rekonštrukcie trestných kódexov“.

Úvod

Aktuálnu situáciu možno z hľadiska celospoločenského diania označiť bezpochyby za živú a dynamicky sa rozvíjajúcu. Každodenný život je ovplyvňovaný nielen pandemiou nového vírusu Covid-19, ale i množstvom medializovaných káuz započatých v súvislosti s prebiehajúcim zatýkaním osôb vykonávajúcich právnické profesie. Je na mieste na úvod poznamenať, že takéto procesy so sebou často nesú aj im zodpovedajúci, neustále sa zvyšujúci mediálny tlak na osoby obvinené z páchania trestnej činnosti. Hoci je zrejmé, že takýto mediálny tlak má na osobnú sféru dotknutých osôb nezanebateľný vplyv, osobne zastávam názor, že je možné ho využiť i pozitívne, a to realizáciou zmien existujúcej právnej úpravy. V súvislosti s načrtnutým zatýkaním osôb vykonávajúcich právnické povolania (ktoré sú zároveň verejné známymi osobnosťami) je potrebné vnímať i následky takéhoto konania zo strany orgánov činných v trestnom konaní na životy dotknutých osôb. O to viac z môjho uhla pohľadu vystupuje do popredia otázka náhrady nemajetkovej ujmy, ktorá má v podmienkach Slovenskej republiky značne chabú tradíciu. Zastávam názor, že často opomínaná zložka škody spočívajúca či už v pocitoch frustrácie z trestného stíhania, ktoré sa voči tej-ktorej osobe (nezákonne) vedie, alebo v sťažení jej spoločenského postavenia by nemala ostať nepovšimnutou.

1 Vymedzenie problematiky náhrady nemajetkovej ujmy

Náhrada nemajetkovej ujmy sa podľa môjho názoru týka každého, kto nie vlastným pričinením mohol byť dotknutý na svojich právach. V podmienkach právneho štátu, ktorým Slovenská republika podľa čl. 1 ods. 1 Ústavy SR bezpochyby je, by mala byť náhrada nemajetkovej ujmy bežným štandardom. Uvedené platí o to viac, ak sa o náhrade nemajetkovej ujmy vedie konanie v súvislosti s jemu predchádzajúcim trestným konaním. Z povahy trestného práva je jednoznačne badateľný jeho charakter ako prostriedku *ultima ratio*. To znamená, že trestné právo s poukazom na jeho ochrannú funkciu by malo nastúpiť ako prostriedok ochrany voči celospoločensky škodlivému konaniu osôb až ako krajný právny prostriedok vo vzťahu k ostatnej právnej

úprave deliktov.² Je to tak práve preto, že trestné právo disponuje najcitelnejšími a najprísnejšími nástrojmi štátneho donútenia.

V súvislosti so spomínaným štátnym donútením je potrebné toto donútenie chápať v rozsahu zásahov do základných ľudských práv a slobôd jednotlivcov, pričom tieto zásahy majú najcitelnejší vplyv na každodenný život jednotlivca. Tieto zásahy však nemôžu byť v demokratickej spoločnosti arbitrárne a svojvoľné. Navyše považujem za potrebné poukázať na nevyhnutnosť aplikácie testu proporcionality pre každý individuálny prípad. Osobitne v súvislosti s testom proporcionality je potrebné za každých okolností skúmať ako vhodnosť, tak aj primeranosť jednotlivých zásahov do subjektívnych práv jednotlivcov. V uvedenom kontexte je potom princíp *ultima ratio* premietnutý v zásade subsidiarity trestnej represie. Zásadu subsidiarity trestnej represie je preto podľa môjho názoru vhodné vnímať v tom rozsahu, že v tých situáciách, keď je možno k úprave istého spoločensky nežiaduceho stavu využiť prostriedky iného samostatného právneho odvetvia, je celkom nevhodné využívať inštitúty a prostriedky trestného práva. Navyše s ohľadom na už spomínanú charakteristiku Slovenskej republiky ako právneho štátu deklarovanú ústavou je aplikácia trestnoprávneho postihu pred postihom poskytovaným iným právnym odvetvím neprípustná.³

Vo všeobecnosti je preto zrejme, že inštitúty trestného práva sú svojim využitím v aplikačnej praxi spôsobilé prívodiť jednotlivcom značnú ujmu v ich osobnej sfére. Inými slovami povedané v prípade nezákonného zásahu do subjektívnych práv jednotlivca nepochybne podľa môjho názoru vzniká nemajetková ujma. Takáto ujma je pritom spôsobilá vzniknúť vo vzťahu k štátu

² Nález Ústavného súdu Slovenskej republiky sp. zn. I. ÚS 402/2008 z 1. apríla 2008 v bode 33. uvádza: „Trestné právo (trestný čin) s trestnoprávnou kvalifikáciou určitého konania, ktoré má súkromnoprávny základ, je potrebné považovať za *ultima ratio*, teda za **krajný právny prostriedok, ktorý má význam predovšetkým celospoločenský, t. j. z hľadiska ochrany základných spoločenských hodnôt**. V zásade však nemôže slúžiť ako prostriedok nahradzujúci ochranu práv a právnych záujmov jednotlivca v oblasti súkromnoprávných vzťahov, kde závisí predovšetkým od individuálnej aktivity jednotlivca, aby strážil svoje práva (vigilantibus iura), ktorým má súdna moc poskytovať ochranu. Je však neprijateľné, aby túto ochranu aktívne preberali orgány činné v trestnom konaní, ktorých úlohou je ochrana predovšetkým celospoločenských hodnôt, nie priamo konkrétnych subjektívnych práv jednotlivca, ktoré svojou povahou spočívajú v súkromnoprávnej sfére ... Ústavný súd k uvedenému dodáva, že **v právnom štáte je neprípustné, aby prostriedky trestnej represie slúžili k uspokojovaniu subjektívnych práv súkromnoprávnej povahy, ak nie sú okrem toho splnené všetky predpoklady vzniku trestnoprávnej zodpovednosti, resp. ak nie sú tieto predpoklady nespochybniteľne zistené.**“

³ MENCEROVÁ, I., L. TOBIÁŠOVÁ Y. TURAYOVÁ a kol. *Trestné právo hmotné. Všeobecná časť*, s. 22.

(resp. orgánom verejnej moci, pod ktoré možno subsumovať aj orgány činné v trestnom konaní) rôznymi spôsobmi. V zásade k vzniku nemajetkovej ujmy môže dôjsť ako nezákonnými rozhodnutiami orgánov činných v trestnom konaní, tak aj často opomínaným nesprávnym postupom orgánov činných v trestnom konaní.⁴ Pre prípady, v ktorých dôjde k takémuto pochybeniu zo strany štátu, je však nutné, aby štát bol schopný zabezpečiť určitú formu kompenzácie pre tie subjekty, ktoré sú takýmto vplyvmi dotknuté.⁵ Osobne zastávam názor, že v prípade pochybenia zo strany orgánov činných v trestnom konaní by malo obligatórne ísť o kompenzáciu v peniazoch, a to najmä s poukazom na charakter a intenzitu zásahov do práv jednotlivcov, ktoré sú tieto orgány schopné vyvolať.

Na predmetný účel slúži vo vzťahu ku škode (nemajetkovej ujme) spôsobenej výkonom verejnej moci zákon č. 514/2003 Z. z. o zodpovednosti za škodu spôsobenú pri výkone verejnej moci v znení neskorších predpisov (ďalej len „ZZŠ“). Vo vzťahu k ZZŠ zastávam názor, že aktuálne riešenie problematiky náhrady nemajetkovej ujmy prostredníctvom ZZŠ nepredstavuje efektívny nástroj reálnej vymožitelnosti náhrady nemajetkovej ujmy v podmienkach Slovenskej republiky. Je síce pravda, že zákonodarca jednotlivcom, ktorým bolo zo strany štátu nezákonne zasiahnuté do ich ústavou garantovaných práv a slobôd, poskytuje prostredníctvom ZZŠ prostriedky vymáhania nemajetkovej ujmy, avšak pri súčasnom trende formalistického vykladania ZZŠ tento nepredstavuje účinný prostriedok nápravy.

V prípade, že teda dôjde k reálnemu nezákonnému zásahu do práv jednotlivých osôb, ZZŠ poskytuje poškodeným subjektom nárok na priznanie náhrady škody prostredníctvom inštitútu regresnej náhrady. V prvom kroku ZZŠ poskytuje poškodeným subjektom možnosť adresovať ústredným orgánom štátnej správy návrh na tzv. predbežné prerokovanie nároku na náhradu škody (ktorý v sebe zahŕňa aj nárok na náhradu nemajetkovej ujmy).⁶

⁴ Najmä vo vzťahu k nesprávnemu úradnému postupu spočívajúcemu v neprimeranej dĺžke konania a zbytočných prietahov v konaní.

⁵ Uvedený názor odvodzujem z nálezu II. ÚS 62/99, v ktorom Ústavný súd SR konštatoval: „V právnom štáte právny poriadok nechráni štátnu moc pred občanmi. Právny poriadok v právnom štáte určuje postup orgánov verejnej správy tak, aby neboli porušované práva občanov.“

⁶ Pojem škoda a nemajetková ujma nemožno vnímať oddelene, práve naopak je potrebné tieto pojmy vnímať v úzkej súvislosti, resp. pojem nemajetkovej ujmy možno subsumovať pod pojem škoda, pretože škoda je pojmom širším, ktorý v sebe zahŕňa ako pojem materiálnej škody, tak aj pojem nemajetkovej ujmy. Oba pojmy je však treba na účely danej problematiky odlišovať, a to najmä s ohľadom na okolnosti, za ktorých dochádza k ich vzniku.

Ústredný orgán štátnej správy má však v intenciách ZZŠ na vybavenie predbežného prerokovania nároku na náhradu nemajetkovej ujmy z môjho uhla pohľadu k dispozícii pomerne dlhú 6-mesačnú lehotu. Navyše ani po uplynutí tejto lehoty nie je zaručené, že poškodený subjekt sa dočká finančnej kompenzácie za neoprávnený zásah do svojich osobných práv. Ak ústredný orgán štátnej správy poškodenému subjektu náhradu škody, resp. nemajetkovej ujmy neprizná, tak ten je potom už len odkázaný na civilné konanie iniciované žalobou o náhradu nemajetkovej ujmy. Táto možnosť však opätovne nezaručuje, že poškodenému bude tentokrát súdom nemajetková ujma priznaná. Navyše s prihliadnutím na tú skutočnosť, že každé konanie istý čas trvá, je potrebné vziať do úvahy aj možnosť, že o takejto žalobe nebude súdom rozhodnuté včas. Táto skutočnosť zakladá porušenie práva žalobcov na prerokovanie veci bez zbytočných prieťahov, čo samo osebe zakladá len ďalší nesprávny úradný postup orgánov verejnej moci. Uvedené je o to citeľnejšie, že pri aktuálnej praxi slovenských súdov dochádza často k viac-menej formalistickému výkladu ustanovení ZZŠ, čo tieto konania ešte viac predlžuje. Táto skutočnosť efektívite ZZŠ jednoznačne nenapomáha.⁷

K záveru o neefektívnosti ZZŠ pritom už viackrát dospel aj Európsky súd pre ľudské práva (ďalej len „ESLP“) vo vzťahu k neprimeranej dĺžke konania, t. j. k nesprávnemu úradnému postupu. Ten sa osobitne vyjadruje najmä k efektívite ZZŠ vo vzťahu k interpretačnej praxi všeobecných súdov v Bratislave vo veciach *Balogh a iní vs. Slovenská republika*, *Havala vs. Slovenská republika* a *Ištván a Ištvánová vs. Slovenská republika*.

2 Odlišná interpretácia inštitútu náhrady nemajetkovej ujmy

Výkladový problém ZZŠ sa z môjho uhla pohľadu javí najciteľnejší v súvislosti s preukazovaním vzniku nemajetkovej ujmy. V podmienkach Slovenskej republiky je v súčasnosti stále zaužívaná potreba stopercentného preukázania príčinnej súvislosti (*nexus causalis*) medzi nezákonným rozhodnutím, resp. nesprávnym úradným postupom a škodlivým následkom na poškodený subjekt. Je podľa môjho názoru nemiestne požadovať stopercentné preukázanie kauzálneho *nexu*, prípadne škodlivého následku na poškodeného

⁷ Pre úplnosť dodávam, že štát sa zodpovednosti za výkon verejnej moci (aj v prípade orgánov činných v trestnom konaní) v intenciách ZZŠ nemôže zbaviť.

v súvislosti so vznikom nemajetkovej ujmy. Uvedený názor opieram najmä o tú skutočnosť, že nemajetková ujma vzniká výlučne v osobnej sfére poškodeného, pričom nie je na mieste preukazovať hoci aj znaleckým posudkom vznik takejto ujmy.⁸ Navyše v prípade nemajetkovej ujmy vzniknutej v súvislosti s trestným konaním a charakterom trestného práva ako prostriedkom *ultima ratio* je nepochybné, že nemajetková ujma vzniká. Napokon sa v uvedenej súvislosti taktiež stotožňujem s právnym názorom ESLP vo veci *Hartman vs. Česká republika*, v ktorom sa uvádza, že nemajetkovú ujmu nemožno dokazovať. Vo vzťahu k uvedenému záveru o nemožnosti preukázania vzniku nemajetkovej ujmy dávam do pozornosti taktiež rozsudok ESLP vo veci *Davies vs. Spojené kráľovstvo*, podľa ktorého citovú ujmu nemožno preukazovať konkrétnym dôkazom. K dôkaznému bremenu súvisiacemu so vznikom nemajetkovej ujmy tak poukazujem na názor Najvyššieho súdu SR vyjadrený v uznesení so sp. zn. 4Cdo/125/2019 z 27. augusta 2019, podľa ktorého: „*Za nesplniteľné dôkazné bremeno (dôkaznú povinnosť) v takej situácii najvyšší súd označuje požiadavky odvolacieho súdu na preskúmanie finančného ocenenia nehmotnej ujmy žalobcu, najmä v oblasti osobných, rodinných, pracovných, sociálnych vzťahov či psychického stavu, pretože nemajetková ujma sa nepreukazuje (porov. 4 Cdo 34/2018, bod 4.1.vi.).*“

V tomto kontexte je na mieste upozorniť i na samotný charakter nemajetkovej ujmy. K vzniku nemajetkovej ujmy sa opätovne vyjadruje Najvyšší súd SR i v už citovanom uznesení so sp. zn. 4Cdo/125/2019. V zmysle predmetného uznesenia Najvyššieho súdu SR je potrebné vznik nemajetkovej ujmy chápať tak, že: „*Nemajetková ujma vzniká samotným porušením základných práv a slobôd fyzickej osoby nezákonným rozhodnutím alebo nesprávnym úradným postupom. Ide o stav mysle poškodenej osoby, ktorý sa preukazuje empaticky, pravda za predpokladu, že sa sudca bude vedieť aspoň elementárne vcítiť do pozície trestne stíhaného človeka; ... Škodu teda treba chápať ako ujmu na chránenom statku, ako je majetok, osoba, alebo iný chránený záujem, pričom najvyššiu mieru ochrany požívajú ľudský život, integrita človeka, ľudská dôstojnosť a sloboda. Každé trestné stíhanie negatívne ovplyvňuje spoločenský, pracovný a osobný život stíhaného, a to bez ohľadu na jeho výsledok, teda aj je*

⁸ ESLP vo veci *Guseva vs. Bulharsko* konštatoval vznik nemajetkovej ujmy, ktorá má pôvod vo frustrácii sťažovateľa z nemožnosti domôcť sa ochrany svojich práv (práva na informácie), pričom žiadne dokazovanie ESLP k tomuto aspektu sťažnosti, prirodzene, nevykonával. Uvedený rozsudok ESLP sa síce viaže na ochranu práva na informácie, avšak je potrebné vziať do úvahy najmä právny názor ESLP vyslovený smerom k preukazovaniu vzniku nemajetkovej ujmy vo vzťahu k pretrvávajúcim pocitom frustrácie sťažovateľa.

spôsobilé bez ďalšieho vyvolať vznik nemajetkovej ujmy najmä v takom prípade, ak sa preukáže, že bolo od začiatku nezákonné.“

Za dôležitý považujem taktiež názor vyslovený Najvyšším súdom ČR, ktorý vzhľadom na obdobnosť právnych poriadkov Slovenskej a Českej republiky je aplikovateľným i na slovenské pomery. V rozsudku so sp. zn. 30Cdo/2865/2015 z 20. januára 2016 Najvyšší súd ČR vyslovil, že vznik nemajetkovej ujmy sa spravidla odvodí vtedy, ak by akákoľvek osoba v rovnakom postavení ako poškodený subjekt mohla výkon verejnej moci (nezákonné vyvodenie trestnoprávnej zodpovednosti) a jeho následky vnímať na jej úkor. Obdobne ako som spomínal, vo vzťahu k preukazovaniu vzniku nemajetkovej ujmy Najvyšší súd ČR poznamenal, že vznik nemajetkovej ujmy spravidla nejde dokazovať, pretože ide o stav mysle poškodenej osoby. V konaní by sa teda malo obvykle zisťovať iba to, či sú splnené objektívne predpoklady na to, aby sa konkrétna osoba mohla cítiť poškodená. Závery Najvyššieho súdu ČR je teda možno inými slovami zhrnúť tak, že pri posudzovaní nemajetkovej ujmy je vždy potrebné zvážiť, či by sa vzhľadom na konkrétne okolnosti prípadu mohla ktorákoľvek iná osoba v rovnakom postavení cítiť dotknutá na svojich subjektívnych právach.

Vznik nemajetkovej ujmy vo vzťahu k trestnému konaniu nie je jedinou spornou otázkou. Osobne vnímam za zvlášť problematickú i otázku určenia jej konkrétnej výšky. Na tomto mieste je potrebné zvýrazniť, že keďže nestvuje exaktná a všeobecne prijímaná úprava vyčíslenia výšky nemajetkovej ujmy, tak je jej vyčíslenie ponechané na žalobcoch. Je síce pravda, že žalobcom v podstate stačí výšku nemajetkovej ujmy iba uviesť v žalobe, no súd rozhoduje iba na základe voľnej úvahy. Táto úvaha hoci nemôže byť svojvoľná, je založená v zásade len na povinnosti prihliadnúť na dve hľadiská, a to na závažnosť vzniknutej ujmy, ako aj na okolnosti, za ktorých k porušeniu došlo. Úvaha o priznaní konkrétnej výšky nemajetkovej ujmy by tak z toho dôvodu mala byť vedená v súlade s požiadavkou spravodlivosti.⁹

Za vhodné riešenie v prípade priznávania nemajetkovej ujmy považujem jej explicitné vyjadrenie v Trestnom zákone, pretože práve takéto vyjadrenie nemajetkovej ujmy by podľa môjho názoru bolo spôsobilé vniesť do konaní iniciovaných v súlade so ZZŠ väčšiu mieru transparentnosti a zrozumiteľnosti. Taktiež zastávam názor, že s explicitným vyjadrením inštitútu nemajetkovej ujmy v Trestnom zákone je možno očakávať i skvalitnenie samotnej aplikácie noriem trestného práva orgánmi činnými v trestnom ko-

⁹ Nález Ústavného súdu SR so sp. zn. II. ÚS 424/2012.

naní. Potenciál skvalitnenia aplikácie trestnoprávných noriem a zásad trestného práva¹⁰ vidím najmä už v spomínanom explicitnom vyjadrení tohto inštitútu a súčasne vo zvyšovaní miery legitímneho očakávania, ktoré bude práve výslovným vyjadrením nemajetkovej ujmy v Trestnom zákone na orgány činné v trestnom konaní právom kladené. Z môjho uhla pohľadu by takéto explicitné vyjadrenie nemajetkovej ujmy mohlo byť realizované napríklad prostredníctvom ustanovenia blanketovej normy, ktorá by priamo odkazovala na zodpovednosť štátu za nemajetkovú ujmu spôsobenú orgánmi činnými v trestnom konaní práve v intenciách ZZŠ.

Pokiaľ ide o určenie výšky nemajetkovej ujmy, zastávam obdobný názor ako v prípade explicitného vyjadrenia tohto inštitútu v Trestnom zákone. Opätovne si myslím, že explicitné stanovenie výpočtu nemajetkovej ujmy s ohľadom na rôzne kategórie zásahov do subjektívnych práv jednotlivcov priamo v Trestnom zákone je vhodným riešením na minimalizáciu nezákonných trestnoprávných zásahov do práv konkrétnych osôb.

Záver

Záverom si teda dovoľím zhrnúť všetky skutočnosti uvádzané v článku. Je nesporné, že zo strany štátu v prípade aplikácie niektorého zo sankčných mechanizmov, ktorými trestné právo disponuje, dochádza bezpochyby k citelným zásahom do osobnej sféry jednotlivcov. V prípade takýchto zásahov je preto na mieste (ak dôjde k nezákonnosti, prípadne neadekvátnosti týchto zásahov) zo strany štátu poskytnúť poškodeným subjektom finančnú kompenzáciu za ujmu, ktorú utrpeli v súvislosti s každým neoprávneným zásahom. Je však zrejmé, že doterajšia aplikačná prax orgánov činných v trestnom konaní a rovnako tak i súdov vykazuje istú mieru nedostatkov vo vzťahu k vzniku, vyčísleniu a napokon k priznávaniu nemajetkovej ujmy. Ako jedno z možných riešení preto vidím zahrnutie explicitného vyjadrenia nemajetkovej ujmy a výpočtu pre jej určenie spoločne s hmotnoprávnymi zásadami trestného práva do znenia Trestného zákona. Osobne teda zastávam názor, že takéto riešenie by mohlo v konečnom dôsledku so sebou priniesť ako zvýšenie miery prehľadnosti otázky priznávania nemajetkovej ujmy, tak aj zvýšenie dôvery verejnosti vo vzťahu k ukladaniu trestnoprávných sankcií a tak tiež v postupe orgánov činných v trestnom konaní vo vzťahu k jednotlivcom.

¹⁰ Najmä zásady subsidiarity trestnej represie a princípu *ultima ratio* v nej premietnutom.

Literatúra

MENCEROVÁ, I., L. TOBIÁŠOVÁ, Y. TURAYOVÁ a kol. *Trestné právo hmotné. Všeobecná časť*. 2. aktualizované a prepracované vydanie. Šamorín: Heuréka, 2015. ISBN 978-80-8173-011-5.

Súdne rozhodnutia

Nález Ústavného súdu Slovenskej republiky sp. zn. II. ÚS 62/99 zo 14. júla 1999.

Nález Ústavného súdu Slovenskej republiky sp. zn. I. ÚS 402/2008 z 1. apríla 2008.

Nález Ústavného súdu Slovenskej republiky sp. zn. II. ÚS 424/2012 zo 6. novembra 2014.

Rozsudok Najvyššieho súdu Českej republiky sp. zn. 30Cdo/2865/2015 z 20. januára 2016.

Rozsudok Európskeho súdu pre ľudské práva vo veci Balogh a iní vs. Slovenská republika (sťažnosť č. 35154/15).

Rozsudok Európskeho súdu pre ľudské práva vo veci Davies vs. Spojené kráľovstvo (sťažnosť č. 42007/98).

Rozsudok Európskeho súdu pre ľudské práva vo veci Guseva vs. Bulharsko (sťažnosť č. 6987/07).

Rozsudok Európskeho súdu pre ľudské práva vo veci Hartman vs. Česká republika (sťažnosť č. 53341/99).

Rozsudok Európskeho súdu pre ľudské práva vo veci Havala vs. Slovenská republika (sťažnosť č. 47804/99).

Rozsudok Európskeho súdu pre ľudské práva vo veci Ištván a Ištvánová vs. Slovenská republika (sťažnosť č. 30189/07).

Uznesenie Najvyššieho súdu Slovenskej republiky sp. zn. 4Cdo/125/2019 z 27. augusta 2019.

Kontaktné údaje autora:

Bc. Adam Petrušek

Univerzita Komenského v Bratislave, Právnická fakulta

Šafárikovo nám. č. 6

810 00 Bratislava

Slovenská republika

